

**KOKEMUKSELLISEN OPPIMISEN
SOVELTAMINEN EHKÄISEVÄN
LASTENSUOJELUN
VAPAAEHTOISTOIMINNAN
KOULUTUKSESSA:**

Kouluttajanoppaan laatiminen

**Johanna Moilanen
Mia Väisänen**

**JYVÄSKYLÄN
AMMATTIKORKEAKOULU**
Ammatillinen opettajakorkeakoulu

JYVÄSKYLÄN
AMMATTIKORKEAKOULU

KUVAILELEHTI
Päivämäärä
4.5.2007

Tekijä(t) Johanna Moilanen Mia Väisänen	Julkaisun laji Kehittämishankeraportti	
	Sivumäärä 38	Julkaisun kieli suomi
	Luottamuksellisuus Salainen _____ saakka ☐	
Työn nimi Kokemuksellisen oppimisen soveltaminen ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtois- toiminnan koulutuksessa: Kouluttajanoppaan laatiminen		
Koulutusohjelma Ammatillinen opettajakoulu		
Työn ohjaaja(t) Outi Pylkkä		
Toimeksiantaja(t)		
Tiivistelmä <p>Kehittämishankkeessamme käsittelemme vapaaehtoisten koulutusta ja koulutuspro- sessia ehkäisevän lastensuojelun maakunnallisessa Välittävät sukupolvet – hank- keessa, jota koordinoi Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen kannatusyh- distys ja rahoittaa Raha-automaattiyhdistys. Välittävät sukupolvet -hankkeen ko- koava tavoite on lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen ja lapsiperheiden tu- keminen. Hankkeen perusideana on rekrytoida eri-ikäisiä vapaaehtoisia aikuisia lasten ja nuorten aikuisystäviksi tai lapsiperheiden kumppaneiksi.</p> <p>Kehittämishankkeen tavoitteena on koota koulutusopas vapaaehtoisten kouluttami- seen hankkeen – ja muiden samankaltaisten – käyttöön. Koulutusopas on kirjallinen opas kouluttajille, mutta se sisältää vinkkejä myös muiden oppimateriaalien hyö- dyntämiseen, erityisesti pienimuotoisten simulaatioiden ja visuaalisen oppimateri- aalien käyttöön. Vapaaehtoisten koulutuksen tavoitteena on paneutua sukupolvien välisen vuorovaikutuksen mahdollisuuksiin, haasteisiin ja ongelmakohtiin. Nämä ohjaavat koulutusoppaan keskeisiä sisältöalueita. Opas esittelee koulutuksen peri- aatteet ja sen toteuttamisen käytännössä.</p> <p>Kehittämishankeraportissa pohdimme koulutusmateriaalin työstämisen pedagogisia lähtökohtia ja soveltamista erityisesti vapaaehtoisten kouluttamiseen. Koulutusopas perustuu kokemukselliseen oppimiseen. Kehittämishankeraportissa pohdimme li- säksi kouluttajan oppaan laatimisen haasteellisuutta; yhtäältä oppaan tulee välittää riittävästi ohjeita koulutuksen periaatteista ja käytännöstä, toisaalta sen tulee sa- manaikaisesti olla riittävän väljä ja joustava. Jokainen kouluttaja muokkaa koulu- tuksestaan omannäköisensä kokonaisuuden ja - kokemuksellisen oppimisen periaat- teiden mukaisesti - jokainen koulutettava ryhmä vaikuttaa koulutuksen sisältöön.</p>		
Avainsanat (asiasanat) vapaaehtoistyö, sosiaalityö, koulutusopas, kokemuksellinen oppiminen		
Muut tiedot Liite 2 salainen 31.12.2009 saakka.		

JYVÄSKYLÄ UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES DESCRIPTION
Date 4.5.2007

Author(s) Johanna Moilanen Mia Väisänen	Type of Publication Development project report	
	Pages 38	Language Finnish
	Confidential Until _____ ☐	
Title Implementing experiential learning theory to training of volunteer workers among preventive child protection: Preparing manual for trainers'		
Degree Programme Vocational teacher		
Tutor(s) Outi Pylkkä		
Assigned by		
Abstract <p>This development project report concerns of training of volunteers within preventive child protection. The project is part of the Caring Generations Project (2005-2007), which is coordinated by the Centre of Excellence of Social Welfare in Central Finland, and funded by the Finland's Slot Machine Association. The broad aim of the Caring Generations Project is to improve wellbeing of children and youth and to support families with children. The project recruits volunteers of different ages to act as mentors or adult-friends to children, youth and families with children.</p> <p>The aim of the development project was to prepare a manual for trainers to be used in training of the volunteers in the Caring Generations Project, and possibly in other similar projects. The training manual is written material, but includes hints for using other types of training material, such as simulations and visual material. The aim of training of volunteers is to concentrate on the possibilities, challenges and difficulties of inter-generational interaction. These guide the content of the training manual. The training manual presents the basic principles of training and conducting it in practice.</p> <p>In the development project report, we discuss the pedagogic principles of preparing a training manual, and especially implementing these principles to training of volunteers. The training manual is based on experiential learning theory. The report also discusses challenges associated with preparing the manual; on the one hand, the manual must give sufficient information on the guiding principles and practices of the training, while on the other hand it needs to be flexible. Each training course is different depending on the trainer, and –in line with experiential learning theory – on the participants of the training.</p>		
Keywords volunteer work; social work; training manual; experiential learning theory		
Miscellaneous Appendix 2 secret until 31.12.2009.		

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO JA HANKKEEN MÄÄRITTELY	5
1.1 ALUKSI.....	5
1.2 TAUSTAHANKE ”VÄLITTÄVÄT SUKUPOLVET”	6
1.3 KEHITTÄMISHANKKEEN TAVOITTEET JA TEHTÄVÄ	8
2 KEHITTÄMISHANKKEEN TAUSTATEEMAT	10
2.1 EHKÄISEVÄ LASTENSUOJELU JA SUKUPOLVITYÖ	10
2.2 VAPAAEHTOISTYÖN LÄHTÖKOHDAT.....	12
3 KOULUTUSOPPAAN PEDAGOGISET LÄHTÖKOHDAT	17
3.1 IHMIS- JA OPPIMISKÄSITYKSISTÄ	17
3.2 KOKEMUKSELLINEN OPPIMINEN	19
3.3 KOKEMUKSELLINEN OPPIMINEN VAPAAEHTOISTEN KOULUTUKSESSA	21
4 KOULUTUSMATERIAALIN KOKOAMISESTA.....	22
4.1 HYVÄN KOULUTUSMATERIAALIN KRITTEERIT	22
4.2 VAPAAEHTOISTEN KOULUTTAMISEEN LIITTYVÄT HAASTEET	25
5 KEHITTÄMISHANKKEEN TEHTÄVÄ JA TOTEUTUS.....	26
5.1 TEHTÄVÄ JA TOTEUTUS	26
5.2 MATERIAALIT	28
6 HANKKEEN ARVIOINTI.....	29
6.1 ARVIOINNIN LÄHTÖKOHDAT.....	29
6.2 ITSEARVIOINTIA HANKKEEN ONNISTUMISESTA.....	30
7 YHTEENVETO.....	33
LÄHTEET.....	35
LIITE 1.....	38
LIITE 2.....	39

1 Johdanto ja hankkeen määrittely

1.1 Aluksi

Kehittämishankkeessamme tarkastelemme vapaaehtoisten koulutusta ja koulutusprosessia Keski-Suomessa toimivassa ehkäisevän lastensuojelun Välittävät sukupolvet -hankkeessa. Hankkeessamme olemme tuottaneet koulutusoppaan vapaaehtoisten kouluttamiseen – sekä taustahankkeen käyttöön, mutta samalla myös laajemminkin käytettäväksi ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoiminnassa. Kehittämishankkeessamme tehtävänä on pohtia koulutusmateriaalin tuottamisen pedagogisia lähtökohtia ja soveltamista erityisesti vapaaehtoisten kouluttamiseen sekä arvioida toteuttamaamme hanketta.

Tässä raportissa kuvaamme *ensiksi* kehittämishankkeemme taustakontekstia eli Välittävät sukupolvet -hanketta. *Toisessa* luvussa taustoitamme kehittämishankkeen kannalta olennaisia substanssialueita, ehkäisevää lastensuojelua ja vapaaehtoistyötä. Kyseisten alueiden kuvaaminen on välttämätöntä, jotta voidaan ymmärtää ehkäisevään lastensuojeluun osallistuvien vapaaehtoisten toimintaympäristöä. *Kolmannessa* luvussa tarkastelemme vapaaehtoisten koulutuksen ja siten myös koulutusoppaan taustalla vaikuttavia ihmis- ja oppimiskäsityksiä ja täsmennämme oppaan pedagogisia lähtökohtia. Vapaaehtoisten koulutus tukeutuu kokemuksellisen oppimisen viitekehykseen, jota tarkastelemme erikseen ja lisäksi pohdimme kokemuksellisen oppimisen soveltamista vapaaehtoisten kouluttamisessa.

Neljännessä luvussa pohdimme sitä, millainen on hyvä koulutusopas. *Viidennessä* luvussa kuvaamme kehittämishankettamme, sille asettamaamme tehtävää, sen toteuttamisprosessia ja toteutuksessa hyödyntämiämme materiaaleja. *Kuudennessa* luvussa arvioimme kehittämishankkeemme toteutusta ja onnistumista kokonaisuudessaan. Pohdimme hankkeen toteuttamista pedagogiselta kannalta ja arvioimme kokoamaamme koulutusopasta. *Viimeisessä* luvussa (7) teemme yhteenvedon kehittämishankkeestamme ja pohdimme kehittämisprosessia ja sen sisältöä. Erityisesti keskustelemme siitä, mikä oli haastavinta koulutusoppaan kokoamisessa.

1.2 Taustahanke ”Välittävät sukupolvet”

Välittävät sukupolvet -hankkeessa (2005–2007) kehitetään ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoimintaa sukupolvien verkostoja hyödyntäen. Hanketta koordinoi Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen kannatusyhdistys ja rahoittaa Raha-automaattiyhdistys. Hanke jatkaa vuosina 2002–2004 toimineen Sukupolvet verkoksi -projektin työtä (ks. Moilanen 2005). Hanke toimii Keski-Suomessa kohdealueinaan Jyväskylä, Jämsä, Jämsänkoski, Keuruu, Saarijärvi, Viitasaari ja Pihtipudas sekä Äänekoski.

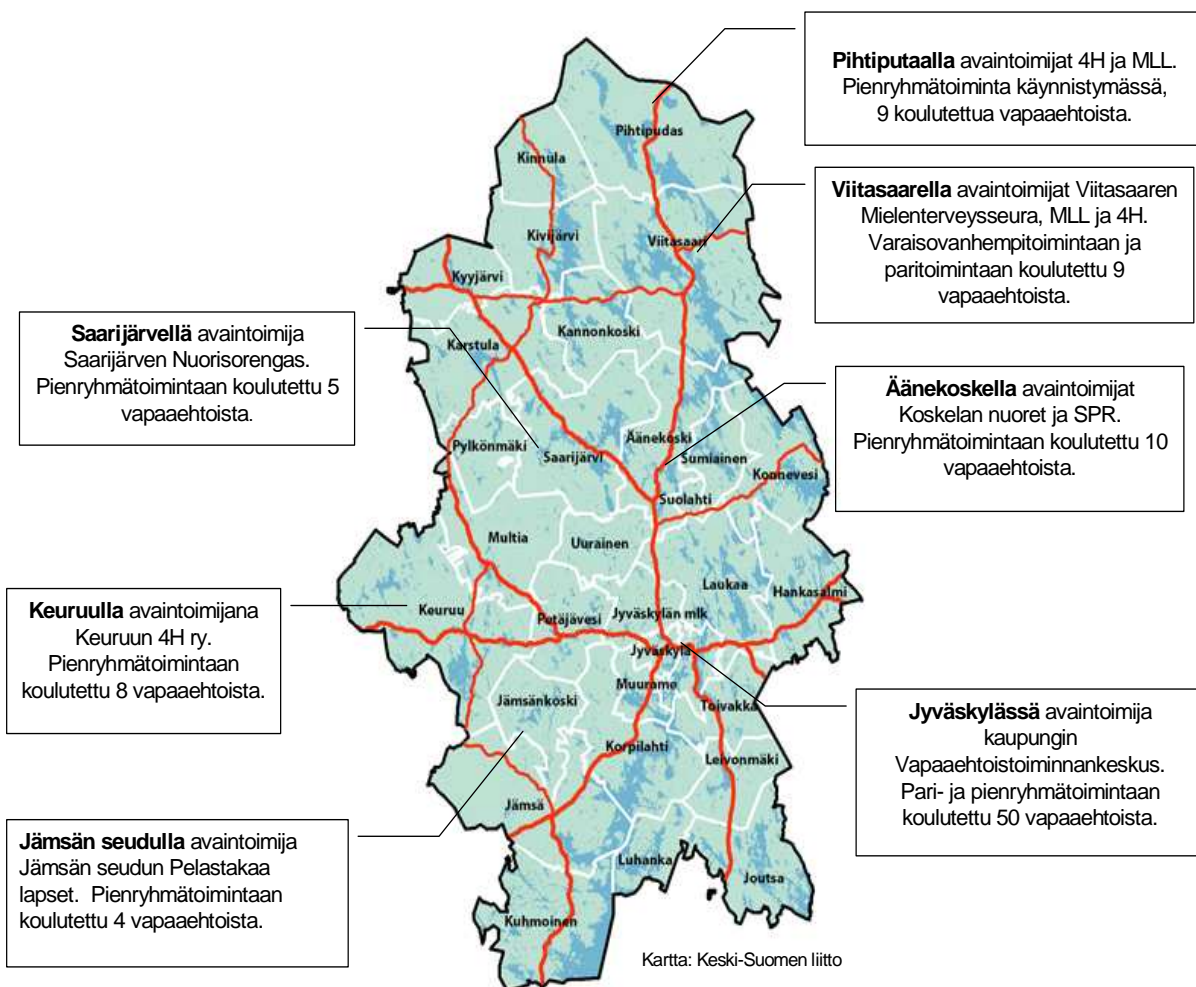
Välittävät sukupolvet -hankkeen kokoava tavoite on lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen ja lapsiperheiden tukeminen, kehittämällä sukupolvien välistä mentoimintaa¹ – laajemmin ottaen *sukupolvityötä* – ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoiminnan välineeksi. Hankkeessa ammatti- ja vapaaehtoistoimijoiden verkostot ja projektin työntekijät yhdessä kehittävät paikallisia ja alueellisia, ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoimintaan perustuvia toimintamalleja. Perusideana on *rekrytoida ja kouluttaa eri-ikäisiä vapaaehtoisia aikuisia lasten ja nuorten aikuisystäviksi*. Toimintaan lähteviltä edellytetään vähintään vuoden mittaista sitoutumista työskentelyyn lapsen tai nuoren kanssa.

Hankkeessa toiminta organisoidaan alueellisista tarpeista ja resursseista riippuen joko paritoimintana (lapsi /nuori–aikuinen –parit) tai pienryhmätoimintana (useampia aikuisia, useampia lapsia /nuoria). Vapaaehtoisille järjestetään yhteistyössä paikallisten ja alueellisten toimijoiden kanssa koulutusta sekä säännöllistä ohjausta ja tukea. Toimintaan osallistuvat lapset, nuoret ja perheet haastatellaan ja heitä ohjataan ja neuvotaan toimintaan liittyvissä asioissa. Lapsille ja nuorille perheineen sekä vapaaehtoisille järjestetään lisäksi yhteisiä tapahtumia ja toimintapäiviä (esim. ruskaretki, luontopäivä jne.).

¹ Ks. sukupolvien välisestä mentoroinnista käsitteenä ja käytäntönä enemmän Moilanen 2006a.

Hankkeen etenemisestä vastaavat projektin työntekijöiden ohella kahdeksan alueellista tai paikallista työryhmää, jotka on koottu vuoden 2005 aikana. Työryhmät ovat moniammatillisia ja monitoimijaisia. Niiden kokoonpano vaihtelee viidestä viiteentoista henkilöön. (Moilanen 2006). Lisäksi kussakin kunnassa tai alueella on toimintaan sitoutunut yksi tai useampi ns. avaintoimija. Avaintoimijan tehtävä on osallistua tiiviisti toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen hankeaikana ja vastata toiminnan jatkumisesta hankeajan päättymisen jälkeen. Avaintoimijoiden tukena hankealueilla toimivat alueelliset työryhmät. Tärkeitä yhteistyökumppaneita ovat myös sosiaalitoimi, nuorisotoimi, koulut, päiväkodit, neuvola, seurakunta, lastensuojelu-, kasvatusta- ja nuorisjärjestöt ja erilaiset kansalaisverkostot sekä sosiaali- ja kasvatustieteiden opiskelijat ja oppilaitokset (JY, JAMK, Humak ym.). (Moilanen 2006b).

Alla olevassa kuviossa 1 on kuvattu hankkeen tuotokset ja avaintoimijat toiminta-alueittain alkuvuonna 2007.

1.3 Kehittämishankkeen tavoitteet ja tehtävä

Kehittämishankkeessamme tarkastelemme Välittävät sukupolvet -hankkeen vapaaehtoisten koulutusta ja koulutusprosessia. Tavoitteenamme on koulutukseen liittyvää materiaalia kooten ja analysoiden *tuottaa opaskirja vapaaehtoisten koulutukseen*. Oppaassa esitellään käytännönläheisesti hankkeen kokemuksia ja kootaan työvälineitä ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoiminnan käynnistämiseen ja toteuttamiseen. Opas on suunnattu vapaaehtoisten kouluttajille ja toivomme, että se voisi palvella ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoiminnasta kouluttavia niin kunnissa, järjestöissä kuin kansalaisverkostoissakin.

Välittävät sukupolvet -hankkeessa järjestetään vapaaehtoisten koulutuksia kaksi tai kolme kertaa vuodessa paikkakuntaa tai aluetta kohti. Koulutus kestää 16 tuntia ja

se toteutetaan pienryhmäkoulutuksena (mielellään enintään 12 osallistujaa /koulutusryhmä). Koulutusta on suunniteltu ja toteutettu yhdessä toiminnassa mukana olleiden vapaaehtoisten sekä alueellisten /paikallisten yhteistyökumppaneiden kanssa. (ks. Moilanen 2005, 2006a-b).

Koulutus rakentuu seuraavasta neljästä teemasta:

1. *Tutustuminen, lämmittely ja virittäytyminen; aikuisystävätoiminta ja keskeiset lähtökohdat ja käsitteet; orientoituminen toimintaan*
2. *Vapaaehtoistoiminnan lähtökohdat, edellytykset ja periaatteet; omat motiivit, arvot, voimavarat ja jaksaminen*
3. *Lastensuojelun periaatteet; ehkäisevä lastensuojelu; lasten osallistuminen*
4. *Toiminta lapsen ja nuoren kanssa: käytäntöjä ja kokemuksia; jatkosta sopiminen ja koulutuksen päätös*

Edelliset teemat muodostavat kukin oman itsenäisen aihekokonaisuutensa ja yksittäisen koulutuskerran sisällön. Koko koulutusta lävistävä teema on lisäksi ”*Lapsuus, nuoruus, aikuisuus; sukupolvien väliset suhteet; oman elämänhistoria ja -kokemukset*”, joka on tavalla tai toisella läsnä kaikilla koulutuskerroilla. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kun koulutuksessa käsitellään esimerkiksi vapaaehtoistoiminnan periaatteita ja käytäntöjä, kyseistä teemaa pohditaan koulutukseen osallistujien omien kokemusten ja näkemysten valossa.

Koulutuksen tavoitteena on paneutua sukupolvien välisen vuorovaikutuksen ja vapaaehtoistyön mahdollisuuksiin, haasteisiin ja ongelmakohtiin. Pyrkimyksenä on lisätä osallistujien ymmärrystä omista motiiveistaan, edellytyksistään ja mahdollisuuksistaan toiminnassa lasten ja nuorten kanssa, perehdyttää heidät aikuisystävätoimintaan sekä sukupolvien välisen mentoroinnin ja sukupolvityön ideoihin ja antaa valmiudet käytännön toimintaan lapsen tai nuoren kanssa.

Koulutuksessa painottuvat *vuorovaikutuksellinen ja kokemuksellinen oppiminen*. Vuorovaikutuksellisessa oppimisympäristössä saadaan esille sitä, mitä muut osallistajat ajattelevat, mitä he tuntevat ja millaisiin arvoihin ja asenteisiin he näke-

myksenä pohjaavat (ks. esim. Vuorinen 1995, Vilen ym. 2002). Vuorovaikutuksellisuuden avulla voidaan luoda mielekäs sosiaalinen ilmapiiri, joka puolestaan mahdollistaa vastavuoroisen työskentelyn. Toisaalta se edellyttää osallistujien sitoutumista yhteiseen prosessiin, mutta mahdollistaa samalla omakohtaisen suhteen syntymistä käsillä olevaan asiaan. Haasteena koulutusoppaan kokoamisessa on välittää nämä tavoitteet selkeästi kouluttajille.

Kehittämishankkeellamme on tärkeä käytännön merkitys oppaan kokoamisen lisäksi myös toisessa mielessä. Välittävät sukupolvet -hankkeessa selvitetään parhaillaan informaatio- ja verkkoteknologian hyödyntämisen mahdollisuuksia vapaaehtoisten perehdytyksessä (vapaaehtoisten verkkoperehdytys vapaaehtoistoimintaan) ja ohjauksessa (vapaaehtoisten keskustelupalsta ym.), mahdollisesti myös lasten, nuorten ja perheiden sekä vapaaehtoisten välisessä yhteistyössä. Hankkeemme tarjoaa näin merkittävän perustan myös verkkomateriaalin rakentamiselle.

2 Kehittämishankkeen taustateemat

Kehittämishankkeen tietoperustan kannalta tärkeitä alueita ovat ehkäisevä lastensuojelu ja sukupolvityö, vapaaehtoistyö ja vapaaehtoisten kouluttaminen. Esittelemme tässä lyhyesti näitä alueita. Ehkäisevän lastensuojelun, sukupolvityön ja vapaaehtoistyön lähtökohtien ymmärtäminen on tärkeää, jotta on mahdollista ymmärtää koulutuksen kontekstia ja tavoitteita.

2.1 Ehkäisevä lastensuojelu ja sukupolvityö

Taustahanke Välittävät sukupolvet on luonteeltaan ehkäisevää lastensuojelutyötä. Toimivia ehkäisevän lastensuojelun toimintamalleja on Suomessa olemassa vähän, vaikka YK:n Lasten oikeuksien sopimuksen ja voimassa olevan lastensuojelulain mukaan ehkäisevän lastensuojelun tulisi koskea kaikkia lapsia ja nuoria (Moilanen 2006b). Maritta Törrönen ja Riitta Vornanen (2004, 159–163) toteavat, että ehkäisevä lastensuojelu on ennen kaikkea näkökulma lasten hyväksi tehtävään työhön.

Ajatuksen taustalla on käsitys lasten oikeudesta lapsuuteen ja mahdollisuudesta turvalliseen kasvuun, kehitykseen ja hyvinvointiin. Lastensuojelun ehkäisevä työ sisällyttää itseensä oletuksen siitä, että tiedetään, mitä halutaan välttää. Ehkäisevällä työllä pyritään estämään negatiivisen kehityskulun syntyminen tai syveneminen. Sen yleiseksi tavoitteeksi voidaan luonnehtia hyvien edellytysten antaminen lapsuuteen.

Ehkäisevä lastensuojelutyö on muodoiltaan moninaista. Vanhemmuuden tukemiseksi on olemassa kaikille lapsiperheille suunnattuja tuen ja palvelujen muotoja. Lapsi- ja perhemyönteisellä sosiaali- ja perhepolitiikalla, yhdyskuntasuunnittelulla ja ympäristöpolitiikalla pyritään vaikuttamaan lasten ja nuorten kasvuoloihin. Ehkäisevä lastensuojelu on nähtävissä myös rajatumpana, kohdennettuna toimintana. Perheiden haasteellisiin elämäntilanteisiin on tarjolla erityisiä palveluja, joiden tarkoituksena on ehkäistä lasten ja nuorten huono-osaisuutta ja syrjäytymistä. Käytännön esimerkkejä tällaisesta toiminnasta ovat vaikkapa erilaiset perheryhmätoiminnot, tukiperhetoiminta, lasten tai nuorten pienryhmätoiminnot jne. (Törrönen & Vornanen 2004).

Välittävät sukupolvet –taustahankkeessa ja sitä edeltäneessä pilottihankkeessa kehitettiin sukupolvien välisen mentoroinnin malli ehkäisevän lastensuojelun työvälineeksi. Sukupolvien välinen mentorointi on jatkohankkeessa ”suomennettu” *aikuisystävätoiminnaksi*. Aikuisystävätoiminnan puolestaan voi nähdä yhtenä tapana tehdä vapaaehtoistoiminnan pohjalta lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa sukupolvityötä.

Sukupolvityö on Suomessa käsitteenä vielä varsin vieras, toisin kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa. On kuitenkin hyvä kysyä, onko asia vain terminologisesti outo ja ”sukupolvia yhdistävää työtä” on tehty itse asiassa iät ja ajat. Laajasti ajateltuna sukupolvityö tarkoittaa mitä tahansa sellaista työtä tai lähestymistapaa, jonka tarkoituksena on lähentää eri sukupolvia toisiinsa sekä vahvistaa sen perustalta tämän ajan puitteisiin sopivaa yhteisöllisyyttä, esimerkiksi asuinalue tai jokin tietty yhteisö työn pohjana. Lapsiin ja nuoriin kohdistuvan sukupolvityön voi ymmärtää väljästi siten, että sen avulla pyritään vahvistamaan lasten osallisuutta sukupolvisuhteissa; suhteessa ympärillä olevaan aikuisväestöön, mutta myös lähisukupolviin. Kyse on siis siitä, että koetetaan taata lapsille mahdollisuutta pääs-

tä osallisiksi yhteiskunnallisesta ”sukupolvitiedosta” sekä saada sukupolvien suhteista voimavaroja kasvamisensa ja elämisensä tueksi. (Moilanen 2006a-b.)

Sukupolvityötä voidaan tehdä yksilö-, perhe-, ryhmä- ja yhteisö-/yhdyskuntatasolla tai koko yhteiskunnan tasolla. Lastensuojelullisessa työssä sukupolvityö tarkoittaa käytäntöä, joka perustuu oletukselle (idealle), että työskentely sitoutuneen ja luotettavan aikuisen kanssa tuo lapsen tai nuoren elämään uudenlaisia positiivisia voimavaroja ja turvaa lapsen turvallista ja tasapainoista kehitystä ja kasvua (vrt. esim. lastensuojelun avohuollon tukihenkilötoiminta, Korhonen 2005). (Moilanen 2005, 2006a-b.)

Lasten ja nuorten kanssa tehtävässä sukupolvityössä olennaista on *eri* sukupolvien osallistuminen toimintaan sekä vastavuoroisuuden periaate. Siinä on tärkeää pyrkiä kokonaisvaltaiseen tapaan ymmärtää sukupolvien väliset suhteet ja niiden käyttömahdollisuudet. Sukupolvityö eri muotoineen tulisi mieltää *kaikenikäisille* osallistumismahdollisuudet takaavana; siten, että ymmärrettäisiin myös lapsilla ja nuorilla olevan erilaisia kokemuksia elämästä ja elämisestä. Nämä kokemukset ovat yhtä arvokkaita kuin vanhempienkin sukupolvien. (Moilanen 2005, 2006a-b.)

2.2 Vapaaehtoistyön lähtökohdat

Voi ajatella, että Suomessa auttamisjärjestelmä koostuu kolmesta osasta: yhteiskunnan tarjoamista julkisista palveluista, perheen, omaisten ja ystävien antamasta luonnollisesta avusta sekä vapaaehtoistoiminnan puitteissa tarjottavasta vapaaehtoisesta avusta. Suomea pidetään usein vapaaehtoistoiminnan kehitysmaana, vaikka täällä aktiivisuus on hyvää eurooppalaista keskitasoa ja jopa useita maita korkeampaa (Nylund & Yeung 2005).

Vapaaehtoistoiminnasta on eri aikakausina käytetty erilaisia käsitteitä. Näitä ovat mm. talkootyö, armeliaisuus, hyväntekeväisyys, vapaaehtoisuus ja vapaaehtoistyö. (Nylund & Yeung 2005; 14). Vapaaehtoistoiminnalla tarkoitetaan hyvinvoinnin edistämiseksi tehtävää palkatonta ja ei-ammattillista toimintaa, joka ei tavoittele taloudellista hyötyä. Ammatillisuuden ja ei-ammattillisuuden/maallikkouden yhtey-

dessä puhutaan usein ammattipätevyydestä ja arkipäivän pätevyydestä. Koulutus ja teoreettinen tieto auttavat ammattilaisia näkemään asiat laajemmissa yhteyksissä. Sen sijaan vapaaehtoistoiminta pystyy paremmin vastaamaan esimerkiksi sellaisiin vaikeuksiin, jotka perustuvat läheisen ihmissuhteen puuttumiseen ja yksinäisyyteen. (Lehtinen 1997).

Vapaaehtoistoiminnassa tulee toteutua siihen osallistuvien vapaa tahto eikä siihen voida siis pakottaa tai velvoittaa. Usein – erityisesti tukihenkilötoimintaan liittyen – vapaaehtoistoiminta edellyttää tiettyä sitoutumista ja suunnitelmallisuutta, varsinkin jos toiminnalle määritellään tietyt tavoitteet. Lisäksi usein ajatellaan, että vapaaehtoistoiminnan tulee hyödyttää muitakin kuin vapaaehtoista itseään. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, etteikö toiminnalla tulisi ja voisi olla suuri merkitys vapaaehtoisen itsensä hyvinvoinnille, kasvuille ja oppimiselle. (Lehtinen 1997, Korhonen 2005, Eskola & Kurki 2001).

Vapaaehtoistoimintaa määriteltäessä vertailukohtaa haetaan usein ammatillisuuteen ja työhön liittyvistä käsitteistä, kuten edelläkin on tehty vertaamalla ammatillisuutta ja maallikkoutta karkeasti toisiinsa. Käsitteellisestikin vapaaehtoistoiminnasta tai vapaaehtoistyöstä on keskusteltu pitkään. Olisiko työ liitettävä palkalliseen toimintaan ja siten pidettävä erillään vapaaehtoisesti, ilman palkkaa, suoritetusta ”työstä”. Viime aikoina on esitetty, että käsite vapaaehtoistyö ymmärrettäisiin yksilöiden tai ryhmien konkreettiseksi toiminnaksi ja vapaaehtoistoiminta tätä toimintaa organisoivien järjestöjen toiminnaksi. (Eskola & Kurki 2001.)

Vielä enemmän tarvitaan kuitenkin keskustelua siitä, mikä on vapaaehtoisten tai kansalaisjärjestöjen ja ammattilaisten tai julkisen sektorin suhde toiminnassa. Viime aikoina vastuuta erilaisista tukea tarvitsevien kansalaisten hyvinvoinnista on yhä enemmän pyritty siirtämään vertaisverkostoille ja vapaaehtoistyöntekijöille (vrt. tässä uudenlainen ”vastuunosoittamisen yhteiskunta”, Julkunen 2006). On kuitenkin muistettava, että vapaaehtois pohjalta tehty työ ei korvaa – eikä sen koskaan tulisi korvata – ammatillisesti tehtyä työtä. Vapaaehtoistoiminnan pitäisi olla yhteistä tekemistä, ei pelkästään vapaaehtoispalvelujen tuottamista. Toiminnan tuloksellisuutta tai merkitystä ei voida mitata työtuntien tai siihen osallistuvien lukumäärällä, vaan sen merkitys on ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Tämä asettaa

omat ehtonsa toiminnan mittaamiseen tai arviointiin, mikä voi tapahtua vain pitkäaikaisena ja syvällisenä prosessin seuranta. (Lehtinen 1997).

Kuten muukin yhteiskunnallinen toiminta, myös vapaaehtoistyö on jatkuvassa muutoksessa heijastaen muuttuvia yhteiskunnallisia arvoja ja arvostuksia. Marianne Nylund ja Anne Birgitta Yeung (2005; 28) muotoilevat yhdeksi tulevaisuuden vapaaehtoistyön haasteeksi episodisen vapaaehtoisuuden eli pätkävapaaehtoisuuden. Tällä he kuvaavat vapaaehtoistoiminnan hetkellisyyttä, satunnaisuutta tai osana ammatilliseen koulutukseen liittyvää työssäoppimisjaksoa. Vaikkei pätkävapaaehtoisuus sinällään ole vähäarvoisempaa kuin pitkäkestoinen vapaaehtoisuus, se asettaa uusia haasteita vapaaehtoistoimintaa koordinoiville ja muuttaa toimintamuotoja. Voi olettaa, että pätkävapaaehtoisuudessa erityisesti vapaaehtoisten motivointi ja motivaation ylläpitäminen korostuu. Haasteena on sitouttaa vapaaehtoisia pitkäjaksoisempaan toimintaan. Toinen tulevaisuuden haasteista on yhtäältä nuorten ja toisaalta ikäihmisten osallisuuden lisääminen.

Vapaaehtoistoiminnan periaatteet

Vapaaehtoistoiminnan periaatteena on, että se tapahtuu tavallisen ihmisen taidoin ja on vapaaehtoista niin tekijän kuin palvelun saajankin osalta. Yleensä vapaaehtoisille järjestetään toimintavalmiuksia vahvistavaa perus- ja jatkokoulutusta sekä jatkuvaa toiminnanohjausta ryhmässä ja tarpeen mukaan yksityisesti toiminnasta vastaavien kanssa. Jokainen vapaaehtoinen osallistuu toimintaan oman jaksamisensa, ajallisten ja muiden resurssiensa mukaisesti. Yleensä vapaaehtoisille ei makseta palkkaa. Joissakin tapauksissa heille maksetaan nimellistä korvausta suoritetuista palveluista. Käytännöt vaihtelevat eri järjestöissä. Periaatteena on kuitenkin se, että toiminnasta syntyvät kustannukset tulee korvata tekijälle. (Tietosetti, Setlementtiliitto 2007, Vapaaehtoistoiminnan koulutusaineisto 2005).

Oleennaista vapaaehtoistoiminnassa on se, että se on ihmisten välistä tasa-arvoista vuorovaikutusta ja siten vastavuoroista – tämä pätee niin autettavan kuin auttajan suhteeseen samoin kuin vapaaehtoisten keskinäiseen vuorovaikutukseen. Toiminnan tuoma mielekäs elämänsisältö ja ilo perustuu juuri tähän. Vapaaehtoistoiminnan tulee myös olla luotettavaa, turvallista ja luottamuksellista. Siinä mielessä se

edellyttää tiettyä sitoutumista, myös vaitiolovelvollisuutta. Toiminnan tulee myös olla puolueetonta ja siinä toimitaan vapaaehtoisten ja palvelun vastaanottajan ehdoilla eli kunnioitetaan itsemääräämisoikeutta ja edistetään tuen vastaanottajan osallistumista ja toimintamahdollisuuksia. (Tietosetti Setlementtiliitto 2007, Vapaaehtoistoiminnan koulutusaineisto 2005).

Aaro Harju (2005; 72) esittää, että yhteisöllisyyden on katsottu Suomessa rapautuneen ja heikentyneen. Perinteinen tiivis yhteisöllisyys, joka perustui läheiseen suhteeseen, esimerkiksi asuinpaikkaan, on korvautunut väljemmällä ja moniulotteisemmalla yhteisöllisyydellä. Mistä kumpuaa vapaaehtoisten osallisuus perinteisen yhteisöllisyyden rapautuessa? Millaiset ovat vapaaehtoisten motiivit uudessa väljessä yhteisöllisyydessä?

Anne Birgitta Yeung (2005b) on tutkinut evankelisluterilaisen kirkon vapaaehtoisten osallisuuden motiiveja. Haastattelut tuottavat vapaaehtoistoiminnalle kahdeksan perusulottuvuuden timanttimalin. Nämä ovat:

- saaminen-antaminen
- toiminta – pohdinta
- läheisyys – etäisyys
- uuden etsintä – jatkuvuus

Saaminen ja antaminen ovat ensimmäisen perusulottuvuuden ääripäät, joskin voivat olla läsnä myös samanaikaisesti. Ulottuvuus sisältää sellaisia motivaation elementtejä kuten itsensä toteuttaminen, henkilökohtainen hyvinvointi, palkitsevuus, emotionaaliset palkinnot, ajankäytön ryhdistäminen, työkokemus, sekä toisaalta halu antaa, auttamishalun levittäminen, vastavuoroinen tukeminen ja omat elämäkokemukset. Ääripäiden samanaikaisuus kuvastui antamisen kautta saamisesta. Siten ulottuvuuksien perusulottuvuudet eivät ole toisiaan poissulkevia.

Toinen perusulottuvuuksista toiminta ja pohdinta sisältävät motivaation elementtejä kuten arvot (esim. kristillisyys), henkilökohtaisten asioiden läpikäyminen, henkinen kasvu ja toimintatavat (esim. spontaanisuus). Myös nämä perusulottuvuudet voivat olla myös toisilleen päällekkäisiä, mm. siten että elämänarvoja on mahdollista toteuttaa toiminnan kautta.

Kolmas perusulottuvuus, läheisyyden ja etäisyyden ulottuvuudet sisältävät sellaiset motivaation elementit kuten joustavuus (suhteessa viralliseen toimintaan), epäbyrokraattisuus, riittävä etäisyys, tarve kuulua ryhmään ja yhteishengen kokeminen.

Viimeinen perusulottuvuus sisältää uuden etsinnän ja jatkuvuuden, sisältäen siten aikaulottuvuuden. Motivaation elementteinä korostuivat toiminnan tuttuus, positii-viset kokemukset, oma elämänkulku ja ammatillisuus. Toisaalta se sisälsi myös oman hyvinvoinnin ylläpitäminen ja jaksamisen edistäminen. Uuden etsintä kuvastui myös oman elämänpiirin laajentaminen ja halu henkilökohtaiseen muutokseen.

Yllä kuvatut perusulottuvuudet perustuvat laadulliseen haastattelututkimukseen, siten tutkimuksen tulokset eivät ole yleistettävissä soveltuviksi kaikkiin vapaaehtoiisiin. Silti ne tiivistävät myös muiden tutkimusten tuloksia vapaaehtoisten motivaatiosta. (ks. Yeung 2005 a-b). Vapaaehtoisten motivaation elementtien pohtiminen on keskeistä myös heidän kouluttamisen näkökulmasta, erityisesti kokemuksellisen oppimisen viitekehystä sovellettaessa (ks. kappale 3.2 ja 3.3).

Välittävät sukupolvet -hanketta edeltäneen Sukupolvet verkoksi -pilottiprojektin yhteydessä haastateltiin toimintaan osallistuneita vapaaehtoisia ja kartoitettiin heidän kokemuksiaan toiminnasta. Haastattelujen perusteella vapaaehtoisten tärkeimpiä motiiveja toimintaan lähtemiseen olivat ensinnäkin ylipäänsä halu toimia lasten ja nuorten kanssa ja tehdä jotain heidän hyväkseen. Vanhemman sukupolven vapaaehtoiset kertoivat toimintaan houkuttaneen myös sen, että omat lapsenlapset asuvat kaukana tai heitä ei ole. Kiinnostusta olivat herättäneet myös projektin mielenkiintoinen ja tuore idea sekä halu saada uusia ystäviä ja tutustua uudella tavalla lähiympäristöön. Opiskelijavapaaehtoiset pitivät tärkeänä mahdollisuutta kytkeä projekti omiin sosiaali- ym. alan opintoihin sekä kiinnittyä uudella tavalla asuin- ja opiskelupaikkakunnalle. Osa kaipasi myös vastapainoa ja vaihtelua opiskeluiden täyttämään elämään tai työttömyyden tuomaan tyhjyyteen. (Moilanen 2005, 78.)

3 Koulutusoppaan pedagogiset lähtökohdat

3.1 Ihmis- ja oppimiskäsityksistä

Opetus- tai koulutustapahtuman taustalla on ihmiskäsitys, joka määrittelee sen millainen ihmisen ajatellaan olevan, etenkin tiedon ja oppimisen suhteen. Ihmiskäsitys voidaan karkeasti ottaen jakaa kahteen, mekanistiseen ja humanistiseen ihmiskäsitykseen. *Mekanistinen ihmiskäsitys* olettaa, että oppija on passiivinen tiedon vastaanottaja ja reagoija. Usein käytetty metafora on, että ihmisen oletetaan olevan tyhjä astia, jonne tietoa voidaan säilöä. *Humanistinen ihmiskäsitys* puolestaan olettaa ihmisen aktiiviseksi ja tavoitteelliseksi. Ihminen käsittelee ja arvioi tietoa, ja pohjimmiltaan oppiminen perustuu ihmisen omaan tietorakenteeseen ja sen jäsentämiseen. Malja-metaforaa hyödyntäen ihminen on malja, jossa on olemassa olevaa tietoa ja kokemuksia. Uuden tiedon omaksuminen pohjautuu siihen, että uudella tiedolla on kosketuspintaa jo olemassa olevan tiedon kanssa. Yhteinen kosketuspinta voi tosin olla aiempaa tietoa riitauttava, sen ei tarvitse tukea vanhaa tietoa ja kokemuksia. (Oppimiskäsitykset 2005.)

Käsitykset ihmisestä, tiedosta ja oppimisesta liittyvät erottamattomasti toisiinsa; ihmis- ja tiedonkäsitykset luovat pohjan sille, mitä käsitämme oppimisella. Ne liittyvät myös olennaisesti siihen, mitä ymmärrämme tiedolla ja millainen tieto on mielestämme 'oikeaa' tietoa sekä siihen miten todellisuudesta voi saada tietoa. Ohjaajan tiedonkäsitys pohjautuu hänen ihmiskäsitykseensä ja arvoihinsa, siten niiden selkeyttäminen on ohjauksen ja koulutuksen ydinalueita. Ihmistieteissä on tärkeää niin ikään ymmärtää tiedon suhteellisuus ja sen riippuvuus kontekstista, ajasta ja paikasta. (Ojanen 2001, 5).

Peltosen (2004, 65–66) mukaan neljä keskeisintä oppimiskäsitystä ovat 1) empiristis-behavioristinen oppimiskäsitys, 2) kognitiivis-konstruktiiivinen oppimiskäsitys, 3) humanistinen oppimiskäsitys ja 4) pragmaattis-konstruktiiivinen oppimiskäsitys.

Empiristis-behavioristisen oppimiskäsityksen juuret ovat luonnontieteellisessä ajattelussa. Ihmisen ja eläimen oppiminen nähdään perusmuodoiltaan samanlaisena. Tietoa maailmasta saadaan kokemusten ja aistihavaintojen kautta, oppija on kuin tyhjä taulu, johon kokemukset piirtävät jälkiä. (Oppimiskäsitykset 2005). Reaktioita eli haluttuja oppimistuloksia vahvistetaan erilaisin palkkioin. Tällainen oppimiskäsitys perustuu selviin ja ennakolta asetettuihin tavoitteisiin ja oppiminen on usein varsin opettaja- /ohjaajakeskeistä. Oppijan rooli on olla ensisijassa passiivinen (tiedon) vastaanottaja; opetus keskittyy taitojen ja tietojen ulkoiseen ohjaukseen, säätelyyn ja vakiinnuttamiseen. Oppijan aiempia kokemuksia, tietoja tai taitoja ei nähdä oppimisen resursseina. (Peltonen 2004, 65, Oppimiskäsitykset 2005).

Kognitiivis-konstruktiiivinen oppimiskäsitys perustuu kognitiivisen psykologian ja kognitiotieteen periaatteisiin. Siinä korostuu ymmärtämällä oppiminen; ihminen tekee havaintoja ympäristöstään ja käsittelee tietoja tajunnassaan. Mielekäs oppiminen alkaa käytännön elämän ongelmista ja ristiriidoista. Oppijan mielessä syntyy *tiedollinen ristiriita*, kun hänen tietonsa ja taitonsa eivät riitäkään tilanteen hallitsemiseen. Aiemmin koetut asiat ovat tallentuneet säilömuistiin ja näiden avulla ihminen orientoituu uusiin tilanteisiin, suorittaa valintoja, tulkitsee uutta tietoa vanhan varassa, suhteuttaa uutta tietoa vanhaan tietoon ja sulattaa uutta tietoa vanhan kanssa sekä konstruoi tietorakennettaan yhä uudelleen. Oppimisen katsotaan tapahtuvan aina kontekstuaalisesti: jossakin tilanteessa, joko yksin tai vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Näin ollen ihminen uudelleen rakentaa todellisuutta sosiaalisesti ja aina uudelleen tilannekohtaisesti. (Peltonen 2004, 65).

Humanistinen oppimiskäsitys pohjautuu humanistiseen psykologiaan. Siinä korostetaan ihmisen yksilöllistä tapaa käsitellä tietoa, itseohjautuvuutta ja vapautta valita itselleen parhaaksi katsomansa aika, paikka ja tapa oppia. Opettajan tai ohjaajan rooli on toimia oppimisen auttajana, mahdollistajana ja innostajana. Tavoitteet asettaa oppija itse tai oppija ja opettaja yhdessä. Itseohjautuvuus vaatii oppijalta kurrinalaista luonnetta ja sitkeyttä sekä tavoitteellista suhtautumista opiskeluun: ottaa oppija itse vastuun omasta oppimisestaan. (Peltonen 2004, 66).

Humanistisen oppimiskäsityksen yhteydessä puhutaan usein myös kokemuksellisesta oppimisesta. Siinä oppimisen nähdään perustuvan oppijan kokemuksiin ja

kykyyn arvioida omia kokemuksiaan ja omaa oppimistaan uuden oppimisen pohjaksi. (Oppimiskäsitykset 2005). Käsittelemme kokemuksellista oppimista erikseen luvussa 3.2.

Pragmaattis-konstruktiiivinen oppimiskäsitys painottaa maailmankuvan, tietojen ja taitojen merkitystä oppimiselle. Jo olemassa olevaa tietoa ja taitoa tarkastellaan kriittisesti, nähdään ristiriitaisuuksia ja kyseenalaistetaan olemassa oleva tieto ja pyritään aktiivisesti kehittämään uutta tietorakennetta. Pragmatismen mukaisesti suuntauksessa korostetaan aina tekemistä, toimintaa ja sen seurauksia. Oppija itse ohjaa omaa oppimistaan harkitusti ja oppii omista virheistään ja onnistumisistaan. Toiminta on siis yksilön ja ympäristön vuorovaikutusta, jossa yksilö ja ympäristö molemmat jatkuvasti muuttuvat. (Peltonen 2004, 66). Konstruktivismien periaatteiden mukaisesti tieto ei siis siirry, vaan oppija rakentaa eli konstruoi sen itse uudelleen. Oppiminen on tilannesidonnaista, kontekstuaalista eli asiayhteyteen sidottua ja vuorovaikutuksen tulosta. Itseohjautuvuus, minän kasvu ja itsereflektiiviset valmiudet ovat mahdollisia ihmislajin yksilölle, mutta ne on opittava. (Oppimiskäsitykset 2005).

Hannu Peltosen (emt., 47) mukaan nykyaikainen oppimiskäsitys mielletään usein joko kognitiiviseksi, konstruktiiiviseksi tai kokemuksellisuutta korostavaksi (myös Tynjälä 1999, 61). Kaikissa näissä näkemyksissä painottuvat oppijan aktiivinen toiminta ja toisaalta voimakas vuorovaikutuksellisuus. Niissä korostetaan oppijan omaehtoista toimintaa oppimistilanteessa. Opettaja ei toimi pelkästään yhtenä tiedon lähteenä, vaan erityisesti erilaisten oppimistilanteiden mahdollistajana. Opettajan tehtävänä on olla kanssatekijä ja mukana eläjä. Opetustyön tärkeimpiä lähtökohtia on oppilaan kunnioittaminen. Kun opettaja ohjaa oppilasta asioiden ja ilmiöiden lähteille, hän samalla epäsuorasti opettaa sitä, millä tavalla tehdään valintoja, millä tavalla ihmiset voivat toimia yhdessä, kunnioittaa toisiaan ja arvostaa erilaisia asioita. (Tynjälä 1999, 61).

3.2 Kokemuksellinen oppiminen

Välittävät sukupolvet -taustahankkeessa vapaaehtoisten koulutus perustuu kokemukselliseen oppimiseen, joka vuoksi esittelemme sen tässä omana kokonaisuutenaan. Kokemuksellinen oppiminen perustuu ajatukseen vuorovaikutuksessa tapahtuvaan oppimiskokemukseen, jossa keskeisellä sijalla on välitön omakohtainen kokemus (Kolb 1984; sit. Ojanen 2000). Kokemuksellisen oppimisen viitekehyyksessä oppimisessa on kysymys yksilön itsensä luomien mielikuvien ja merkitysten ymmärtämisestä ja tulkitsemisesta. Se perustuu niin ikään ajatukselle, että oppiminen on jatkuva prosessi, joka perustuu kokemuksiin ja niiden analyysiin. (Ojanen 2000.)

Mallinnettuna kokemuksellinen oppiminen voidaan kuvata neljän päävaiheen kautta, ns. Kolbin malli (kuva 1). Ensimmäisessä vaiheessa pääosassa on välitön, oma-kohtainen kokemus. Toiseksi malli perustuu kriittiseen, arvioivaan pohdiskeluun eli kokemusten reflektointiin ja kolmanneksi ilmiön abstraktiin käsitteellistämiseen. Viimeinen, neljäs vaihe, merkitsee käsitteiden soveltamista takaisin käyttöön.

Kuva 1: Kolbin malli (1984; sit mm. Ojanen 2000)

3.3 Kokemuksellinen oppiminen vapaaehtoisten koulutuksessa

Kokemuksellisessa oppimisympäristössä ja – tavassa osallistujan *omat (elämän)kokemukset* nähdään keskeisenä oppimisresurssina. Osallistujan kokemuksilla ja elämyksillä on tärkeä rooli oppimisessa ja kouluttajan tai ohjaajan tehtävänä on ohjata osallistujien keskustelu- tai tehtäväryhmän toimintaa. Olennaista on, että tietoa saadaan ja sitä ”testataan” jatkuvasti osallistujan omien kokemusten kautta ja oppiminen perustuu omien kokemusten jakamiseen ja vuorovaikutukseen muiden osallistujien kanssa. (Kolb 1984; sit. Tuomisto 1998, Aittola 1998).

Välittävät sukupolvet -taustahankkeessa vapaaehtoisten koulutus on rakennettu kokemuksellisen ja vuorovaikutuksellisen oppimisympäristön ja –menetelmien varaan. Koulutuksessa on pidetty merkityksellisenä paneutua osallistujien omaan elämänhistoriaan ja -kokemuksiin sekä työstää kunkin henkilökohtaisia lapsuudenkokemuksia ja niiden vaikutusta tähänhetkiseen elämään. (Moilanen 2005). Vapaaehtoistyössä tärkein väline on oma persoona ja omat yksilölliset elämäkokemukset; näin myös koulutuksen yksi keskeisimmistä tavoitteista on aktivoida ja vahvistaa kunkin persoonallisia voimavaroja ja resursseja.

Taustahankkeessa vapaaehtoisten koulutuksessa on käytetty kokemuksellisina menetelminä esimerkiksi omaelämäkerrallista työskentelyä, ryhmäkeskusteluja ja eläytymisharjoituksia (esim. Kemppinen-Rouvinen & Kemppinen 2000, Peavy 2001, Absetz 1994, Linnossuo 1997, Hyppönen & Linnossuo 2002, Vilen ym. 2002). Käytetyt menetelmät ovat osoittautuneet toimiviksi, sillä niiden kautta on tavoitettu kunkin vapaaehtoisen henkilökohtaisia kokemuksia, arvoja ja toimintatapoja. Menetelmät ovat toimineet hyvin myös käytännöllisestä näkökulmasta; omiin kokemuksiin ja vuorovaikutukseen perustuva toiminnallinen koulutus on koettu erittäin mielekkäinä.

Kokemukselliset menetelmät eivät etäännytä koulutukseen osallistuvaa koulutuksen keskeisestä asiasisällöstä, pikemminkin asettavat hänet sen keskiöön. Menetelmät ovat niin ikään edesauttaneet luottamuksellisen ja avoimen vuorovaikutussuhteen syntymiseen, sekä ryhmän sisällä että kouluttajan ja vapaaehtoisten välillä.

4 Koulutusmateriaalin kokoamisesta

4.1 Hyvän koulutusmateriaalin kriteerit

Oppi- tai koulutusmateriaali on väline oppimisen auttamiseksi. Samalla lailla kun on olemassa erilaisia oppijoita, on olemassa useita ”oikeita” tapoja suunnitella ja toteuttaa oppimateriaaleja. Materiaalia laadittaessa on toimittava oppimisen ehdoilla – opetettavan teeman, kurssin, oppijoiden ja tilanteen mukaan. (Oppimateriaalin kehittäminen...2006).

Oppimisessa oppijan oma aktiivisuus on tärkeää. Oppi- ja koulutusmateriaalin tulisi herättää opiskelijan kiinnostus, aktivoida häntä tarkastelemaan omaa osaamistaan, tietojaan ja asenteitaan sekä kannustaa itsenäiseen ajatteluun. Ennalta valmistetun materiaalin ohessa myös opetustilanteessa syntyvällä materiaalilla on sijansa. Oppimateriaalia voivat tuottaa myös oppijat itse. Pedagogisesti perusteltu oppimateriaali auttaa opettajaa seuraamaan opiskelijan oppimisprosessia ja helpottaa opetuksen suunnittelua, toteutusta ja arviointia. (Oppimateriaalin kehittäminen...2006).

Oppi- ja koulutusmateriaalit voidaan karkeasti ottaen jakaa viiteen pääluokkaan. **Kirjallinen** oppimateriaali kattaa esimerkiksi oppi- ja kurssikirjat, työkirjat, oheislukemistot, sanomalehdet ja opettajien ohjekirjat. **Visuaalinen** oppimateriaali sisältää kuvallisen materiaalin, kuten tauluilla ja heittimillä esitetyt kuvat. **Auditiivinen** oppimateriaali kattaa erilaiset äänitteet ja **audiovisuaalinen** oppimateriaali videot sekä WWW- sivut ja multimediamateriaalin. Lisäksi karkea jaottelu sisältää luokan **muu** oppimateriaali, joka sisältää muun muassa (rooli)pelit ja simulaatiot. (emt.)

Perusteluksi erilaisten oppimateriaalien käyttämiselle ei riitä vaihtelun aikaansaaminen. Tärkeämpää on, millaisen ajatteluprosessin materiaali käynnistää oppijassa. Hyvä oppimateriaali havainnollistaa ja monipuolistaa opetusta ja vaatii käyttäjältään intensiivistä ajattelua ja toimintaa. Tilanne, jossa opiskelija joutuu kirjoittamaan yhtä, kuuntelemaan toista ja miettimään kolmatta, on omiaan ehkäisemään

oppimista. Materiaalitulva voi jopa vaikeuttaa oppimisprosessia. Niinpä oppimateriaalia valmistaessaan joutuu yleensä karsimaan, yhdistelemään ja pelkistämään opetettavaa ainesta, jotta oppija voisi mahdollisimman hyvin oivaltaa keskeisen sisällön. (Oppimateriaalin kehittäminen...2006).

Kehittämishankkeessa kokosimme kirjallisen koulutusoppaan ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoiminnan kouluttajalle. Opas sisältää myös vinkkejä muiden oppimateriaalien hyödyntämiseen, erityisesti pienimuotoisten simulaatioiden, toiminnallisten harjoitusten ja visuaalisen koulutusmateriaalin käyttöön. Lisäksi kokoamamme koulutusmateriaalin tulee antaa kouluttajalle välineitä tukea itseohjautuvaa oppimista ja muiden koulutusmateriaalien (esim. audiovisuaalisen materiaalin) hyödyntämistä itsenäisesti.

Keskeisiä osa-alueita oppimateriaalin kokoamisessa ovat koulutuksen tavoite, kohderyhmä, sisältö, rakenne ja esitystapa, ymmärrettävyys, havainnollisuus ja oppijoiden aktivoiminen. Kutakin osa-aluetta voidaan täsmentää seuraavilla täsmentävillä kysymyksillä, jotka auttavat oppimateriaalin kokoamisessa (Oppimateriaalin kehittäminen...2006):

1. Tavoite

- Mikä on kurssin tai koulutuksen tavoite?
- Miten kurssi tai koulutus kannattaa toteuttaa?
- Miksi ja millaista oppimateriaalia tarvitaan?
- Mihin oppimateriaalilla pyritään? Mitä opiskelijoiden tulisi oppia?

2. Kohderyhmä

- Kenelle oppimateriaali on suunnattu?
- Millainen on kohderyhmän ennakkotietämys?

3. Sisältö

- Mikä on kurssin tai koulutuksen olennainen sisältö, perusasiat?
- Erottavatko perusasiat materiaalista? Onko sisältö ajan tasalla?
- Löytyykö sisällysluettelo, luentorunko, kirjallisuusviitteitä, lisätietoa?

- Mikä on oppimateriaalin suhde kurssin laajuuteen?

4. Rakenne / esitystapa

- Millainen oppimateriaalin rakenne / esitystapa (esim. aikajärjestys, tärkeysjärjestys, ongelma-ratkaisu, teoria-käytäntö, kokonaisuus-osat, perusasiat-lisätieto)?

5. Ymmärrettävyys

- Ovatko käsitteet ja avaintermit määritelty?
- Onko rakenne looginen?
- Tarvitseeko oppimateriaali "käyttöohjeen"?

6. Havainnollisuus

- Miten oppimateriaalia voisi havainnollistaa (esim. kuvat, kuviot, taulukot, käsitekartat, esimerkit)?

7. Opiskelijoiden aktivointi

- Miten oppimateriaali aktivoi opiskelijoita (esim. kysymykset, keskustelu, oppimistehtävät, esimerkit)?
- Jättääkö oppimateriaali tilaa opiskelijalle?

Miia Ahonen (2006) esitteli omassa ammatillisen opettajan kehittämishankeraportissaan hyvän kirjallisen oppimateriaalin perusteita tekemänsä pienen kyselyn (19 vastausta, joissa mainittiin useampia ominaisuuksia) avulla. Ahosen kyselyn mukaan tärkeimpiä ominaisuuksia olivat selkeys (16 mainintaa) ja visuaalisuus (esim. tekstiä ja kuvia sopivassa suhteessa; 9 mainintaa). Lisäksi arvostettiin kirjallista oppimateriaalia, jossa oli käytännön esimerkkejä (7) ja joka on loogisesti etenevä ja johdonmukainen kokonaisuus, jota on helppo silmäillä ja jossa on kuvaavat otsikot (7). Näiden ohella hyvä oppimateriaali on oikeakielistä, helppolukuista ja siinä on riittävän suuri tekstikoko. Lisäksi mainintoja saivat havainnollisuus, ytimekkyys, tekstin tiivistäminen ja loppuyhteenvedot, sopiva pituus ja ajanmukaisuus.

Kokoamamme koulutusopas on opas kouluttajalle. Tämä vaikuttaa omalta taholtaan oppaan sisältöön, vaikka samat hyvän koulutusoppaan kriteerit pätevät yhtä-

lailla myös kouluttajalle suunnattuun oppaaseen. Kouluttajan oppaan tekeminen on haasteellista siksi, että sen avulla halutaan välittää koulutuksen lähtökohdat ja keskeinen sisältö. Tavoitteenamme on ollut koota käytännönläheinen koulutusopas, joka välittää selkeästi koulutuksen perustuvan kokemukselliseen ja vuorovaikutukselliseen oppimiseen. Lisäksi koulutusoppaan tulee välittää keskeinen asiasisältö selkeästi.

4.2 Vapaaehtoisten kouluttamiseen liittyvät haasteet

Erityisesti vapaaehtoisten kouluttamiseen liittyvän koulutusmateriaalin haasteena on opiskelijoiden moninaisten lähtötaustojen riittävä huomioiminen. Välittävät sukupolvet -hankkeessa vapaaehtoiset ovat eri-ikäisiä naisia ja miehiä, joilla on erilainen koulutus- ja elämänhistoria. Kouluttajalta tämä vaatii erityistä huomiota ja riittävää pedagogista osaamista. Esimerkiksi hänen tulee kiinnittää erityistä huomiota asiasisällön ymmärrettävyyteen ja havainnollistamiseen. Vapaaehtoistoiminnan kannalta niin ikään keskeistä on koulutettavien aktivointi, jonka avulla voi lisätä vapaaehtoisten motivoitumista toimintaan.

Vapaaehtoisten koulutuksessa ei riitä, että ihmiset ”herkistyvät” ja motivoituvat, vaan koulutuksen aikana tulisi tukea ihmisten aktiivista sitoutumista toimintaan. Hankkeessa vapaaehtoisilta on edellytetty vähintään vuoden mittaista sitoutumista toimintaan lapsen tai nuoren kanssa, joten toimintaan sitoutumisen vahvistaminen on yksi koulutuksen tärkeitä elementtejä.

Ei myöskään riitä, että löydetään aktiiviset ihmiset tai ryhmät – heille tulee myös antaa valmiuksia toimia. Vapaaehtoisten koulutuksessa on otettava huomioon, että ilmapiiri, jossa toimitaan, on äärimmäisen tärkeä. Toiminnan tulee tapahtua vapauden, mutta toisaalta turvallisuuden ilmapiirissä niin, että ihmisten itse on mahdollista koko ajan olla omien toimintatapojensa luojia. Toisaalta koulutusvaiheessa voi selkeästi näkyä myös se, että erilaiset ihmiset elävät toiminnassa erilaisia vaiheita: milloin ollaan aktiivisempia, milloin ”jäähdytellään”, milloin taas mennään jopa taaksepäin. (vrt. Kurki 2001, 134–137).

Useimmiten vapaaehtoiset koulutukset järjestetään organisoijatahosta riippumatta ryhmämuotoisesti. Siksi koulutuksen suunnitteluvaiheessa on hyvä perehtyä erilaisiin ryhmätyön menetelmiin ja ryhmätoiminnan jäsentämistapoihin, jotta voidaan paremmin ymmärtää ja ohjata toisiinsa nivoutuvia yksilö- ja ryhmäprosesseja. Koulutuksen kulku on järkevä konkreettisesti jakaa selkeisiin jaksoihin sekä havainnoida ja ennakoida ryhmässä ja sen toiminnassa tapahtuvia muutoksia. (esim. Niemistö 2000, Vilen ym. 2002, Jauhiainen & Eskola 1994). On myös otettava huomioon, että yksilöt tuottavat toiminnallaan ryhmän. Ryhmä on ”yksilöstö”, jonka olemassaolo ja toiminnan laatu riippuvat erilaisten ihmisten persoonallisista toimintapanoksista. Yksilön toiminta, ryhmäkokonaisuuden toiminta ja ympäristö ovat keskinäisessä riippuvuussuhteessa. (Jauhiainen & Eskola 1994, 14).

Kokoamamme koulutusmateriaali on opas vapaaehtoisten kouluttajille. Tämä asettaa omat vaatimuksensa oppaalle. Kokemuksellisen oppimisen soveltaminen käytännössä, kuten muunkin oppimisen, vaatii joustavuutta, jonka tulee välittyä koulutusoppaasta. Toisaalta rakenteen tulee olla riittävän selkeä, jotta kouluttaja hahmottaa koulutuksen keskeiset prosessit.

5 Kehittämishankkeen tehtävä ja toteutus

5.1 Tehtävä ja toteutus

Kehittämishankkeemme toteuttaminen on vaatinut koulutusmateriaalin ideoimista, sekä muodon että sen sisällön suhteen. Muodon suhteen olemme päättäneet, että teemme kirjallisen koulutusmateriaalin. Pyrimme muodollisesti selkeään ja tiiviiseen kokonaisuuteen, jonka pohjalta kukin kouluttaja voi viimeistellä näköisensä koulutusmateriaalin. Tässä vaiheessa koulutusopasta ei tulla vielä painamaan; pidämme visuaalisen ilmeen viimeistelyä ja taittamista omaa erityisosaamistaan vaatimina alueina, joita emme pysty itse tekemään. Lisäksi on tarkoituksenmukaista testata koulutusopasta käytännössä ennen sen painatusta. Koulutusopas on tämän vuoksi word- muotoinen dokumentti, jossa käytettävyyttä parannetaan joillakin väreillä ja käyttämällä erilaisia kirjasintyyplejä ja -kokoja sekä tekstilaatikoita.

Sisällöllisesti tehtävänämme on ollut koota ja tuottaa asianmukainen kokonaisuus. Käytössämme on ollut hankkeessa tuotettu koulutusmateriaali ja koosteet koulutuksen sisällöistä. Tehtävänämme on niiden osalta tarkastella käytettyjä harjoituksia ja valikoida tai kehittää niitä koulutuksen kokonaisuuteen saumattomasti soveltuviksi. Tehtävien valikoimisessa ja kehittämisessä olemme haastatelleet hankkeen projektityöntekijöitä (2), joilla on välitön, omakohtainen kokemus koulutuksen toteuttamisesta. Lisäksi pyysimme projektityöntekijöitä osallistumaan kanssamme ideariihien, jossa ideoimme koulutusmateriaalin muotoa ja sisältöä.

Kehittämishankkeen sisällöllisenä tehtävänämme on ollut niin ikään oppimateriaaliin liittyvään kirjallisuuteen tutustuminen ja koulutusoppaan pedagogisten periaatteiden selventäminen. Teoreettista tietoa olemme tarvinneet erityisesti koulutusmateriaaleihin liittyen (mm. millainen on hyvä oppikirja) sekä koulutusoppaan substanssialueista mm. vapaaehtoistoiminnan erityispiirteistä. Valmistelevan suunnittelu- ja analysointityön jälkeen pääsimme kokoamaan ja kirjoittamaan koulutusopasta.

Pyysimme projektityöntekijöitä kommentoimaan koulutusoppaan ensimmäistä luonnosta. Erityisesti pyysimme kommentteja oppaan käytettävyydestä ja pätevyyydestä ja/tai mahdollisuuksien mukaan myös sen testaamista koulutustilanteessa. Muokkasimme oppaan ensimmäistä luonnosta kommenttien perusteella ja kehittämishankkeessa esittelemämme koulutusopas on siis ensimmäisten kommenttien perusteelta päivitetty versio. Lopuksi tehtävänämme on arvioida hankkeen toteuttamista ja suorittamista.

Konkreettisesti kehittämishankkeen tehtävät voidaan esittää seuraavasti:

- alustava suunnittelu ja tehtävän täsmentäminen
- ideariihi (kehittämishankkeen tekijät (2) sekä projektityöntekijät (2) ja projektin harjoittelija) koulutusmateriaalin muodosta ja sisällöstä
- teoreettisen tiedon kerääminen kirjallisista koulutusmateriaaleista ja erityisesti sen soveltamisesta vapaaehtoisten kouluttamiseen
- koulutusoppaan pedagogisten periaatteiden selventäminen

- koulutuksessa aiemmin käytetyn materiaalin koonti, analysointi ja mahdollinen kehittäminen edelleen
- koulutusoppaan sisällön täsmentäminen ja koonti
- oppaan ulkopuolinen kommentointi (testaus koulutuksessa 28.4.2007)
- koulutusoppaan muokkaus saatujen kommenttien perusteelta
- hankkeen evaluaatio.

5.2 Materiaalit

Seuraavassa esittelemme vielä tarkemmin niitä materiaaleja, jotka ovat olleet käytössämme koulutusoppaan kokoamisessa. Materiaaleina ovat olleet Välittävät sukupolvet-taustahankkeen työntekijöiden (projektinvetäjä ja kaksi projektityöntekijää) vuosina 2002–2006 kokoamat ja omassa työssään käyttämät koulutusmateriaalit (ks. Moilanen 2005). Kyseisinä vuosina hankkeessa on järjestetty koulutusta ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoimintaan kymmeniä kertoja. Konkreettisella tasolla käytössämme ollut materiaali on koostunut seuraavista dokumenteista:

- Koulutusrungot ja -ohjelmat (hankkeen puitteissa järjestettyjen koulutuskokonaisuuksien suunnitelmat, kokonaisuus kokonaisuudelta ja kerta kerralta)
- Koosteet koulutusten keskeisimmistä asiasisällöistä (ks. koulutusteemat luvussa 1.3)
- Koulutuksissa käytetyt toiminnalliset ym. harjoitukset toteuttamisohjeineen
- Koulutuksiin osallistuneiden vapaaehtoisten kirjalliset palautteet
- Projektityöntekijöiden muistiin kirjaamat havainnot ja pohdinnat koulutusten sujumisesta

Olemme tutustuneet myös muihin hankkeesta tuotettuihin dokumentteihin, kuten hankeraportteihin, toimintakertomuksiin ja suunnitelmiin, projektin työntekijöiden kirjaamiin muistioihin sekä hankkeesta kirjoitettuihin lehti- ym. artikkeleihin. Voi sanoa, että materiaalin kannalta ongelmanamme on ollut pikemminkin runsauden pula kuin niinkään käytettävissä olevan materiaalin vähäisyys. Olennainen osa työskentelyämme onkin ollut relevantin materiaalin rajaus ja valinta.

Vapaaehtoisten koulutus koostuu usein – oli kyseessä mikä tahansa toimintamuoto – monista vaiheista ja sitä voi kuvata paremminkin *jatkuvana prosessina* kuin tietyn alku- ja päätepisteen omaavana jaksona. Myös hankkeessa on huomattu, että vapaaehtoisten koulutusmallia on tarpeen muokata sitä mukaa, kun prosessista saadaan uutta kokemusta ja tietoa. Koulutukseen osallistuneet vapaaehtoiset ovat antamallaan palautteella ja omalla toiminnallaan olleet jatkuvasti kehittämässä koulutuksen rakennetta ja sisältöjä.

Hankkeessa vapaaehtoisten koulutusta on suunniteltu ja toteutettu yhdessä useiden yhteistyökumppaneiden kanssa. Koulutukseen rakenteeseen ja sisältöön ovat siis yhteistyön kautta vaikuttaneet muun muassa toiminnassa mukana olleet vapaaehtoiset, Jyväskylän kaupungin Vapaaehtoistoiminnan keskus, Keski-Suomen Pelastakaa lapset ry:n aluetoimisto sekä lastensuojelujärjestö Pesäpuu ry.

6 Hankkeen arviointi

6.1 Arvioinnin lähtökohdat

Arviointi viittaa jonkin asian arvoon, merkitykseen tai ansioon (Arviointi sosiaalipalveluissa...2001, 5). Yleisesti arvioinnin tarkoituksena on kriittisesti analysoida jotakin tiettyä toimintaa, toimenpidettä tai palvelua – niiden toimeenpanoa, vaikuttavuutta, tehokkuutta ja usein ennen kaikkea merkitystä suhteessa ennalta asetettuihin tavoitteisiin. Ajatellaan, että arvioinnilla on mahdollista saada tietoa siitä, millaisiin toimenpiteisiin tulisi ryhtyä, jotta toiminta, toimenpide tai palvelu edelleen paranisi. (Arviointi sosiaalipalveluissa...2001, 3, 6, Paasio 2003, 5). Petteri Paasion (2003) mukaan sosiaalialalla on tulevaisuudessa vaikeaa toteuttaa alan yhteiskunnallisia tehtäviä ilman, että arviointi ja erityisesti vaikuttavuuden arviointi on olennainen osa ammatillista käytäntöä

Seuraavassa arvioimme omaa työskentelyämme ja toimintaamme koulutusoppaan suunnittelussa ja toteutuksessa sekä sitä, kuinka työskentelymme ja lopputuotoksemme vastaa ennalta asettamiamme tavoitteita. Kehittämishankkeemme yhteenve-

tona voi todeta, että pääsimme päätavoitteeseemme, koulutusoppaan valmiiksi saattamiseen, aika- ym. resurssit huomioon ottaen vähintäänkin tyydyttävästi

6.2 Itsearviointia hankkeen onnistumisesta

Pidimme lähtökohtaamme koulutusoppaan koostamiseksi erittäin hyvänä sikäli, että toinen meistä (Johanna Moilanen) on työskennellyt Välittävät sukupolvet-hankeessa ja sitä edeltäneessä pilottihankeessa viiden vuoden ajan projektivetäjänä. Näin hän on vastannut vapaaehtoisten koulutuksesta ja kehittänyt siihen soveltuvan mallin ja koonnut koulutusmateriaalia, jota koulutusoppaassa käytetään. Toinen kehittämishankkeeseen osallistujista (Mia Väisänen) tuntee puolestaan taustahankkeen vain siitä tehtyjen raportointien pohjalta, mutta hänellä on kokemusta erilaisten aineistojen analysoinnista, tiedon koonnista ja selkeästä raportoinnista. Molemmilla kehittämishankkeen tekijöillä on siten vaadittavaa osaamista ja tietoa hankkeen toteuttamiseksi. Etukäteen odotimme, että muodostamme hyvän työparin kehittämishankkeen toteuttamiseksi. Jälkeenpäin arvioituna yhteistyömme ja työnjakomme toimi koko hankkeen ajan erittäin hyvin: pystyimme kumpikin henkilökohtaisella osaamisellamme ja taidoillamme täydentämään toisiamme.

Kirjallisen koulutusoppaan kokoaminen oli meille 'hyppy tuntemattomaan'. Vaikka olemmekin molemmat kokeneita tuottamaan kirjallista materiaalia, ei kumpikaan meistä ole aiemmin tuottanut vastaavaa, käytännönläheistä koulutusmateriaalia. Riitta Seppänen-Järvelän (2003, 10) mukaan erityisen olennaista arviointi on hankkeissa, joissa luodaan uutta, esimerkiksi etsitään uutta käytäntöä tai palvelukonseptia. Tällaisissa ”innovaatioprojekteissa” tavoitteet ja toteuttamisstrategia ovat usein suhteellisen löyhiä: uutta toimintamallia etsitään kokeillen ja muokaten. Ilman toteuttamisprosessin arviointia ja seuraamista olisi hankala tuoda esiin, kuinka innovaatio syntyi ja kuinka se voidaan viedä käytäntöön.

Pidimme molemmat kehittämishankkeessa itsellemme asettamaamme tehtävää haasteellisena, mutta erittäin motivoivana. Koulutusoppaasta olisi käytännöllistä hyötyä taustahankkeelle ja – parhaassa tapauksessa – myös muille samankaltaisille

hankkeille. Etukäteen pohdimme muun muassa seuraavia oppaan laadintaan liittyviä kysymyksiä:

- Miksi jokin tietty sisältöalue on tärkeä? Mihin sillä pyritään?
- Millaisella orientaatiolla, harjoituksilla ym. keskeisin sisältöalue on parhaiten esitettävissä?
- Kuinka rakentaa opas mahdollisimman käytännönläheiseksi, unohtamatta kuitenkaan teoreettista perustaa?
- Entä kuinka voidaan rakentaa malli, joka sopii erilaisilla lähtökohdilla ja taustatiedoilla koulutukseen osallistuville?

Aluksi esittämämme kysymykset osoittautuivat tärkeiksi. Ne suuntasivat toteutettua hanketta ja selvensivät sen keskeistä tavoitetta. Koska koulutusopasta ei vielä ole testattu käytännössä, jäivät asettamamme kysymyksetkin vielä vaille vastausta. Käytännönläheisyyden toteuttaminen oli meille haasteellista myös siksi, että olemme tottuneita akateemisen tekstiin tuottamiseen, josta meidän nyt tuli irtautua. Onnistuimme tässä kuitenkin mielestämme mallikkaasti.

Koska olimme molemmat koulutusoppaiden, oppimateriaalien ym. vastaavien tuotosten laatimisessa vasta-alkajia, jouduimme aloittamaan työskentelymme aivan alusta. Yhteisprojektimme käynnistyi (suunnitellusti) hitaasti; oli välttämätöntä ottaa selvää koulutusoppaiden ja oppimateriaalien sekä pedagogisesta että teknisestä puolesta, ennen kuin pääsimme varsinaiseen kirjoitustyöhön.

Ehkä juuri hankkeen käynnistysvaiheen ”varovaisuuden” ja maltillisuuden vuoksi voimme kuitenkin todeta, että hankkeen suunnittelu ja valmisteleminen oli onnistunut. Perehdyimme aluksi taustakirjallisuuteen ja hankkeen keskeisiin substanssi-alueisiin, joiden pohjalta teimme alustavan luonnoksen tästä kehittämishankeraportista. Koulutusoppaan osalta monet käytännön kysymyksistä kuitenkin nousivat vasta varsinaisen kirjoitustyön alkaessa, joten siltä kannalta olisimme voineet aloittaa koulutusoppaan kirjoittamisen käytännössä jo hieman aiemmin.

Tutustuessamme hankkeen kannalta keskeisiin substanssi-alueisiin jouduimme toteamaan, että valmista materiaalia koulutusoppaan tekemisestä on varsin vähän

tarjolla. Käytettävissä oleva materiaali on usein suunnattu kustannustoimittajille ja niissä korostuu usein materiaalin ulkoiset tekijät (kuten visuaalinen ulkoasu ja kieli, markkinointi, kustannussopimuksen tekoon liittyvät tekijät ym., ks. esim. Makkonen 2004). Koimme kuitenkin, että kokoamalla eri substanssialueista sopivan kokonaisuuden saimme selkeytettyä koulutusmateriaalin kokoamisen kannalta keskeiset asiat.

Kehittämishankkeemme päätuotoksen eli koulutusoppaan arvioinnissa tärkeä panos oli hankkeen projektityöntekijöillä (kaksi henkilöä), jotka tapasimme aluksi yhteissuunnittelun merkeissä tammikuussa 2007. Lähetimme ensimmäisen luonnoksen koulutusoppaasta luettavaksi projektityöntekijöille maaliskuussa 2007 ja pyysimme heiltä arviota oppaan käytettävyydestä ja toimivuudesta. Saamamme palautteen perusteella muokkasimme opasta edelleen. Näin projektityöntekijät toimivat työmme suhteen tärkeän arvioijan roolissa: heillä oli sisältöalueesta riittävästi ennakotietoa ja ajatuksia ja odotuksia siitä, millainen ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoimintaan suunnatun ”hyvän” koulutusoppaan tulisi olla. Kommentteja saimme pääasiassa liittyen oppaan käytettävyyteen, muun muassa täsmentäviä kysymyksiä ja ehdotuksia joidenkin toiminnallisten harjoitusten toteuttamisesta ja mahdollisista lisämateriaaleista.

Vaikka kehittämishankkeen osalta olemme saattaneet koulutusoppaan päätökseen, sen kehittäminen jatkuu edelleen. Tavoitteena on, että koulutusopasta testataan käytännössä ja muokataan vielä käytännön kokemusten perusteella. Oppaan ensimmäistä versiota kokeillaan käytännössä huhtikuun lopussa 2007, kun projektin työntekijät kouluttavat oppaan pohjalta eräässä pienessä pirkanmaalaisessa kunnassa ammattilaisia ja järjestöjen työntekijöitä käynnistämään vastaavanlaista toimintaa.

Testikäytön jälkeen koulutusoppaan visuaalinen ilme voidaan suunnitella ja opas painetaan Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarjassa. Kuten johdannossa totesimme, koulutusopas palvelee taustahanketta myös toisella tavalla. Taustahankkeessa selvitetään parhailtaan informaatio- ja verkkoteknologian hyödyntämistä vapaaehtoisten kouluttamisessa ja sen tukena. Kehittämishankkeemme palvelee tätä rinnakkaista hanketta.

7 Yhteenveto

Koulutusmateriaalin tarkoitus on olla väline oppimisen auttamiseksi. Kouluttajalle suunnatun materiaalin tulee tukea kouluttajaa hänen tehtävässään. Tässä kehittämishankeraportissa kuvasimme toteuttamaamme hanketta, jossa koottiin opas ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoiminnan koulutukseen.

Kehittämishanke palvelee Keski-Suomessa toimivaa ”Välittävät sukupolvet” - taustahanketta, jonka ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoiminnan kehittäminen lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi ja lapsiperheiden tukemiseksi. Hankkeessa koulutetaan vapaaehtoisia aikuisia toimimaan lasten ja nuorten aikuisystävänä eri puolilla maakuntaa.

Koulutus perustuu kokemuksellisiin ja vuorovaikutuksellisiin menetelmiin, jotka toimivat koulutusopasta ohjaavina pedagogisina periaatteina. Kokemuksellinen oppiminen perustuu siihen, että osallistujien omat elämäkokemukset nähdään keskeisinä oppimisresursseina. Vuorovaikutukselliset menetelmät korostavat oppimistilanteen vuorovaikutuksellisuutta. Vapaaehtoistoiminta asettaa omat haasteensa koulutukselle. Tavoitteena on samanaikaisesti perehdyttää eri-ikäiset miehet ja naiset toiminnan keskeisiin periaatteisiin ja motivoida heitä toimintaan. Kokemuksellinen oppiminen ja vuorovaikutukseen perustuvat menetelmät auttavat lisäksi luomaan avoimen ja luottamuksellisen ilmapiirin koulutuksessa ryhmän sisällä ja vapaaehtoisten ja työntekijän välillä. Tämä on välttämätön edellytys toiminnan kannalta.

Koulutusoppaan kokoaminen osoittautui erittäin motivoivaksi, mutta samalla haasteelliseksi tehtäväksi. Motivaatiota lisäsi koulutusoppaan käyttö hankkeen ja muiden samankaltaisten toiminnassa jatkossa. Tehtävän haasteellisuus oli ensinnäkin siinä, miten pystymme kokoamaan valtavasta aineistosta selkeän ja relevantin kokonaisuuden. Koulutusoppaan laatiminen osoittautui haasteelliseksi myös siksi, että emme juuri löytäneet kirjallisuutta, jossa olisi kuvattu koulutusoppaan tekemisen prosessia ja lähtökohtia. Käytössä oleva kirjallisuus on suunnattu lähinnä kustan-

nustoimittajille. Näyttäisi siis siltä, että Suomessa on selkeä tilaus perusoppaalle kirjallisen oppi-/koulutusmateriaalin tekemisestä.

Kaikkiaan kehittämishankkeen tekeminen avasi meille tekijöille uuden polun omaan pedagogiseen ajatteluun ja osaamiseen. Sovelsimme kokemuksellisen oppimisen menetelmän välittämistä kirjallisessa oppaassa. Vastaisuudessa kirjallisen oppimateriaalin tekeminen on tämän kokemuksen perusteella varmasti helpompaa, vaikka kukin kokonaisuus onkin yhtäläillä hyppy tuntemattomaan kuin mitä se oli nyt ensimmäisellä kerralla.

Lähteet

- Absetz, Ben** (1994) Tehdään porukalla – yhteistyön käsikirja. Opintotoiminnan Keskusliitto OK ry, Helsinki.
- Ahonen, Miia** (2006) Oppikirjan tekeminen ja päivittäminen. Kehittämishankera-portti. Jyväskylän ammatillinen opettajakorkeakoulu.
- Aittola, Tapio** (1998). Aikuisten oppiminen arkielämän ympäristöissä. Teoksessa Sallilla, P. & Vaherva, T. (toim.): Arkipäivän oppiminen. Aikuiskasvatuksen 39. vuosikirja. Helsinki, Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 59–89.
- Arviointi sosiaalipalveluissa. Katsaus arvioinnin peruskysymyksiin** (2001) Stakes, FinSoc Työpapereita 3 /2001. Helsinki.
- Eskola, Antti & Kurki, Leena** (toim.) (2001) Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena. Tampere, Vastapaino.
- Harju, Aaro** (2005) Kansalaisyhteiskunta vapaaehtoistoiminnan innoittajana. – Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Toim. M. Nylund & A. B. Yeung. Tampere: Vastapaino. 58-80.
- Hyppönen, Merja & Linnossuo, Outi** (toim.) (2002). Zip, zap ja boing. Leikkejä ja muita toiminnallisia menetelmiä. Lasten Keskus Oy, Helsinki
- Jauhiainen, Riitta & Eskola, Marjatta** (1994). Ryhmäilmiö. Perustietoa ryhmän käytöstä ja ryhmätyöstä sosiaalityöhön sovellettuna. Helsinki, WSOY.
- Julkunen, Raija** (2006) Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki, Stakes.
- Kempainen-Rouvinen Katriina & Kempainen Pertti** (2000). Luovuuden kukoistus. Toiminnallinen harjoituskirja. Kannustusvalmennus P. & K. Oy, Helsinki.
- Korhonen, Anu** (2005) Lastensuojelun tukihenkilön käsikirja. Ehjä ry, Helsinki.
- Kurki, Leena** (2000) Sosiokulttuurinen innostaminen. Tampere: Vastapaino.
- Lehtinen, Sini-Tuulia** (1997). Vapaaehtoistoiminta – kasvava voimavara? Näkökulmia ammattityöhön. Helsinki, Kansalaisareena ry.
- Linnossuo, Outi** (toim.) (1997). Hyvä, paha ja hauska. Tehtäviä ja ryhmätyöharjoituksia lasten ja nuorten kasvutyoiskentelyyn. Lasten Keskus Oy, Helsinki
- Makkonen, Teijo** (toim.) (2004) Kustannustoimittajan kirja. Tampere, Suomen Kustannusyhdistys & Vastapaino.
- Moilanen, Johanna** (2006a) Mentorointi ja sukupolvityö ehkäisevän lastensuojelun käytäntönä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.). Lapset ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 149–168.
- Moilanen, Johanna** (2006b). Välittävät sukupolvet-hankkeen väliraportti 20.12.2006. Julkaisematon väliraportti.
- Moilanen, Johanna** (2005). Lapset ja aikuiset kumppaneiksi – Sukupolvet verkoksi –projekti 2002–2004. Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen raportteja. Saatavilla www-muodossa:
[http://www.koske.jyu.fi/doc/200/Johanna_Moilanen -
 LAPSET JA AIKUISET KUMPPANEINA - Sukupolvet verkoksi-hankkeen_loppuraportti.pdf](http://www.koske.jyu.fi/doc/200/Johanna_Moilanen_-_LAPSET_JA_AIKUISET_KUMPPANEINA_-_Sukupolvet_verkoksi-hankkeen_loppuraportti.pdf).
- Niemistö, Raimo** (2000). Ryhmän luovuus ja kehitysheidot. Helsinki, Palmenia-kustannus.
- Nummenmaa, A. R. & Virtanen, J.** (toim.) (2002): Ongelmasta oivallukseen. Ongelmaperustainen opetussuunnitelma. Tampere University Press.

- Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta** (2005) Vapaaehtoisuuden anti, arvot ja osallisuus murroksessa. 2005 – Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Toim. M. Nylund & A. B. Yeung. Tampere: Vastapaino. 13-38.
- Ojanen, Sinikka** (2001) Ohjauksesta oivallukseen. Ohjausteorian kehittäminen. 2. uusittu painos. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Paasio, Petteri** (2003) Vaikuttavuuden arvioinnin rakenne ja mahdollisuus sosiaalialalla. FinSoc Työpapereita 3 /2003. Helsinki, Stakes.
- Peavy, Vance R.** (2001). Elämäni työkirja. Konstruktivististen ohjausperiaatteiden soveltaminen: tehtäviä ja harjoituksia. Psykologien Kustannus Oy, Helsinki.
- Peltonen, Hannu** (2004) Kasvattajana sosiaali- ja terveysalan ammattiteissa. 4. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Sallilla, Pekka & Vaherva, Tapio** (toim.) (1998) Arkipäivän oppiminen. Aikuiskasvatuksen 39. vuosikirja. Helsinki, Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura.
- Seppänen-Järvelä, Riitta** (2003). Prosessiarviointi kehittämissuunnitelmassa. Opas käytäntöihin. FinSoc työpapereita 1 /2003. Stakes, Helsinki
- Tuomisto, J.** (1998) Arkipäiväoppiminen aikuiskasvatuksen ja elinikäisen oppimisen kontekstissa. Teoksessa Sallilla, P. & Vaherva, T. (toim.): Arkipäivän oppiminen. Aikuiskasvatuksen 39. vuosikirja. Helsinki, Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 30–58.
- Tynjälä, Päivi** (1999) Oppiminen tiedonrakentamisena: konstruktivistisen oppimiskäsityksen perusteita. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Törrönen, Maritta & Vornanen, Ritta** (2004) Lastensuojelun ehkäisevä työ. Teoksessa Puonti, A. & Saarnio, T. & Hujala, A. (toim.). Lastensuojelu tänään. Tammi, Helsinki, 154-191.
- Vapaaehtoistoiminnan koulutusaineisto** (2005). Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, Helsinki.
- Vilen, Marika & Leppämäki, P. & Ekström, L.** (2002). Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. WSOY, Helsinki.
- Vuorinen Ilpo** (1995) Tuhat tapaa opettaa. Menetelmäopas opettajille, kouluttajille ja ryhmän ohjaajille. Suomen Morenoinstituutin julkaisusarja nro 1. Naantali, Resurssi.
- Yeung, Anne Birgitta** (2002) Vapaaehtoistoiminta osana kansalaisyhteiskuntaa – ihanteita vai todellisuutta? Tutkimus suomalaisten asennoitumisesta ja osallistumisesta vapaaehtoistoimintaan. Helsinki, Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY ry.
- Yeung, Anne Birgitta** (2005a): Tutkimustyökaluja vapaaehtoisuuden motivaation mysteerien tutkimiseen. 2005. – Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Toim. M. Nylund & A. B. Yeung. Tampere: Vastapaino. 83-103.
- Yeung, Anne Birgitta** (2005b): Vapaaehtoistoiminnan timantti – miten mallintaa motivaatiota? 2005 – Vapaaehtoistoiminta. Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Toim. M. Nylund & A. B. Yeung Tampere: Vastapaino. 104-125

Internetlähteet:

Oppimateriaalin kehittäminen (2006) Oulun yliopiston opetuksen kehittämissuunnitelma. Viitattu 22.12.2006.

<http://www oulu.fi/opetkeh/kehtoimi/oppimat/index.html>

Oppimiskäsitykset (2005) Verkkomateriaali, päätoimittaja Outi Pylkkä, Jyväskylän Ammatillinen Opettajakorkeakoulu. Viitattu 10.2.2006 ja 6.3. 2006.

<http://www.kirjasto.jypoly.fi/kirjasto/Opinnayte/Opnaytteet.htm>

Tietosetti. Setlementiliiton tietosetti. Viitattu 27.1.2007.

http://www.setlementiliitto.fi/tietosetti/settisanasto.php?luokitus_id=21

Liite 1.

Aikataulu

Hanke käynnistettiin keväällä 2006, jolloin sovimme alustavasti hankkeen puitteista (tehtävästä, toteuttamistavasta ja aikataulusta). Suunnittelimme aikataulumme väljäksi, jotta se olisi realistinen.

Loka-marraskuu 2006

- alustavan suunnitelman työstäminen
- ideariihi (kehittämishankkeen tekijät) koulutusmateriaalin muodosta ja sisällöstä
- teoreettisen tiedon kerääminen kirjallisista koulutusmateriaaleista ja erityisesti sen soveltamisesta vapaaehtoisten kouluttamiseen
- koulutusoppaan pedagogisten periaatteiden selventäminen
- kehittämishankeraportin luonnostelu kirjallisuuden perusteella

Tammikuu 2007

- koulutuksessa aiemmin käytetyn materiaalin koonti ja analysointi
- koulutusoppaan sisällön täsmentäminen ja koonti

Helmikuu 2007

- koulutusoppaan ulkopuolinen kommentointi tai testaus koulutustilanteessa
- koulutusoppaan muokkaus saatujen kommenttien perusteelta

Maalis-huhtikuu 2007

- oppaan painatus ja jakelu?
- hankkeen evaluaatio
- kehittämishankeraportin palautus

Liite 2.

Huhtikuu 2007

Välittävät sukupolvet-hanke

Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

**KOULUTTAJAN OPAS EHKÄISEVÄN
LASTENSUOJELUN VAPAAEHTOISTOI-
MINTAAN
– Esimerkkinä aikuisystävätoiminta**

Johanna Moilanen**Mia Väisänen**

Sisällys

ALKUSANAT	41
1. TAUSTA JA LÄHTÖKOHDAT	43
1.1 AIKUISYSTÄVÄTOIMINNAN TAUSTA HANKKEISSA	43
1.2 EHKÄISEVÄ LASTENSUOJELUN VAPAAEHTOISTOIMINTA	47
1.3 SUKUPOLVITYÖN NÄKÖKULMA	49
2. KOULUTUKSEN LUONNE JA EDELLYTYKSET	50
2.1 KOULUTUKSEN TAVOITTEET.....	50
2.2 KOULUTTAJAN ROOLI	53
2.3 KOULUTUSTEEMAT JA KÄYTÄNNÖN JÄRJESTELYT	55
3. ENSIMMÄINEN KOULUTUSKERTA: TUTUSTUMINEN, TOIMINNAN LÄHTÖKOHDAT JA ORIENTOITUMINEN	61
4. TOINEN KOULUTUSKERTA: VAPAAEHTOISTOIMINNAN LÄHTÖKOHDAT, OMAT MOTIIVIT JA JAKSAMINEN	67
5. KOLMAS KOULUTUSKERTA: LASTENSUOJELUN PERIAATTEET JA LASTEN OSALLISTUMINEN	76
6. NELJÄS KOULUTUSKERTA: KÄYTÄNTÖJÄ JA KOKEMUKSIA	84
7. LOPUKSI	92
7.1 VAPAAEHTOISTOIMINNAN MAHDOLLISUUDET EHKÄISEVÄSSÄ LASTENSUOJELUSSA	92
7.2 SUKUPOLVITYÖN MUUT MUODOT?	93
LÄHTEET	94
KIRJALLISUUSVINKKEJÄ TEEMOITTAIN	96
VINKKEJÄ VAPAAEHTOISTEN REKRYTOINTIIN	99
LIITTEET	101

ALKUSANAT

Jyväskylän seudulla toteutettiin vuosina 2002–2004 *Sukupolvet verkoksi -hanke*, jossa kehitettiin voimavarakeskeiseen otteeseen perustava sukupolvien välisen mentoroinnin malli ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoiminnan työvälineeksi. Vuonna 2005 hanke sai Raha-automaattiyhdistyksen jatkorahoituksen Keski-Suomessa toimivalle *Välittävät sukupolvet -hankkeelle* vuoden 2007 loppuun asti.

Tämä opas esittelee edellä mainittujen hankkeiden kokemuksille perustuvan vapaaehtoisten koulutusmallin. Opas on suunnattu erityisesti vapaaehtoistyöntekijöitä kouluttaville, mutta samalla kaikille lasten, nuorten ja perheiden kanssa työtä tekeville ammattilaisille ja vapaaehtoisille, alan opiskelijoille ja aiheesta kiinnostuneille.

Opas on tarkoitettu käytettäväksi ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoisten kouluttamiseen niin julkisella kuin yksityiselläkin sektorilla. *Tavoitteena on esitellä ehkäisevään lastensuojeluun soveltuva malli vapaaehtoisten kouluttamiseen.* Opas perustuu Sukupolvet verkoksi ja Välittävät sukupolvet -hankkeiden käytännön koulutuskokemuksille ja – materiaaleille. Oppaassa esitellään koulutuksen kannalta keskeiset sisällöt ja käytännön harjoituksia aiheiden tueksi. Koulutusopas on suoraan sovellettavissa koulutuksen perustaksi käytännössä tai orientoivana työkaluna koulutuksen järjestämisessä.

Tämä opas on valmistunut tekijöidensä ammatillisiin opettajaopintoihin liittyvänä opinnäytetyönä (Jyväskylän ammattikorkeakoulu / Ammatillinen opettajakorkeakoulu). Tekijöistä toinen (YTM Johanna Moilanen) on toiminut taustahankkeissa projektinvetäjänä runsaan viiden vuoden ajan. Toinen tekijöistä (YTM Mia Väisänen) on tuonut oppaan kokoamiseen ”objektiivista katsetta” sekä monipuolista pedagogista ja yhteiskuntatieteellistä osaamista. Oman merkittävän panoksensa oppaan työstämiseen ovat antaneet Välittävät sukupolvet -hankkeen projektityöntekijät yht. yo Maia Fandi ja yhteisöpedagogi (AMK) Minna Rajalin. Teille tästä lämmin kiitos.

Kiitämme lämpimästi kaikkia hankkeisiin vuosien 2002 ja 2007 välisenä aikana osallistuneita lapsia, nuoria, perheitä, vapaaehtoisia ja yhteistyökumppaneita – Te olette mahdollistaneet hankkeiden toiminnan ja olleet merkittävässä roolissa koulutusmallin kehittämisessä.

1. TAUSTA JA LÄHTÖKOHDAT

1.1 Aikuisystävätoiminnan tausta hankkeissa

Jyväskylän seudulla toteutettiin vuosina 2002–2004 *Sukupolvet verkoksi -hanke*, jossa kehitettiin sukupolvien välisen mento-roinnin malli ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoiminnan työvälineeksi. Hankkeesta valmistui loppuraportti ”*Lapset ja aikuiset kumppaneiksi*” (Moilanen 2005) alkuvuonna 2005. Samoihin aikoihin hanke sai Raha-automaattiyhdistyksen jatko-rahoituksen Keski-Suomessa toimivalle *Välittävät sukupolvet -hankkeelle* vuoden 2007 loppuun asti.

Molemmissa hankkeissa perusideana on ollut rekrytoida ja kouluttaa eri-ikäisiä vapaaehtoisia aikuisia lasten ja nuorten aikuisystäviksi ja luoda systemaattisesti organisoitu malli niin sanotun aikuisystävätoiminnan ylläpitämiseksi. Toiminnassa on pyritty vastavuoroisuuteen: myös lapset ja nuoret on käsitetty antavina osapuolina ja voimavaroja omaavina toimijoina.

Toimintaa jäsentävänä käsitteenä hankkeessa on käytetty ensiksi termiä *sukupolvien välinen mentorointi* ja sittemmin sitä vastaavana ”suomennoksena” käsitettä *aikuisystävätoiminta* (ks. Moilanen 2005, 2006). Käytännössä kummallakin käsitteellä tarkoitetaan ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoiminnan kehittämistä siten, että tuetaan sellaisten sukupolvien välisten suhteiden syntyä, joiden perustana on lapsen tai nuoren ja vapaaehtoisen aikuisen keskinäinen välittäminen, sitoutuminen ja luottamus. (Moilanen 2005, 2006).

Tässä oppaassa tarkoituksemme ei ole niinkään selvittää terminologisia ja käsitteellisiä valintoja, vaan pyrimme kuvaamaan edellä mainituissa hankkeissa kehitettyä koulutusmallia, joka soveltuu ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoimintaan. Käytämme seuraavassa nimitystä *aikuisystävätoiminta*, jolla tarkoitamme toimintamuotoa, johon vapaaehtoisia aikuisia koulutetaan toimimaan eri-ikäisten lasten ja nuorten aikuisina ystävinä. Vapaaehtoisista aikuisista käytämme jatkossa nimitystä *aikuisystävä* tai *vapaaehtoinen*.

On kuitenkin olennaista selventää sitä taustaa ja toimintaympäristöä, jossa koulutusmalli on kehitetty. Tämän vuoksi esittelemme seuraavassa lyhyesti hankkeen toiminta-ajatuksen ja hankkeessa kehitetyn toimintamallin. Aikuisystävätoiminnassa perusajatuksena on, että toiminta organisoidaan joko *paritoimintana* tai *pienryhmätoimintana*. Paritoiminnassa jokaiselle toimintaan osallistuvalla lapselle tai nuorelle valitaan oma aikuinen ystävä. Lapsi–aikuinen -pari määrittää keskenään toiminnan sisällön ja tapaamistahdin ja toimii tiiviissä yhteistyössä lapsen vanhemman tai vanhempien kanssa. Pienryhmätoiminnassa useampi vapaaehtoinen aikuinen ja pienryhmä lapsia tai nuoria toimii määrätyn ajan yhdessä määrittämiensä pelisääntöjen mukaan.

Ennen toiminnan alkua toiminnasta vastaava työntekijä tapaa ja haastattelee kunkin lapsen tai nuoren ja tämän vanhemman /vanhemmat selvittääkseen lapsen tai nuoren ja perheen taustaa, elämäntilannetta, toiveita ja odotuksia. Toiminnan piiriin

tulevilta lapsilta tai nuorilta ei edellytetä nimettyjä 'ongelmia', vaan se on lähtökohtaisesti lapsille ja nuorille perheineen avointa. Tämän kautta on pyritty samalla välttämään toiminnan leimaavuutta. Toimintaan mukaan pääsemiseksi on siis riittänyt lapsen tai nuoren oma tahto ja vanhemman suostumus. Lasten, nuorten ja perheiden kanssa työskentelevät ammattilaiset ja kansalaisjärjestöt ovat olleet merkittävässä roolissa toiminnan tiedottamisen ja lasten ja perheiden rekrytoimisen kannalta. Toiminnasta on tiedotettu koulujen, päiväkotien, neuvolan, nuorisotyön, sosiaalitoimen ym. yhteistyökumppaneiden kautta sekä levittämällä tiedotteita ja mainoksia esimerkiksi ilmoitustauluille, asuinalueille, alue- ja paikallislehtiin.

Perusajatuksena hankkeissa on ollut kehittää maakunnallisella tasolla ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoimintaa. Hankkeissa on rekrytoitu, koulutettu ja ohjattu lasten ja nuorten kanssa toimivia eri-ikäisiä vapaaehtoisia aikuisia. Vapaaehtoiset on koulutettu alueellisessa ja /tai paikallisessa yhteistyössä, heidät on haastateltu ja heidän motiivinsa toimintaan on selvitetty. Vapaaehtoisille on järjestetty säännöllisesti koulutusta, tukea ja ohjausta, jota ovat toteuttaneet projektin työntekijät ja kohderyhmien ammattilaiset yhdessä.

Hankkeissa on havaittu, että aikuisystävätoiminnan toteuttaminen edellyttää – riippuen toki myös vapaaehtoisten ja lasten, nuorten ja perheiden määrästä – vähintään yhden kokoaikaisen työntekijän työpanosta. Toimintaa koordinoivan työntekijän toimenkuva sisältää seuraavat osa-alueet (ks. lisää Moilanen 2005, 2006):

- Vapaaehtoisten tiedotus toiminnasta ja rekrytointi
- Lasten, nuorten ja perheiden tiedotus toiminnasta ja rekrytointi
- Alkutapaamiset ja -haastattelut vapaaehtoisille (ks. liitteet 2 ja 3)
- Alkutapaamiset ja -haastattelut lapsille, nuorille ja perheille
- Vapaaehtoisten valinta ja koulutus
- Lapsi /nuori-aikuisen -parien (tai pienryhmien) yhteensovittamistyö ja ensimmäinen yhteinen tapaaminen
- Vapaaehtoisten neuvonta, tuki ja ohjaus sekä jatkokoulutus
- Lasten, nuorten ja perheiden neuvonta, tuki ja ohjaus tarvittaessa
- Yhteisten toimintapäivien ja tapahtumien suunnittelu ja toteutus (kaikille osallistujille)
- Seurantatapaamiset

1.2 Ehkäisevä lastensuojelun vapaaehtoistoiminta

Perheinstituutiassa on viime vuosikymmeninä tapahtunut merkittäviä muutoksia. Tiivis, muut toimintakentät lapsen elämästä sulkeistava perhelapsuus on käynyt harvinaiseksi ja sijan on saanut lapsuus, jota voi nimittää *verkostolapsuudeksi*. Toisin sanoen, useiden lasten päivään kuuluu perheen ohella elämää ja toimintaa päivähoitopaikassa tai koulussa, kaveripiirissä, TV:n ja muun median yleisönä, järjestöjen organisoimisissa harrastuspiireissä, internetissä sekä monenlaisilla kuluttamisen markkinoilla. Samalla vanhempien ja opettajien rinnalle ovat astuneet monet muut merkittävät aikuiset. Perheenjäsenien rinnalle on siis ilmaantunut paljon muita lapsille olennaisen tärkeitä ihmisiä, vaikuttajia ja toimintapaikkoja. (Satka & Moilanen 2004).

Nykylapsuuteen liittyvät verkostot näyttävät levittäytyvän laajalle, mutta on hyvä kysyä, kuinka tukevia ja tiiviitä ne ovat? On nimittäin väitetty, että lasten ja nuorten hyvinvointia uhkaavat tekijät viittaavat siihen, että aikuisresurssit lasten ympärillä ovat vähentyneet tai suhteisiin käytetty aika vähentynyt – niin lapsiperheissä kuin muissakin lasten jokapäiväisissä ympäristöissä, kuten päivähoidossa ja koulussa. Periaatteessa aikuisia pitäisi riittää enemmän lasten ulottuville, koska lapsia on vähemmän kuin ennen (Bardy ym. 2001).

Aikuisystävöityminen on yksi tapa *jäsentää ja organisoida systemaattisesti ehkäisevän lastensuojelun vapaaehtoistoimintaa*. YK:n Las-

ten oikeuksien sopimuksen ja lastensuojelulain mukaan ehkäisevän lastensuojelun tulisi koskea kaikkia lapsia ja nuoria, mutta usein se käsitetään sellaiseksi lastensuojelutyöksi, jonka piiriin ohjautuakseen lapsella, nuorella tai perheellä on jo oltava jonkinasteinen ongelma tai huoli. Ehkäisevään lastensuojeluun tulisi sisältyä ja kehittää muitakin kuin vanhemmille suunnattuja tuki- ja palvelumuotoja – vaikka toki myös tämä on tärkeää –, sillä myös lapsilla ja nuorilla on oikeus suoraan tukeen ja palveluun (ks. Hurtig 2003). Samalla on myös korostettava, että vapaaehtoistoiminnalla toteutettu ehkäisevä työ ei korvaa, eikä sen missään olosuhteissa tulisi korvata ammatillisesti tehtyä lastensuojelutyötä.

Mitä erityistä aikuisystävätoiminta tuo ehkäisevään lastensuojelutyöhön? Aikuisystävätoiminnalla on yhtymäkohtia 1970-luvulla Suomessa käyttöön otettuun lastensuojelun avohuollon tukihenkilötoimintaan – mutta kysymys ei kuitenkaan ole täysin samasta asiasta. Kunnallisen lastensuojelun tukihenkilötoimintaan pääsemiseksi edellytetään oman sosiaalityöntekijän lähetettä tai lapsen ja tämän perheen (lastensuojelun) asiakkuutta (ks. Korhonen 2005). Aikuisystävätoiminnassa lähdetään liikkeelle siitä, että toiminta on lähtökohtaisesti avointa toiminta-alueen lapsille ja nuorille perheineen, eikä mukaan pääsemiseksi edellytetä nimettyjä ongelmia. Toinen keskeinen ero on terminologinen – ja samalla myös ideologinen. Toiminnassa käytetään nimityksiä ”aikuisystävä” ja ”lapsiystävä” – ”tuettavan” ja ”tukijan” sijaan. Tällä käsitteellisellä valinnalla halutaan korostaa sitä, että lapset ja nuoret nähdään aktiivisina toimijoina

ja vapaaehtoisen ja lapsen tai nuoren välisen suhteen tärkeä kulmakivi on vastavuoroisuus. (Moilanen 2005, 2006).

1.3 Sukupolvityön näkökulma

Aikuisystävätoiminta voidaan ymmärtää eräänlaisena käytännön esimerkkinä lapsiin ja nuoriin kohdistuvasta sukupolvityöstä. Sukupolvityö on Suomessa käsitteenä vieras, toisin kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa (ks. Moilanen 2006). Käytännössä Suomessa sukupolvia yhdistävää työtä lienee tehty iät ja ajat, vaikka terminologisesti asia on vielä vieras.

Sukupolvityötä voidaan tehdä yksilö-, perhe-, ryhmä- tai yhteisötasolla, mutta myös rakenteellisesti koko yhteiskunnan tasolla. Sukupolvityön yhteen sitovana päämääränä on saattaa tavoitteellisesti eri sukupolvia yhteen, kutakin osapuolta hyödyttävien toimintojen kautta. Lapsiin ja nuoriin kohdistuva sukupolvityö voidaan väljästi ymmärtää siten, että sen avulla pyritään vahvistamaan lasten osallisuutta sukupolvisuhteissa; suhteessa ympärillä olevaan aikuisväestöön, mutta myös lähisukupolviin (Moilanen 2006, 2007). Kyse on siis siitä, että koetaan taata lapsille mahdollisuutta päästä osallisiksi yhteiskunnallisesta ”sukupolvitiedosta” (vrt. Ahonen 1998) sekä saada sukupolvien suhteista voimavaroja kasvamisensa ja elämisensä tueksi (Moilanen 2007).

Lastensuojelullisessa työssä sukupolvityö tarkoittaa käytäntöä, joka perustuu oletukselle, että työskentely sitoutuneen ja luo-

tettavan aikuisen kanssa tuo lapsen tai nuoren elämään uudenlaisia positiivisia voimavaroja ja turvaa lapsen turvallista ja tasapainoista kehitystä ja kasvua. (Moilanen 2007, vrt. Korhonen 2005).

Lasten ja nuorten kanssa tehtävässä sukupolvityössä on olennaista *eri* sukupolvien osallistuminen toimintaan sekä vastavuoroisuuden periaate. Siinä tulisi pyrkiä kokonaisvaltaiseen tapaan ymmärtää sukupolvien väliset suhteet ja niiden käyttömahdollisuudet. Sukupolvityö eri muotoineen tulisi mieltää *kaikenikäisille* osallistumismahdollisuudet takaavana; siten, että ymmärrettäisiin myös lapsilla ja nuorilla olevan erilaisia kokemuksia elämästä ja elämisestä. Nämä kokemukset ovat yhtä arvokkaita kuin vanhempienkin sukupolvien. (Moilanen 2006.)

2. KOULUTUKSEN LUONNE JA EDELLYTYKSET

2.1 Koulutuksen tavoitteet

Toiminnoista riippumatta vapaaehtoisten koulutusmalleja voinee useimmiten kuvata pikemminkin *jatkuvana prosessina* kuin tietyn alku- ja päätepisteen omaavana lineaarisena jatkumona. Myös aikuisystävätoimintaa kehittävässä hankkeissa on huomattu, että vapaaehtoisten koulutusmallia on hyvä muokata sitä mukaa, kun kokemukset ja tieto koulutusprosessien myötä karttuvat. Tärkeää on myös se, että koulutukseen osallistuneet vapaaehtoiset voivat antamallaan palautteella ja

omalla toiminnallaan vaikuttaa koulutuksen rakenteen ja sisältöjen kehittymiseen.

Seuraavassa laatikossa on kuvattu aikuisystävöimintaan orientoivan koulutuksen päätavoitteet:

Koulutuksen päätavoitteet:

- ❖ Perehdyttää aikuisystävöimintaan ja sen taustalla vaikuttaviin lähtökohtiin ja asiakokonaisuuksiin
- ❖ Paneutua sukupolvien välisen vuorovaikutuksen mahdollisuuksiin, haasteisiin ja ongelmakohtiin
- ❖ Lisätä osallistujien ymmärrystä omista motiiveistaan, edellytyksistään ja mahdollisuuksistaan toimia lasten ja nuorten kanssa
- ❖ Antaa valmiuksia käytännön toimintaan lapsen tai nuoren kanssa

Tämä opas tarjoaa raamisuunnitelman, jonka avulla Sinä kouluttajana voit rakentaa koulutuksen rungon ja rakenteen, mutta sitä ei ole tarkoitettu toimintaa sitovaksi – pikemminkin toimintaa ohjaavaksi. Koulutusilanteiden käytännön sujuvuuden kannalta on hyvä suhtautua koulutuksen suunnitteluun ja toteuttamiseen joustavasti, sillä vuorovaikutukselliseen ja kokemukselliseen oppimiseen perustuva koulutus tuo usein mukanaan myös ennakoimattomia tilanteita.

Vuorovaikutuksellinen oppimisympäristö ja kokemuksellinen oppiminen

Taustahankkeissa kehitetty koulutusmalli perustuu *vuorovaikutukselliseen ja kokemukselliseen oppimiseen* (Moilanen 2005). Vuorovaikutukselliseksi rakennetussa oppimisympäristössä saadaan esille sitä, mitä muut osallistujat ajattelevat, mitä he tuntevat ja millaisiin arvoihin ja asenteisiin he näkemyksenä pohjaavat (esim. Vuorinen 1995, Vilen ym. 2002). Vuorovaikutuksellisuuden avulla luodaan mielekäs sosiaalinen ilmapiiri, joka mahdollistaa vastavuoroisen työskentelyn. Toimintatapa edellyttää osallistujien sitoutumista yhteiseen prosessiin, mutta mahdollistaa samalla omakohtaisen suhteen syntymistä käsillä olevaan asiaan.

Kokemukselliseksi rakennetussa oppimisympäristössä osallistujan *omat (elämän)kokemukset* nähdään merkittävinä oppimisresurssina. Osallistujan kokemuksilla ja elämyksillä on tärkeä rooli oppimisessa ja kouluttajan tehtävänä on ohjata osallistujien keskustelu- tai tehtäväryhmän toimintaa. Olennaista on, että tietoa saadaan ja sitä ”testataan” jatkuvasti osallistujan omien kokemusten kautta ja oppiminen perustuu omien kokemusten jakamiseen ja vuorovaikutukseen muiden osallistujien kanssa. (Tuomisto 1998, Aittola 1998).

Vapaaehtoistyössä tärkein työväline on oma persoona ja omat yksilölliset elämäkokemukset. Näin koulutuksen yksi tärkeimmistä tavoitteista on aktivoida ja vahvistaa kunkin persoonallisia voimavaroja ja resursseja. Osallistujien voimavarojen ja resurssien aktivoimiseksi Sinä kouluttajana voit käyttää

kokemuksellisina menetelminä esimerkiksi omaelämäkerrallista työskentelyä, ryhmäkeskusteluja ja -tehtäviä sekä eläytymisharjoituksia.

2.2 Kouluttajan rooli

Vuorovaikutuksellinen ja kokemuksellinen oppiminen edellyttää Sinulta kouluttajana joustavaa toimintatapaa, mutta myös hyvää etukäteissuunnittelua. Kouluttajana tavoitteesi on luottamuksellisen ja avoimen ilmapiirin mahdollistaminen. Avoimen ja luottamuksellisen ilmapiirin luomiseksi Sinulla on käytössäsi monia eri keinoja, voit esimerkiksi jakaa myös omia kokemuksiasi vapaaehtoisten kanssa; siten asetut vapaaehtoisten kanssa vertaiseksi, heidän rinnalleen.

Kouluttajana Sinä mahdollistat kokemusten jakamisen ja toimit vapaaehtoisten resurssina. Tehtäväsi on niin ikään välittää toiminnan arvolähtökohdat ja asiasisältö. Koulutuksessa luodaan pohja toimivalle yhteistyölle vapaaehtoisten, lasten ja perheiden sekä koordinaattorin välille.

Kouluttajana teet työtä persoonallasi, se on paras työkalusi – käytä sitä rohkeasti voimavarana! Koulutustilanteet ovat aina kouluttajansa näköisiä. Hyvä kouluttaja osaa kuunnella ja arvioida avoimesti sekä toimii luovasti ja pystyy jäsentämään sekavaakin tilannetta. Hän uskaltaa puuttua myös vaikeisiin asioihin, kuten arvoihin tai asenteisiin liittyviin kysymyksiin. On myös huomattava, että ryhmä on dynaaminen, jatkuvasti muuttuva kokonaisuus. Tämän vuoksi ryhmän tapahtumien

kulkua ei voida ennustaa niistä lähtökohdista, jotka prosessin alkuvaiheessa vallitsevat (Jauhiainen & Eskola 1994, 32).

Kouluttajana Sinun ei välttämättä tarvitse olla sosiaali- tai muun ihmissuhdealan ammattilainen, mutta toiminnan kannalta on keskeistä, että jo koulutuksen aikana luodaan sujuva yhteistyösuhde sosiaalialan ammattilaisiin ja että myös vapaaehtoiset tutustuvat omakohtaisesti sosiaalialan ammatilliseen henkilöstöön. Vapaaehtoisille saattaa tulla tilanteita, jossa heidän tulee esimerkiksi pystyä tunnistamaan ammatillisen sosiaalityön tarve (esim. lastensuojelutyön tarve); sujuva yhteistyö- ja konsultaatiosuhde ammatilliseen sosiaalialan työhön on toiminnan edellytys. Myös toiminnan ylläpitämisen ja jatkon kannalta tärkeän ”taustatuen” vuoksi yhteistyösuhteen rakentaminen sosiaalialan – mahdollisuuksien mukaan myös kasvatusterveys- ym. alan – ammattilaisiin ja muihin toimijoihin on tärkeää.

Alla olevaan laatikkoon on tiivistetty kouluttajan tärkeimmät roolit suhteessa koulutukseen osallistujiin:

Kouluttajana Sinä...

- ❖ ...olet resurssi
- ❖ ...mahdollistat vuorovaikutuksellisen ja kokemuksellisen oppimisen
- ❖ ...pyrit luomaan avoimen ja luottamuksellisen ilmapiirin sekä joustavan toimintatavan
- ❖ ...vastaat käytännön sujuvuudesta
- ❖ ...olet toimivan yhteistyöverkoston perusta
- ❖ ...teet työtä persoonallasi – käytä sitä rohkeasti!

2.3 Koulutusteemat ja käytännön järjestelyt

Koulutuksen teemat

Taustahankkeissa kehitetyssä mallissa vapaaehtoisten koulutus rakentuu neljästä kokoavasta temasta:

1. *Tutustuminen, lämmittely ja virittäytyminen; aikuisystävöittäminen ja keskeiset lähtökohdat ja käsitteet; orientoituminen toimintaan*
1. *Vapaaehtoistoiminnan lähtökohdat, edellytykset ja periaatteet; omat motiivit, arvot, voimavarat ja jaksaminen*
2. *Lastensuojelun periaatteet; ehkäisevä lastensuojelu; lasten osallistuminen*
3. *Toiminta lapsen ja nuoren kanssa: käytäntöjä ja kokemuksia; jatkosta sopiminen ja koulutuksen päätös*

Edelliset teemat muodostavat kukin oman itsenäisen aihekokonaisuutensa ja yksittäisen koulutuskerran sisällön. Koko koulutusta lävistävä teema on ”*Lapsuus, nuoruus, aikuisuus; sukupolvien väliset subteet; oman elämänhistoria ja -kokemukset*”, joka liittyy käytännön harjoitusten ja tehtävien kautta osaksi jokaista koulutuskertaa. Kun esimerkiksi toisella koulutuskerralla käsitellään vapaaehtoistoiminnan periaatteita ja käytäntöjä, kyseistä teemaa pohditaan koulutukseen osallistujien omien kokemusten ja näkemysten valossa.

Taustahankkeissa kehitetty koulutusmalli on ajallisesti mitoitettu noin 16 tunnin koulutuskokonaisuudeksi. Taustahankkeissa kokonaisuus on jaettu neljään erilliseen koulutuskertaan (4 x 45 min /kerta). Kukin koulutuskerta on esitelty tässä oppaassa erikseen.

Käytännön järjestelyt

Kouluttajana Sinun tulisi valita koulutustila siten, että se mahdollistaa väljyydessään ja ”vapaamuotoisuudessaan” (vrt. esim. virastomainen tila) vuorovaikutuksellisen oppimisen ja kokemusten jakamisen. Osa harjoituksista soveltuu erityisesti tehtäväksi pienryhmissä. Sen vuoksi on hyvä jo etukäteen miettiä, missä tämä voidaan sujuvasti järjestää ja että osallistujilla on runsaasti tilaa käytettävissään harjoitusten toteuttamiseen.

Tämä koulutusopas perustuu 16 tunnin koulutukseen, joka on järjestetty neljänä iltana (4 x 45min /kerta). Käytännössä koulutus on kestänyt ilman taukoja kolme tuntia ja se on järjestetty arkisin ilta-aikaan. Iltakoulutuksen vaihtoehtona on viikonloppuisin järjestettävä koulutus, mutta taustahankkeissa on havaittu, että iltakoulutukset sopivat usein osallistujien aikatauluihin paremmin. Taustahankkeiden järjestämissä iltakoulutuksissa on yleensä joka kerta ollut tarjolla pieni iltapala (voileipää, hedelmiä, kahvia /teetä, mehua), josta osallistujat ovat usein antaneet kiitosta.

Yhteistyökumppaneiden rooli

Hankkeessa vapaaehtoisten koulutusta on suunniteltu ja toteutettu yhdessä monien yhteistyökumppaneiden kanssa.

Koulutukseen rakenteeseen ja sisältöihin ovat siten yhteistyön kautta vaikuttaneet toiminnassa mukana olleet vapaaehtoiset, Jyväskylän kaupungin Vapaaehtoistoiminnan keskus, Keski-Suomen Pelastakaa lapset ry:n aluetoimisto sekä Jyväskylässä toimiva lastensuojelujärjestö Pesäpuu ry.

Ainakin osa koulutuksesta on sekä järkevää että taloudellista järjestää yhteistyökumppaneiden kanssa; esimerkiksi vapaaehtoistoiminnan lähtökohtiin, edellytyksiin ja periaatteisiin liittyvä kerta vaikkapa paikallisen vapaaehtoistoiminnan keskuksen, SPR:n tai seurakunnan kanssa ja lastensuojelun periaatteisiin, ehkäisevään lastensuojeluun ja lasten osallistumiseen liittyvä kerta paikallisen lastensuojelujärjestön tai kunnan lastensuojelutyöntekijöiden kanssa.

On tärkeää, että jo koulutuksen aikana luodaan sujuva yhteistyösuhde sosiaali- ym. alan ammattilaisiin ja että vapaaehtoiset tutustuvat omakohtaisesti sosiaalialan ammatilliseen henkilöstöön. Toiminnan kuluessa vapaaehtoisille saattaa tulla eteen tilanteita, jossa heidän tulee esimerkiksi pystyä tunnistamaan ammatillisen sosiaalityön tarve (esim. lastensuojelutyön tarve). Myös toiminnan ylläpitämisen ja yleisen ”taustatuen” vuoksi yhteistyösuhteen rakentaminen sosiaalialan – mahdollisuuksien mukaan myös kasvatus- terveys- ym. alan – ammattilaisiin ja muihin toimijoihin on tärkeää.

Ennen aloitusta

On välttämätöntä, että Sinä kouluttajana olet perehtynyt koulutussisältöihin ja koulutuksen toteutustapoihin riittävän hyvin. Olennaista on myös, että olet itse ensin kokeillut tässä oppaassa esiteltyjä harjoituksia ja tehtäviä, ennen kuin kokeilet niitä ryhmän kanssa. Näin pystyt arvioimaan myös sitä, kuinka paljon Sinun tulisi varata aikaa kutakin teemaa ja harjoitusta tai tehtävää kohti.

Vapaaehtoisten koulutuksessa on otettava huomioon, että ilmapiiri, jossa toimitaan, on äärimmäisen tärkeä. Toiminnan tulee tapahtua vapauden ilmapiirissä niin, että ihmisten itse on mahdollista koko ajan olla omien toimintatapojensa luoja. Toisaalta koulutuksessa voi näkyä myös se, että erilaiset ihmiset elävät toiminnassa erilaisia vaiheita: milloin ollaan aktiivisempia, milloin ”jähdytellään”, milloin taas mennään jopa taaksepäin. (vrt. Kurki 2001, 134–137).

Useimmiten vapaaehtoiskoulutukset järjestetään organisoijatahosta riippumatta ryhmämuotoisesti. Siksi koulutuksen suunnitteluvaiheessa on hyvä perehtyä erilaisiin ryhmätyön menetelmiin ja ryhmätoiminnan jäsentämistapoihin, jotta voidaan paremmin ymmärtää ja ohjata toisiinsa nivoutuvia yksilö- ja ryhmäprosesseja. Koulutuksen kulku on järkevä konkreettisesti jakaa selkeisiin jaksoihin sekä havainnoida ja ennakoida ryhmässä ja sen toiminnassa tapahtuvia muutoksia. (esim. Niemistö 2000, Vilen ym. 2002, Jauhiainen & Eskola 1994).

Arviointi ja palaute

Kouluttajana Sinun tulee pyrkiä siihen, että koulutuksessa annetaan palautetta jatkuvasti ja siten, että koko ryhmä pohtii yhdessä, mikä toiminnassa tapahtuneessa on sellaista, että se vaikuttaa mukana olevien suhteisiin ja koko toiminnan luonteeseen (vrt. Jauhiainen & Eskola 1994, 157–158).

Arviointi- ja palautetietoa keräämällä Sinun on mahdollista saada tietoa siitä, millaisiin toimenpiteisiin tulisi ryhtyä, jotta koulutus edelleen kehittyisi. Kouluttajana on hyvä aika ajoin koulutuksen kuluessa pyytää välitöntä palautetta osallistujilta vaikkapa ns. tunnejanojen avulla (ks. Aalto 2000) tai fiiliskierroksin (”millaisella mielellä olet tullut koulutukseen tänään”, ”mitä sinulle jäi viime kerrasta päällimmäiseksi mieleen”). Ryhmässä toteuttavan *avoimen palautekeskustelun* avulla voit myös kerätä koulutuksen hyviä ja huonoja puolia sekä kehittämiskohteita osallistujilta. Sen etuna on monien – ehkä uusienkin – näkökulmien esiintulo.

Välittömän palautteen lisäksi on hyvä kerätä palautetta myös järjestelmällisesti. Esimerkiksi *palautekysely* koulutuksen lopuksi mahdollistaa palautteen keräämisen samalla tavalla jokaisen koulutuksen jälkeen (ks. liite 1). Kyselymuotoinen palaute voidaan kerätä nimettömänä. Palautekyselyn vastaukset on hyvä purkaa mahdollisimman pian koulutuksen päättymisen jälkeen ja analysoida palautetiedon perusteella, mitä koulutuksessa tulisi muuttaa ja mistä vastaavasti on hyvä pitää kiinni jatkossakin.

Sen lisäksi, että osallistujilla on mahdollisuus antaa sinulle kouluttajana palautetta, on tärkeää, että Sinä kouluttajan roolissa annat palautetta ryhmälle heidän toiminnastaan ja oppimisprosessistaan. Voit esimerkiksi päättää jokaisen koulutuskerran molemminpuoliseen palautteenantoon: osallistujat antavat palautetta Sinulle kouluttajana ja itselleen sekä toisille ja Sinä kouluttajana annat palautetta sekä osallistujille, mutta myös itsellesi.

3. ENSIMMÄINEN KOULUTUSKERTA: TUTUSTUMINEN, TOIMINNAN LÄHTÖKOHDAT JA ORIENTOITUMINEN

Aihe

Tutustuminen, lämmittely ja virittäytyminen; aikuisystävätoiminta ja keskeiset käsitteet; orientoituminen toimintaan

Tavoite

Ensimmäisen koulutuskerran tavoitteena on tutustua ryhmään ja kouluttajaan, virittäytyä koulutukseen sekä perehtyä aikuisystävätoiminnan periaatteisiin, toimintamuotoihin ja keskeisiin käsitteisiin. Tavoitteena on myös omaa elämänhistoriaa tarkastelemalla pohtia ajassa ja paikassa muuntuvaa lapsuutta, nuoruutta ja aikuisuutta sekä sukupolvien välisiä suhteita. Samalla yleisiä käsityksiä ja tietämystä peilataan suhteessa osallistujien omaan ymmärrykseen lapsuudesta, nuoruudesta ja aikuisuudesta sekä aikuisystävänä toimimisesta.

Keskeinen sisältö ja toteuttaminen

Ryhmään ja kouluttajaan tutustuminen:

Luottamuksellisen ja avoimen ilmapiirin luomiseksi on hyvä käyttää reilusti aikaa ryhmään ja kouluttajaan tutustumiseen. Seuraavassa on yksi esimerkki koulutukseen aloitukseen sopivasta tutustumisharjoituksesta.

”Mikä eläin olisit?”-tutustumisleikki

Kukin kirjoittaa nimilappuun nimensä ja eläimen, joka kuvaa itseään. Kukin vuorollaan esittelee itsensä, kertoo mikä eläin olisi ja miksi, sekä sen, mikä on saanut lähtemään tähän koulutukseen.

(Muistathan varata kyniä ja paperia)

Tutustumista voidaan syventää myös vaikkapa parihaastattelulla (kysymykset voit sinä tai parit keksiä itse). Osallistujia voi pyytää keksimään myös sellaisia tutustumista helpottavia kysymyksiä, joita voisi halutessaan käyttää lapsen tai nuoreen tutustuessa toimintaa aloittaessaan. Edelleen tutustumista voidaan jatkaa jokaisen myöhemmän koulutuskerran aloitusharjoituksena tai virittäytymisleikkinä.

Aikuisystävätoiminnan lähtökohdat ja keskeiset käsitteet:

Aikuisystävätoiminnan taustalla on joitakin keskeisiä käsitteitä ja asiakokonaisuuksia, jotka on hyvä käydä tiiviisti läpi heti ensimmäisellä kerralla. Nämä auttavat vapaaehtoista ymmärtämään, millaisesta toiminnasta on kyse ja mitkä ovat toiminnan keskeisiä sisältöalueita. Myös vapaaehtoistoiminnan periaatteisiin sisältyvästä vaitiolovelvollisuudesta ja luottamuksellisuudesta on hyvä keskustella heti toiminnan aluksi. Keskeiset käsitteet ja asiakokonaisuudet, joita tulisi ensimmäisellä kerralla käsitellä, ovat:

- Mitä aikuisystävä ja aikuisystävätoiminta tarkoittavat (toiminnan periaatteet, toimintamuodot, päätavoite, rahoittaja, yhteistyötahot, yhteyshenkilöt)
- Vapaaehtoistoiminta lähtökohtana (huom. vapaaehtoistoimintaa käsitellään syvällisemmin seuraavalla koulutuskerralla)

- Vapaaehtoisen oikeudet ja velvollisuudet (mm. vai-
tiolovelvollisuus) lähtökohtana (huom. vapaaehtoistoimintaa käsitellään syvällisemmin seuraavalla koulutuskerralla)
- Aikuisystävätoiminta ”sukupolvityön” muotona (Moi-
lanen 2006)
- Ehkäisevä lastensuojelu lähtökohtana (huom. ehkäisevää lastensuojelua ja lastensuojelun periaatteita käsitellään syvällisemmin kolmannella koulutuskerralla)
- Yhteisöllisyys, yhteisöllinen toimintatapa lähtökohtana

Tarkoituksena on esitellä toiminta ja käsitteet tiiviisti ja selkeästi. On hyvä varata aikaa keskustelulle ja kysymyksille. Tarkoituksena ei ole luoda ”kalvosulkeisia”, vaan keskustella asiat, käsitteet ja lähtökohdat ryhmän kysymysten ja mielipiteiden siivittämänä rauhassa läpi.

Orientoituminen aikuisystäväksi:

Ensimmäisellä kerralla virittäydytään toimintaan aikuisystävänä. Virittäytymisen Teemaa voidaan avata ja siihen voidaan virittäytyä seuraavan *lapsuuteni tärkeät aikuiset* - muisteluharjoituksen avulla, jossa osallistujat palaavat omaan lapsuuteensa ja pohtivat, kuka on ollut heille tärkeä ja turvallinen aikuinen ja miksi.

Lapsuuteni tärkeät aikuiset -harjoitus tehdään pareittain ja mukaan varataan värikyniä ja paperia. Osallistujia pyydetään aluksi palauttamaan mieleen jokin lapsuuden tai nuoruuden

turvallinen ja lämmin maisema, tunnelma tai tilanne. Virittämisen tukena voidaan käyttää hidastempoista, ”tunnelmoivaa” musiikkia, jota ryhmä rauhoittuu hetkeksi kuuntelemaan ja muistelemaan. Rauhoittumishetken jälkeen kouluttaja ohjeistaa harjoituksen seuraavasti (ohjeet voidaan antaa tarvittaessa myös kirjallisena):

”Lapsuuteni tärkeät aikuiset” - muisteluharjoitus:
Muistele omaa lapsuuttasi ja nuoruuttasi. Millaista elämä oli?
Mieti lapsuudestasi yksi sellainen tärkeä / turvallinen aikuinen, jolla ajattelet olleen erityisen positiivinen merkitys. Piirrä hänet tai jokin asia, mikä hänestä tulee sinulle mieleen.
Keskustelkaa sen jälkeen parin kanssa tuntemuksistanne ja ajatuksistanne.

Parityöskentelyn jälkeen pohditaan yhdessä koko ryhmän kanssa, mikä tai millaiset asiat tekevät aikuisesta lapselle turvallisen ja tärkeän. Halutessaan jokainen osallistuja voi esitellä henkilön, jonka itse valitsi ja perustella valintaansa. Tämän jälkeen ryhmässä pohditaan, miten merkitystä ja hyötyä omista lapsuudenaikaisista kokemuksista on nyt aikuisystäväksi ryhtyessä.

Harjoituksen jälkeen keskustellaan ryhmän kanssa aikuisystävän rooleista. On hyvä tuoda esille, että aikuisystävällä voi olla monta erilaista roolia. Ennen kaikkea hän on kuitenkin henkilö, joka sitoutuu toimimaan yhteistyössä lapsen tai nuoren

kanssa yksilöllisesti ja kokonaisvaltaisesti. On hyvä korostaa vahvasti sitä, että aikuisystävätoiminnassa vapaaehtoisilla edellytetään vahvaa, vähintään vuoden mittaista, sitoutumista toimintaan. Ihanne olisi, jos toiminnan kautta voisi syntyä todella pitkäkestoisia ystävyysuhteita; toki aina tämä ei tietenkään ole mahdollista. Aikuisystävä voi olla ystävä, ohjaaja tai neuvonantaja, kuuntelija, innostaja ja kannustaja, vastuullinen aikuinen. Hänen ei tulisi olla "sijaisvanhempi", viranomainen, "pelastaja", terapeutti tai ehdoton auktoriteetti. (vrt. Korhonen 2005).

Orientoituminen aikuisystäväksi edellyttää myös pohdintaa niistä omista vahvuuksista ja ominaisuuksista, jotka tulevat erityisesti esille lasten ja nuorten kanssa toimittaessa. Itsetuntemus ja itsetutkiskelu ovat ylipäänsä asioita, joita kohti vapaaehtoisia kannattaa tukea ja kannustaa (Lahtinen 2003, 31). Vahvuuksiin ja ominaisuuksiin voidaan syventyä esimerkiksi pyytämällä jokaista osallistujaa vuoron perään nimeämään kolme itseään kuvaavaa vahvuutta tai ominaisuutta, jotka ovat erityisen tärkeitä lasten tai nuorten kanssa toimittaessa. Tämän jälkeen keskustellaan valinnoista koko ryhmän kesken ja ryhmä voi lopuksi valita muutamia yhteisesti tärkeimpinä pitämiään ominaisuuksia.

Vahvuuksien ja ominaisuuksien pohtimisessa voidaan apuna käyttää esimerkiksi Pesäpuu ry:n *vahvuuskortteja*. Kouluttaja voi myös mielikuvitustaan ja luovuuttaan hyödyntäen valmistaa ”omannäköisensä” kuva- tai tekstikortit. Omien korttien valmistamisessa voi käyttää esimerkiksi erilaisia aikakausi- ym. lehtiä, piirroksia tai maalauksia, valokuvia, postikortteja yms.

Lisä-/ linkkivinkkejä ensimmäiselle koulutuskerralle:

Erilaisia tutustumisleikkejä ja harjoituksia sekä ideoita elämäkerralliseen työskentelyyn löydät esimerkiksi seuraavista lähteistä:

Aalto, Mikko (2000). Ryppäästä ryhmäksi: turvallisen ryhmän rakentaminen. Hausjärvi, My Generation.

Hyppönen, Merja & Linnossuo, Outi (toim.) (2002). Zip, zap ja boing. Leikkejä ja muita toiminnallisia menetelmiä. Lasten Keskus Oy, Helsinki.

Kemppinen-Rowinen Katriina & Kemppinen Pertti (2000). Luovuuden kukoistus. Toiminnallinen harjoituskirja. Kannustusvalmennus P. & K. Oy, Helsinki.

Kemppinen, Pertti & Rowinen-Kemppinen, Katariina (1998). Vuorovaikutuksen aarrearkku. Vinkkejä kasvattajille. Kannustusvalmennus P. & K. Oy, Helsinki.

Linnossuo, Outi (toim.) (1997). Hyvä, paha ja hauska. Tehtäviä ja ryhmätyöharjoituksia lasten ja nuorten kasvutyöskentelyyn. Lasten Keskus Oy, Helsinki.

Sava, Inkeri & Virpi Vesänen-Laukkanen (toim.) (2004). Taiteeksi tarinointu oma elämä. Jyväskylä, PS-Kustannus.

Lastensuojelun erityisosaamisen keskus Pesäpuu ry www.pesapuu.fi/

4. TOINEN KOULUTUSKERTA: VAPAAEHTOISTOIMINNAN LÄHTÖKOHDAT, OMAT MOTIIVIT JA JAKSAMINEN

Aihe

Vapaaehtoistoiminnan lähtökohdat, edellytykset ja periaatteet; omat motiivit, arvot, voimavarat ja jaksaminen

Tavoite

Tutustua vapaaehtoistoiminnan lähtökohtiin, edellytyksiin ja periaatteisiin sekä pohtia, kuinka kyseiset lähtökohdat raamittavat aikuisystävätoimintaa. Tavoitteena on käydä läpi vapaaehtoistointaan liittyviä mahdollisuuksia ja toisaalta ”sudenkuoppia” sekä käsitellä yhdessä vapaaehtoisen velvollisuuksia ja oikeuksia. On tärkeä syventyä myös vapaaehtoistoiminnan taustalla vaikuttaviin henkilökohtaisiin motiiveihin ja arvoihin sekä toimintaa määrittäviin voimavaroihin ja omaan jaksamiseen.

Keskeinen sisältö ja toteuttaminen

Vapaaehtoistointaan orientoituminen

Vapaaehtoistointaa käsittelevälle koulutuskerralle on hyvä orientoitua pohtimalla kunkin käsityksiä, ennakko-ajatuksia – ja mahdollisia aiempia

kokemuksia – siitä, mitä vapaaehtoistointa oikeastaan tarkoittaa. Voit esimerkiksi pyytää osallistujia joko parin tai pienryhmän kanssa keskustelemaan siitä, *mitä vapaaehtoistointa*

heille tarkoittaa tai mitä he ymmärtävät vapaaehtoistoiminnalla ja kirjaamaan pohdintansa ylös.

Pari- tai pienryhmäkeskustelujen jälkeen kootaan ryhmien ajatukset

fläppitaululle ja keskustellaan siitä, millainen kuva vapaaehtoistoiminnasta ryhmien mielipiteiden pohjalta piirtyy.

Vapaaehtoistoiminnan lähtökohdat, edellytykset ja periaatteet

Vapaaehtoistoiminnan lähtökohtia edellytyksiä ja periaatteita voidaan käydä läpi kouluttajan tai ulkopuolisen tahon pitämän alustuksen kautta. Hyvän pohjamateriaalin löydät tähän osuuteen Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton materiaalista *Vapaaehtoistoiminnan koulutusaineisto* (2005). Aineisto on suunnattu erilaista vapaaehtoistoimintaa suunnitteleville, ohjaaville ja koordinoiville. Aineistoon sisältyy kouluttajan aineisto, kalvopaketti, CD-rom ja runsaasti erilaisia käytännön tehtäviä ja harjoituksia osallistujille. Tässä kohdassa kannattaa reilusti hyödyntää myös yhteistyökumppaneiden osaamista pyytämällä ulkopuoliseksi alustajaksi jotakuta vapaaehtoistoimintaa toteuttavan ja organisoivan yhteisön asiantuntijaa (esim. erilaiset järjestöt, seurakunta).

Osallistujien on hyvä tiedostaa, että Suomessa auttamisjärjestelmä koostuu kolmesta osasta: yhteiskunnan tarjoamista julkisista palveluista, perheen, omaisten ja ystävien antamasta luonnollisesta avusta sekä vapaaehtoistoiminnan puitteissa tarjottavasta vapaaehtoisesta avusta.

Vapaaehtoistoiminnalla tarkoitetaan hyvinvoinnin edistämiseksi tehtävää palkatonta ja ei-ammattillista toimintaa, joka ei tavoittele taloudellista hyötyä. Ammatillisuuden ja ei-ammattillisuuden/maallikkouden yhteydessä puhutaan usein ammattipätevyydestä ja arkipäivän pätevyydestä. Vapaaehtoistoiminnan on sanottu pystyvän paremmin vastaamaan esimerkiksi sellaisiin vaikeuksiin, jotka perustuvat läheisen ihmissuhteen puuttumiseen ja yksinäisyyteen. (Lehtinen 1997). Vapaaehtoistoiminnan tulee olla puolueetonta ja siinä toimitaan vapaaehtoisten ja palvelun vastaanottajan ehdoilla eli kunnioitetaan itsemääräämisoikeutta ja edistetään tuen vastaanottajan osallistumista ja toimintamahdollisuuksia. (Vapaaehtoistoiminnan koulutusaineisto 2005.)

Vapaaehtoistoiminnassa tulee toteutua siihen osallistuvien vapaa tahto eikä ketään voida pakottaa tai velvoittaa siihen. Usein – ja erityisesti tukihenkilötoiminnassa – vapaaehtoistoiminta edellyttää tiettyä sitoutumista ja suunnitelmallisuutta, varsinkin jos toiminnalle määritellään tietyt tavoitteet. Toiminnan tuloksellisuutta tai merkitystä ei voida mitata työtuntien tai siihen osallistuvien lukumäärällä, vaan sen merkitys on ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Tämä asettaa omat ehdoitonsa toiminnan mittaamiseen tai arviointiin, mikä voi tapahtua vain pitkäaikaisena ja syvällisenä prosessin seurantana. (esim. Lehtinen 1997, Eskola ja Kurki 2001.)

Vapaaehtoisten tulee ymmärtää, että vapaaehtoistoiminnan keskeisimpiä periaatteita on, että se tapahtuu tavallisen ihmi-

sen taidoin ja on vapaaehtoista niin tekijän kuin palvelun saajankin osalta. Yleensä vapaaehtoisille ei makseta palkkaa. Periaatteena on kuitenkin se, että toiminnasta syntyvät kustannukset tulee korvata tekijälle. Tämän suhteen käytännöt vaihtelevat eri järjestöissä. Vapaaehtoistoiminta ei jaksaa toimia ilman ulkopuolista tukea, vaan tarvitsee aina jonkin verran taloudellisia voimavaroja ja työntekijäresursseja. Sen perimmäinen tehtävä ei kuitenkaan saa olla niihin tarpeisiin vastaaminen, joita julkisten menojen karsiminen aiheuttaa. (Lehtinen 1997, Vapaaehtoistoiminnan koulutusaineisto 2005.)

Olennaista vapaaehtoistoiminnassa on se, että se on ihmisten välistä tasa-arvoista vuorovaikutusta ja siten vastavuoroista – tämä pätee niin autettavan kuin auttajan suhteeseen samoin kuin vapaaehtoisten keskinäiseen vuorovaikutukseen. Toiminnan tuoma mielekäs elämänsisältö ja ilo perustuvat juuri tähän. Vapaaehtoistoiminnan tulee olla luotettavaa, turvallista ja luottamuksellista. Siinä mielessä se edellyttää tiettyä sitoutumista, myös vaitiolovelvollisuutta. Koulutuksen aikana tulisi tukea ihmisten aktiivista sitoutumista toimintaan. Taustahankkeissa vapaaehtoisilta on edellytetty vähintään vuoden mittaista sitoutumista toimintaan lapsen tai nuoren kanssa. (Vapaaehtoistoiminnan koulutusaineisto 2005, Korhonen 2005).

Aikuisystävätoiminnan taustahankkeissa on päädytty siihen, että toimintaan osallistuvat vapaaehtoiset *tarkistuttavat henkilötaustansa* yhteistyössä paikallisen poliisiviranomaisen kanssa (huumausaine-, väkivalta- ja seksuaalirikokset). Voimassa oleva laki lasten ja nuorten parissa toimivien henkilöiden rikostaustojen tarkistamisesta ei ulotu toistaiseksi vapaaehtois- ja

kansalaistoimintaan, mutta vapaaehtoiset voivat itse tarkistaa omat tietonsa poliisiviranomaisen tietojärjestelmästä ja toimittaa tiedot toiminnasta vastaavalle työntekijälle. Työntekijällä ei ole lupa säilyttää kyseisiä asiakirjoja, vaan ne on palautettava välittömästi tarkistuksen jälkeen asianomaiselle.

Kouluttajan pitämän tai ulkopuolisen alustuksen jälkeen osallistujat voidaan jakaa pareiksi tai pienryhmiksi, joissa pohditaan vapaaehtoistoiminnan perusedellytyksiä ja reunaehtoja omasta näkökulmasta käsin. Tässä voidaan käyttää apuna esimerkiksi seuraavaa pareittain tai pienryhmittäin toteutettavaa pohdintatehtävää. Työskentelyn tueksi voit jakaa osallistujille vapaaehtoistoimintaan käsittelevää kirjallista materiaalia, esimerkiksi Vapaaehtoistoiminnan koulutusaineistoa (2005) tai Internetissä saatavilla olevaa materiaalia hyödyntäen.

“Lähtökohtani vapaaehtoistoimintaan” -tehtävä

Pohtikaa parin tai ryhmän kanssa seuraavia kysymyksiä ja kirjatkaa pohdintanne muistiin:

- 1) Mitkä asiat /tehtävät kuuluvat minulle vapaaehtoisena, mitkä taas eivät (vaan esim. ammatillisille)?
- 2) Mitkä ovat oikeuteni ja toisaalta velvollisuuteni vapaaehtoisena?
- 3) Mitkä ovat mahdollisia vapaaehtoistoiminnan “sudenkuoppia”? Miten niiltä voisi välttyä tai päästä ylitse?

Pari- tai ryhmäkeskustelujen jälkeen käydään koko ryhmän kanssa läpi työskentelyn tulokset ja kootaan keskeisimmät ajatukset fläppitaululle kohta kohdalta. Koonnin pohjalta voi-

daan vielä rakentaa ryhmän yhteinen ”huoneentaulu” vapaaehtoistoimintaa ohjaavista lähtökohdista.

Omat motiivit, arvot, voimavarat ja jaksaminen

Osallistujien tulee muistaa, että jokainen vapaaehtoinen osallistuu toimintaan oman jaksamisensa, ajallisten ja kulloisessakin elämäntilanteessa omaaviensa resurssiensa mukaisesti.

Merkittävän pohjan omalle osallistumiselle muodostavat kunkin henkilökohtaiset toiminnan motiivit, arvot ja voimavarat.

Ennen toiminnan aloittamista on erityisen tärkeä pohtia omia motiiveja toimintaan, mutta on hyvä tukea vapaaehtoisten motiivien pohdiskelua jatkuvasti – toiminnan edetessä omat motiivit voivat muuttua tai muuntua. Yhteisenä kantavana voimana tulisi kuitenkin olla, että jokaista osallistujaa toiminnassa motivoi sen vastavuoroisuus; se, että kokee olevansa sekä saajan että antajan roolissa.

Motiivien tarkastelussa voit hyödyntää esimerkiksi Anne Birgitta Yeungin (2005) kehittämää *vapaaehtoismotivaation timanttimallia*. Mallin avulla voidaan tutkia kokonaisvaltaisesti vapaaehtoistoiminnan motiiveja ja sitoutumista. Mallia kuvaavan kuvion löydät edellä mainitusta Yeungin artikkelista ja kuviota sellaisenaan voit käyttää, kun pohditte vapaaehtoisten kanssa kunkin henkilökohtaisia toiminnan motiiveja. Yeungin mukaan vapaaehtoistoiminnan motivaatio rakentuu neljästä ulottuvuudesta:

- saaminen–antaminen (mitä vapaaehtoistoiminnassa annetaan /mitä siitä saadaan)
- jatkuvuus–uusi (millä tavoin vapaaehtoistoiminta tarjoaa jatkuvuutta /mitä uutta vapaaehtoistoiminnasta voi saada)
- etäisyys–läheisyys (millä tavoin vapaaehtoistoiminta tarjoaa etäisyyttä esim. epämuodollisia toimintatapoja /läheisyyttä) ja
- pohdinta–toiminta (millä tavoin vapaaehtoistoiminnassa voi ilmentää arvojaan tai pohdintojaan /millä tavoin voi etsiä toiminnallisuutta).

Usein vapaaehtoistoiminnan taustalla ja siihen motivoivana tekijänä ovat omat arvot ja halu tuoda niitä toiminnan kautta esille. Koulutusvaiheessa on hyvä pohtia arvoja sekä itsekseen että ryhmän kanssa. Tärkeää on myös käsitellä sitä, millaisina omat arvot näyttäytyvät suhteessa vallitseviin sekä yhteiskunnallisiin arvoihin että aikuisystävätoiminnan lähtökohtiin.

Omia, yhteiskunnallisia ja aikuisystävätoiminnan arvoja voidaan käsitellä esimerkiksi pari- tai ryhmäkeskustelun kautta. Parin tai koko ryhmän kanssa on hyvä miettiä, millaisiin arvoihin suomalainen yhteiskunta nykyisin perustuu ja millaisia seuraamuksia /vaikutuksia näistä arvoista on eri-ikäisille ihmisille (lapsille, nuorille, keski-ikäisille, vanhuksille jne.). Osallistujia voi pyytää pohtimaan joko itseksensä tai parin kanssa esimerkiksi seuraavia kysymyksiä: *Mikä tai mitkä asiat olivat minulle tärkeitä vaikkapa viisi tai kymmenen vuotta sitten? Entä mikä on tärkeää nyt? Entä viiden tai kymmenen vuoden kuluttua?*

Vapaaehtoisten on hyvä ymmärtää, että vapaaehtoistyöntekijä tarvitsee aina toimintansa tueksi ohjausta, tukea, virkistystä ja koulutusta. Nämä ovat vapaaehtoisen perusoikeuksia ja toiminnassa jaksamisen tukipylväitä. Toiminnasta vastaavan tahon velvollisuus on huolehtia, että nämä tukipylväät ovat kunnossa. Kouluttajana Sinun on hyvä muistuttaa vapaaehtoisia siitä, että he ovat mukana toiminnassa omien voimavarojensa ja jaksamisensa ehdoilla. Toiminta on hyvä aloittaa omia voimavaroja ”tunnustellen” ja sopia esimerkiksi tapaamisia lapsen tai nuoren kanssa mieluummin aluksi harvatahtisesti kuin liian usein.

Lisävinkkejä ja linkkejä toiselle koulutuskerralle:

Vapaaehtoistoiminnan lähtökohdista, edellytyksistä ja periaatteista löydät tietoa esimerkiksi seuraavista lähteistä:

- Eskola, Antti & Kurki, Leena* (2001) Vapaaehtoistyö auttamisen ja oppimisena. Vastapaino, Jyväskylä
- Lahtinen, Pirkko* (2003) Ihminen on tärkein instrumentti. Työnohjaus vapaaehtoisessa tukihenkilötyössä. Suomen Mielenterveysseura, Helsinki.
- Lehtinen, Sini-Tuulia* (1997) Vapaaehtoistoiminta – kasvava voimavara? Näkökulmia ammattityöhön. Helsinki, Kansalaisareena ry.
- Vapaaehtoistoiminnan koulutusaineisto* (2005). Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, Helsinki. Lisätietoa: www.stkl.fi/julkaisut_koulutusaineisto.html
- Yeung, Anne Birgitta* (2005) Vapaaehtoistoiminnan timantti. Miten mallintaa motivaatiota? Teoksessa Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung (toim.) Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Tampere, Vastapaino.
- Yeung, Anne Birgitta* (2001) Vapaaehtoistoiminta osana kansalaisyhteiskuntaa - ihanteita vai todellisuutta? Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY ry.

Internet-linkkejä:

Kansalaisfoorumin www-sivut:

http://www.kansalaisfoorumi.fi/sivu.php?artikkeli_id=318

Mannerheimin lastensuojeluliiton www-sivut:

www.yhdistysnetti.mll.fi/jarjestoiminta/vapaaehtoiminta_ja_toiminnan/

Setlementtiliiton www-sivut:

www.setlementtiliitto.fi/tietosetti/settisanasto.php?luokitus_id=21

Vapaaehtoiminta Vantaan kaupungissa:

www.vantaalla.info/vapaaehtoiminta.htm

Vapaaehtoiminta Jyväskylän kaupungissa:

www.jyvaskyla.fi/sotepa/sosiaalentukijatoimeentulo/vapari.shtml

Vapaan sivistystyön yhteisjärjestön Kansalaisopinnot, kouluttajan tukineisto:

www.vsy.fi/opinto/kansalaisopinnot/index.php?k=1146

5. KOLMAS KOULUTUSKERTA: LASTENSUOJELUN PERIAATTEET JA LASTEN OSALLISTUMINEN

Aihe

Lastensuojelun periaatteet ja lastensuojelutyö; ehkäisevä lastensuojelu; lasten osallistuminen

Tavoite

Tavoitteena on tutustua lastensuojelun keskeisiin periaatteisiin ja lähtökohtiin, lastensuojelulainsäädäntöön, lastensuojelutyöhön ja lastensuojelutyön toimintaympäristöihin. Keskeistä on myös pohtia, mitä ehkäisevän lastensuojelun näkökulma aikuisystävätoiminnassa tarkoittaa ja millaisia lastensuojeluun liittyviä velvoitteita ja vastuita itse kullakin on (vapaaehtoisilla, toiminnasta vastaavilla työntekijöillä, lastensuojeluviranomaisilla jne.).

Keskeinen sisältö ja toteuttaminen

Lastensuojelun periaatteet ja lastensuojelutyö

Vapaaehtoisten on hyvä tietää, mitä lastensuojelu käytännössä tarkoittaa ja millaisille periaatteille ja käytännöille se suomalaisessa yhteiskunnassa rakentuu. Vapaaehtoisten tulisi myös ymmärtää lastensuojeluun liittyvät, aikuisille määrittyvät velvoitteet ja vastuut. Teemaan orientointi on hyvä toteuttaa lastensuojelun periaatteita ja käytäntöjä käsittelevällä alustuksella. Tässä kohdassa kannattaa hyödyntää yhteistyökumppaneiden osaamista pyytämällä ulkopuoliseksi alustajaksi paikkakuntasi

lastensuojelutyön asiantuntijaa (esim. kunnan lastensuojelun sosiaalityöntekijä, lastensuojelujärjestön edustaja).

Lastensuojelutyössä autetaan lasta, nuorta ja hänen perhettään, kun perheen ja lähiverkoston voimavarat eivät riitä turvaamaan perheen selviytymistä ja lapsen suotuisaa kehitystä. Lastensuojelutyötä tehdään monenlaisissa toimintaympäristöissä: kuntien sosiaalitoimistoissa, kouluissa, kasvatus- ja perheneuvoloissa, lukuisissa lastensuojelujärjestöissä, ensi- ja turvakodeissa, sairaaloissa, lastenkodeissa, perhekodeissa, sijaiskodeissa jne. Lastensuojelullista työtä toteuttavat myös lukuisat vapaaehtoisorganisaatiot.

Lastensuojelutyön perustana ovat lapsen oikeudet ja suomalainen lapsia koskeva lainsäädäntö (lastensuojelulaki, YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus, perustuslaki, EU:n perusoikeuskirja). Lastensuojelulain mukaan jokaisella lapsella on oikeus 1) turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, 2) tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä 3) etusija erityiseen suojeluun. Lastensuojelulaki ohjaa lastensuojelupalvelujen ja työn järjestämistä ja toteutusta kunnissa. Voimassa oleva lastensuojelulaki astui voimaan 1984. Parhaillaan on meneillään lastensuojelulain kokonaisuudistus ja uusi laki astuu voimaan 1.1.2008.

Lastensuojelu sekä tukee että kontrolloi: huoltajan tehtävä on suojella ja hoitaa lasta, mutta tarvittaessa lastensuojelun työntekijöillä on oikeus ja velvollisuus puuttua epäkohtiin. Lapsen edun turvaaminen mahdollistaa ja edellyttää tarvittaessa viimesijaisia, jopa vastentahtoisia toimenpiteitä. Lapsen huollon

(hoito ja kasvatusta) turvaaminen on ensisijaisesti huoltajien tehtävä ja velvollisuus, mutta ellei se tule riittävästi turvatuksi vanhempien toimesta, on viranomaisilla velvollisuus puuttua tilanteeseen.

Laki määrittää, että lastensuojelun avohuollon tukitoimiin on ryhdyttävä, jos kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos lapsi itse käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Esimerkkejä tällaisista tilanteista ovat lapsen hoidon laiminlyönti, vanhempien vaikeudet kasvatustehtävässä, vanhempien päihteidenkäyttö, nuoren itsetuhoisuus tai rikollinen käytös, vanhempien vakavat mielen-terveyden ongelmat, perheväkivalta, lapseen kohdistuva väkivalta tai seksuaalinen hyväksikäyttö.

Lapsen hyvä huolto, hoito ja kasvatusta on määritelty laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Lain mukaan jokaiselle lapselle on turvattava:

- 1)...oikeus turvalliseen ja virikkeelliseen kasvuympäristöön, tasapuoliseen ja monipuoliseen kehittymiseen, erityiseen suojeluun ja huolenpitoon.
- 2)...myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä.
- 3)...että lasta kasvatetaan siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, tukea, turvaa ja hellyyttä.
- 4)... että lasta ei alisteta, kuriteta ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti.
- 5)... itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.

Lastensuojelun periaatteita ja lasten oikeuksia voidaan konkretisoida ja pohtia esimerkiksi seuraavan pari- tai ryhmätehtävän kautta, jossa ryhmä jaetaan aluksi pareiksi tai pienryhmiksi. Osallistujille annetaan työskentelyn tueksi värikyniä ja paperia, kuvakortteja ja pyydetään heitä toimimaan seuraavalla lailla:

”Miltä lapsia tulee suojella?”-tehtävä

Pohtikaa ja keskustelkaa niistä asioista, teoista tms., joilta lapsia tulee suojella. Voitte halutessanne käyttää työskentelyn tukena värikyniä ja paperia, kuvakortteja ja havainnollistaa kuvien ajattelunne.

Osallistujille on hyvä antaa riittävästi aikaa tehtävän pohdintaan ja työstämiseen. Kun parit tai pienryhmät ovat saaneet työskentelynsä valmiiksi, kokoonnutaan koko ryhmän kesken käsittelemään tuotoksia. Käydään läpi tuotokset pari parilta tai ryhmä ryhmältä ja keskustellaan tuotosten herättämistä ajatuksista ja tuntemuksista sekä kysymyksistä. Kouluttajana tehtävänäsi on koordinoida keskustelua, mutta myös tuoda lastensuojeluun liittyvää osaamistasi ja asiantuntemustasi esille.

Ehkäisevä lastensuojelu ja aikuisystävätoiminta

Osallistujien on hyvä tietää, että lastensuojelulaissa korostetaan *ehkäisevää lastensuojelua* – eli esimerkiksi kunnan peruspalveluiden kehittämistä siten, että niiden avulla tuetaan vanhempia lasten kasvatuksessa ja lasten ja nuorten turvallista ja tasapainoista kasvua ja kehitystä. Peruspalvelut, kuten neuvolat, päi-

vähoito ja koulu ovat avainroolissa ehkäisemään, kohtaamaan ja ratkaisemaan lastensuojelullisia ongelmia niin pitkälle kuin mahdollista. Lastensuojelun ehkäisevän työn alueelle sijoittuu paljon myös vapaaehtoistoimintaan perustuvia palveluja (esim. lasten ja nuorten palveleva puhelin, erilaiset kerhot, perhekahvilat ym.).

Ehkäisevän lastensuojelun tavoitteena on laajasti ymmärtäen *koko lapsiväestön hyvinvointi*. Yleisiä tavoitteita ovat hyvien edellytysten antaminen lapsuuteen; joko ongelmien ehkäisy tai niiden syvenemisen estäminen; lapsiväestön erityinen suojelu; lasten ja nuorten osallisuus; riskien poistaminen ja mahdollisuuksien avaaminen (Törrönen & Vornanen 2004).

Ehkäisevää lastensuojelua voidaan toteuttaa joko yleisellä, 1) universaalilla tasolla, jolloin tuki ja palvelut suunnataan koko lapsiväestölle (esim. lapsilisä, subjektiivinen päivähoito-oikeus) tai 2) kohdennetulla tasolla, jolloin tuki ja palvelut suunnataan joko tietylle lapsiryhmälle tai tiettyihin elämäntilanteisiin (esim. aikuisystävätoiminta lapsille ja nuorille, jotka kaipaavat aikuiskontakteja). (emt.)

Aikuisystävätoiminta on luonteeltaan ehkäisevää lastensuojelua. Toiminta on avointa, eikä siihen osallistuvilta lapsilta, nuorilta ja perheiltä edellytetä nimettyjä ongelmia tai minkään ammattilaisen lähetettä. Toiminnan lähtökohta on pyrkiä turvaamaan lasten ja nuorten hyvinvointia sekä ehkäisemään lastensuojelullisten ongelmien syntymistä tai kasaantumista. Näin toiminnassa on mukana erilaisia lapsia, nuoria ja perheitä.

Aikuisystävätoiminnasta vastuussa olevilla työntekijöillä on lastensuojelulain mukaan ilmoitettava viipymättä kunnan lastensuojelutyöntekijöille, jos toiminnassa mukana olevasta lapsesta tai nuoresta herää vakava huoli. Vapaaehtoisilla on puolestaan velvollisuus ilmoittaa lasta tai nuorta koskevasta huolesta toiminnasta vastaavalle työntekijälle ja siirtää näin vastuu ja asian selvittäminen eteenpäin ammattilaisille. Huolesta ilmoittaminen on näin sekä vapaaehtoisen velvollisuus että oikeus.

Kouluttajana Sinun tulee antaa vapaaehtoisille selkeät ohjeet siitä, kuinka menetellä, jos huoli lapsesta tai nuoresta herää tai jos lapsen, nuoren tai perheen tilanne kriisiytyy äkillisesti (miten toimitaan, kehen otetaan yhteyttä, mitä sitten tapahtuu jne.). Lastensuojelua käsittelevällä kerralla osallistujille on hyvä antaa mahdollisuus *listata joko itseksensä tai pienryhmän kanssa itseään lastensuojelun näkökulmasta mietittyitä asioita*. Listattuja asioita voidaan käydä läpi kyseisen koulutuskerran lopuksi tai voit kysyä osallistujilta, saatko listat käyttöösi, jotta voitte vaikkapa viimeisellä kerralla palata vielä niihin asioihin, jotka osallistujia mietityttävät.

Lasten osallistuminen

Lasten osallistuminen – heidän mielipiteidensä kuunteleminen ja huomioon ottaminen sekä toiminnan suunnittelu ja toteutus lasten ehdoilla – on eräs aikuisystävätoiminnan tärkeimmistä kulmakivistä. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12. ar-

tiklassa määritetään lasten osallistumista seuraavasti (ks. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus):

1. Sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

2. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toiminna joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielmien välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti.

Yleissopimuksen ohella lasten osallistumisen perusta on kuntalaissamme, joka edellyttää osallisuutta ja vuorovaikutusta kaikkien kuntalaisten, myös lasten, kanssa. Myös Suomen perustuslaissa vaaditaan kansalaisten tasa-arvoisuutta ikään, sukupuoleen, rotuun katsomatta. Silti lasten ”oikeus osallistua” on usein jäänyt epäselväksi ja konkretisoimattomaksi ja sitä on ollut vaikea määrittää. (Moilanen & Satka 2004.)

Lasten oikeutta osallistua voisi määrittää vaikkapa seuraavalla lailla: kaikilla lapsilla tulisi olla mahdollisuus olla aktiivisina osapuolina ja tulla kuulluiksi erityisesti perheessään ja lähiyhteisöissään (koulu, päiväkot, vapaa-ajantoiminnot jne.), mutta periaatteellisesti myös laajemmissa yhteyksissä, kuten kunta- ja valtiotasolla (Satka & Moilanen 2004). Yhtä kaikki, on myös hyväksyttävä se tosiasia, että osa lapsista, siinä missä aikuisistakin, haluaa olla toiminnan ulkopuolella. Kyse onkin näin osallistumisen mahdollisuuksista, ei pakotteista.

Lasten osallistumista voidaan tarkastella esimerkiksi Mannerheimin lastensuojeluliiton kehittämän *osallisuustestin* (testi löytyy Internetistä) avulla. Osallisuustestin tavoitteena on ”herättää” vapaaehtoiset pohtimaan sitä, miten he itse toimivat lasten kanssa ja millaisille ajatuksille, arvoille tai näkemyksille he toimintansa perustavat. Testin avulla tarkastellaan siis sitä, kuunteleeko itse kukin ”oikeasti” lapsen mielipiteitä? Entä ottaako lapsen tai nuoren mielipiteet tosissaan? Ja onko lapsen mielipiteillä merkitystä todellisen toiminnan kannalta?

Lisävinkkejä ja linkkejä kolmannelle koulutuskerralle:

Lastensuojelun lähtökohdista, ehkäisevästä lastensuojelusta ja lasten osallistumisesta löydät tietoa esimerkiksi seuraavista lähteistä:

- Bardy, Marjatta* ym (2001) Mikä lapsiamme uhkaa. Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Helsinki: Stakes Raportteja 263.
- Eläköön lapset – lapsipoliittikan suunta* (2000). Suomen Kuntaliiton lapsipoliittinen ohjelma. Helsinki, Suomen Kuntaliitto.
- Kiili, Johanna* (2002) Lapset elinympäristönsä asiantuntijoina. Toimintatutkimus lasten osallistumisen kehittämiseksi. Koske Tutkimuksia 1, Jyväskylä.
- Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän muistio*. STM:n selvityksiä 2006:25. Saatavilla: <http://www.stm.fi/Resource.phx/julkt/Julkaisu-2006.htx>.
- Lastensuojelulaki* N:o 683 /1983. Saatavilla: www.finlex.fi.
- Lillestøl, Kjell* (1998). Porsgrunnin malli. Lasten ja nuorten järjestelmällinen osallistuminen päätöksentekoon. Helsinki, Sisäasiainministeriö.
- Puonti, Annamajja & Tuula Saarnio & Anne Hujala* (toim.) (2004) Lastensuojelu tänään. Tammi, Helsinki.
- Törrönen, Maritta* (toim.) (2001) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa lapset.

Internet-linkit:

Mannerheimin lastensuojeluliiton osallisuustesti. Saatavilla www-muodossa:

http://yhdistysnetti.mll.fi/mp/db/file_library/x/IMG/12285/file/Osallisuustesti.doc

YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimus. Saatavilla www-muodossa:

http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Lasten_oik_sopimus.pdf

6. NELJÄS KOULUTUSKERTA: KÄYTÄNTÖJÄ JA KOKEMUKSIA

Aihe

Toiminta lapsen tai nuoren kanssa; käytäntöjä ja kokemuksia; jatkosta sopiminen (käytännön asiat ym.); koulutuksen päätös

Tavoite

Tavoitteena on tutustua käytännön tasolla toimintaan lapsen tai nuoren ja tämän perheen kanssa, käydä läpi aikuisystävätoiminnan käynnistämiseen liittyviä käytännön asioita sekä sopia toiminnan aloituksesta ja muista jatkotoimenpiteistä osallistujien kanssa.

Keskeinen sisältö ja toteuttaminen

Toiminta lapsen tai nuoren kanssa, käytäntöjä ja kokemuksia

Monipuolisimmalla tavalla saat avattua käytännön toimintaa osallistujille pyytämällä viimeiselle kerralle mukaan jo toiminnassa olevia vapaaehtoisia tai perheitä kertomaan omista kokemuksistaan aikuisystävätoiminnassa. Koulutuksessa olevia on hyvä pyytää jo etukäteen miettimään kysymyksiä, joita he haluavat toiminnassa mukana olleille esittää.

Kokemuksellisten puheenvuorojen jälkeen on hyvä käydä yhdessä keskustelua ja varata koulutuksessa oleville mahdollisuus esittää toimintaan liittyviä kysymyksiä ja kommentteja. Koke-

muksellisista puheenvuoroista on hyvä alustavasti keskustella puheenvuoron pitäjiä kanssa, jotta osaat kouluttajana tarvittaessa toimia puheenvuoron pitäjän ”taustatukena” tai keskustelun virittäjänä. Jos paikkakunnallasi aikuisystävätoiminta on vasta alkamassa, voit pyytää kokemuksistaan kertomaan vapaaehtoisia tai perheitä, jotka ovat mukana jossain muussa samankaltaisessa vapaaehtoistoiminnassa.

Vastoinkäymiset ja ristiriidat kuuluvat väistämättä ihmisten väliseen toimintaan, joten on turha uskotella vapaaehtoisille, että ongelmilta voidaan kokonaan välttyä. Kokemustietoa mahdollisista ongelmakohdista saadaan sitä mukaa, mitä pidemmällä toiminnan toteutuksessa ollaan. Jo koulutusvaiheessa on hyvä tuoda esille, että (työn)ohjauksen ja vapaaehtoisten vertaistapaamisten avulla voidaan löytää uusia tapoja tukea ja vahvistaa vapaaehtoisten identiteettiä. Toisaalta on tärkeää vapauttaa vapaaehtoiset siitä ajatuksesta, että heidän on löydettävä ratkaisu jokaiseen ongelmaan (Lahtinen 2003, 31).

Taustahankkeissa saatujen kokemusten perusteella ongelmat tai ristiriidat aikuisystävätoiminnassa saattavat liittyä esimerkiksi omassa tai lapsen /perheen elämäntilanteessa tapahtuneisiin muutoksiin tai lapsen, perheen tai vapaaehtoisen itsensä epärealistisiin odotuksiin (hyvänä esimerkkinä vaikkapa tapaamistahti: miten usein on todella realistista tavata). Ongelmia tai ristiriitoja voivat aiheuttaa myös ongelmat yhteistyössä lapsen tai nuoren vanhempien ja vapaaehtoisen välillä, lapsen tai nuoren hiljaisuus ja passiivisuus tai toisaalta vilkkaus, var-

sinkin toiminnan alkuvaiheessa, tai rahankäyttöön liittyvät asiat.

Osallistujien kanssa voidaan käydä läpi toiminnassa mahdollisesti esiin nousevia ongelma- tai ristiriitatilanteita seuraavan harjoituksen avulla. Ryhmä jaetaan pienryhmiin, joista jokainen saa pohdittavakseen yhden *esimerkkitapauksen*, johon liittyy jokin aikuisystävätoiminnassa esiin nouseva ristiriita tai ongelma. Ryhmän tulee yhdessä miettiä, kuinka esimerkkiä vastaavassa tilanteessa olisi hyvä toimia ja millaisia haasteita tilanteeseen liittyy. Ryhmälle on hyvä antaa riittävästi aikaa harjoitukseen tekoon. Voit käyttää esimerkiksi seuraavia esimerkkitapauksia (tai keksiä lisää itse):

A) Olet aikuisystävä 6-vuotiaalle Ellalle. Olette toimineet yhdessä noin puolen vuoden ajan. Ella käyttäytyy huonosti sinua kohtaan; ei tottele, juoksee autotielle, potkii sinua, sylkee päällesi jne. Miten toimit?

B) Olet aikuisystävä 5-vuotiaalle Timolle. Myös Timon 8-vuotiaalla isosiskolla, Annilla on aikuisystävä. Olette olleet porukalla – te kaksi aikuisystävää, Timo ja Anni – uimahallissa. Palatessanne lasten kotiin siellä ei ole ketään kotona eikä lapsilla ole avainta. Miten toimit?

C) Olet aikuisystävä 10-vuotiaalle Kaisalle. Kaisan äiti valittaa sinulle, ettet tapaa lasta riittävän usein ja ehdottaa, että voisit viedä Kaisaa useammin ulos syömään, elokuviin ja uimahalliin. Omasta mielestäsi tapaamisesi Kaisan kanssa ovat sujuneet ihan kivasti ja tyttökin on vaikuttanut ihan tyytyväiseltä. Miten toimit?

Kukin ryhmä esittää vuorollaan oman ongelmansa ja ratkaisun tai ratkaisuja siihen. Yhdessä pohditaan, millä muilla tavoin tilanteessa olisi voinut toimia ja miten vastaavilta tilanteiden syntymistä voisi ehkäistä jo etukäteen. Jos kyseiselle kerralle osallistuu ulkopuolinen lastensuojelun asiantuntija, myös hän-

tä voi pyytää kommentoimaan tapauksia. Tehtävän tarkoituksena on realistisin esimerkkien avulla antaa vapaaehtoisille kuva siitä, millaisia ongelmatilanteita tässä toiminnassa voi tulla vastaan ja miten niissä pitäisi ja voisi toimia.

Kouluttajana voit lisäksi helpottaa osallistujien alkutaivalta kokoamalla esimerkiksi vinkki- tai kirjallisuuslistaa erilaisista harjoituksista, tehtävistä ym., jotka soveltuvat tutustumiseen ja käytännön toimintaan lapsen tai nuoren kanssa (ks. vinkkilista tämän luvun lopussa).

Osallistujien orientoitumista ja motivaatiota aikuisystävänä toimimiseen voi vahvistaa pohtimalla yhdessä ryhmän kanssa ”*tulevaisuutta aikuisystävänä*”. Teeman ja keskustelun avaamiseen sopii esimerkiksi seuraava Stakesin kehittämän tulevaisuuden muistelu-menetelmästä (esim. Kokko 2006) sovellettu harjoitus. Menetelmässä voidaan käyttää kirjoittamisen sijaan – tai sitä täydentäen – myös piirtämistä, maalaamista tai kuvakortteja.

”Tulevaisuuteni aikuisystävänä” -harjoitus

Jokaista osallistujaa pyydetään kirjoittamaan lyhyt tarina tai seuraavien apukysymysten kautta: *Kuvitellaan, että on kulunut vuosi tästä päivästä ja asiasi aikuisystävänä ovat aika hyvin. Miten ne ovat Sinun kannaltasi? Mitä olet itse tehnyt myönteisen kehityksen aikaansaamiseksi ja mistä olet saanut tukea? Millaista tukea olet saanut?*

Tarinan kirjoittamisen jälkeen kootaan keskustellen kuvaukset siitä, millaiselta halutunlainen tulevaisuus näyttää, mitä sen saavuttamiseksi on tehty ja kenen kanssa tässä on tehty yhteistyötä. Työskentelyn lopuksi voidaan myös koota yhdessä keskustellen ja sopien haluttua tulevaisuutta tukevan toimintasuunnitelman pääpiirteet ja sopia seuraavista askelista ja niiden toteutuksesta sekä vastuista. Näin harjoituksen kautta päästään keskustelemaan myös niistä asioista, joita vapaaehtoiset toivovat toimintansa tueksi ja ohjaukseksi jatkossa.

Käytännön asiat ja jatkosta sopiminen

Vapaaehtoisten koulutuksen päätöskerralla on sovittava tai vielä käytävä läpi muun muassa seuraavat käytännön asiat:

- Miten ja milloin toiminta lapsen tai nuoren kanssa alkaa (aikataulut, ensimmäinen tapaaminen lapsen ja perheen kanssa, yhteensovitustapaamisen runko ym.)
- Henkilötaustan tarkistus (on pidettävä huoli, että kaikkien osallistujien tiedot on selvitetty)
- Vapaaehtoisten vaitiolositoumus (kannattaa laatia lomake, joka allekirjoitetaan viimeistään päätöskerralla)
- Vähintään vuoden mittaista sitoutumista toimintaan edellytetään (sitoutumisen merkityksellisyyttä lapsen ja nuoren kannalta on hyvä tuoda esiin jokaisella koulutuskerralla)
- Vakuutusasiat (vapaaehtoisen vakuutus, lapsen /nuoren vakuutus)

- Toiminta äkillisissä kriisitilanteissa (selkeät toiminta-ohjeet)
- Toiminta elämän muutostilanteissa, esim. muutto toiselle paikkakunnalle, kriisi omassa elämässä ym. (selkeät toiminta-ohjeet)

Koulutuksen viimeisellä kerralla on hyvä myös alustavasti kartoittaa osallistujien mahdollisia jatkokoulutustarpeita ja -toiveita sekä ehdotuksia tuen ja ohjauksen järjestämisestä. Vapaaehtoisten tukemisessa erittäin tärkeä elementti on mahdollisuus säännölliseen *jatkuvaan tukeen ja ohjaukseen sekä jatko- ja täydennyskoulutukseen*. Päävastuu jatko- ja täydennyskoulutuksen ja virkistäytymistilaisuuksien järjestämisestä on toimintaa koordinoivalla työntekijällä /taholla.

Taustahankkeissa on järjestetty 1,5-2 kuukauden välein vertaistapaamisia, joissa on mahdollisuus saada ohjausta ja tukea sekä vertaisilta että toiminnasta vastaavalta työntekijältä.

Työntekijä on järjestänyt puitteet tapaamisille ja toiminut niissä ohjaajana. Joillakin kerroilla on käytetty tukena myös ulkopuolista (työn)ohjaajaa, esimerkiksi asiantuntijaa paikallisesta lastensuojelujärjestöstä.

Vapaaehtoisten vertaisryhmällä on ainakin alkuvaiheessa hyvä olla oma ohjaaja, joka huolehtii sekä käytännöllisistä edellytyksistä että kantaa vastuun tapaamisten ohjaamisesta ja turvallisen ilmapiirin luomisesta. Ohjaajan tärkein tehtävä on auttaa ryhmää tunnistamaan ja käsittelemään toiminnassa esiin nousseita prosesseja ja ristiriitoja. Vertaisryhmätoiminta alkaa ryh-

mäsopimuksen laatimisella; sopimus määrittää ryhmän toiminnan tarkoitusta ja tavoitteita, suhdejärjestelmiä ja rajoja sekä jäsenten asemaa, velvollisuuksia ja oikeuksia (esim. vai tiolovelvollisuus ryhmässä jaetuista asioista). Ohjaajan tehtävänä on pitää huolta ryhmäsopimuksen tekemisestä, noudattamisesta ja tarkistamisesta. (Jauhiainen & Eskola 1994, 140–141).

Myöhemmässä vaiheessa ryhmä voi toimia itseohjautuvasti eli kollektiivisesti itseään ohjaten, ilman yksittäistä henkilöitynyttä ohjaajaa tai siten, että yksi tai useampia vertaisryhmän jäseniä nimetään ohjauksen päävastuulliseksi.

Vapaaehtoisten jatkokoulutusta on hyvä järjestää esimerkiksi kerran tai kaksi vuodessa, vapaaehtoisten tarpeen ja toivomusten mukaan. Koulutuksen järjestämisessä kannattaa pohtia yhteistyömahdollisuuksia yhteistyökumppaneiden kanssa, esimerkiksi paikallisen vapaaehtoistoiminnan keskuksen, seurakunnan tai lastensuojelujärjestön kanssa.

Tärkeää on myös tuoda koulutusvaiheessa esille vapaaehtoisten tukemiseksi järjestettävät virkistäytymispäivät tai -tilaisuudet, esimerkiksi saunaillat, elokuva- tai teatteri-illat, retket, illanistujaiset ym. Niiden avulla voidaan vahvistaa vapaaehtoisten luottamusta siihen, että he ovat osallisina tärkeässä ja arvokkaassa asiassa ja heidän panostaan pidetään merkityksellisenä.

Koulutuksen päätös

Koulutuksen päättyessä on hyvä kerätä osallistujilta palautetta (ks. luku 2.3 ja liite 1), jotta tiedät, mitä osa-alueita Sinun tulee koulutuksessa vielä kehittää. Sen lisäksi, että osallistujilla on mahdollisuus antaa sinulle kouluttajana palautetta, on tärkeää, että Sinä kouluttajan roolissa annat palautetta ryhmälle heidän toiminnastaan ja oppimisprosessistaan. Koulutuksen päättyessä osallistujille voi myös jakaa todistuksen, johon liitetään henkilökohtainen palaute, mikäli se nähdään tarpeelliseksi ja osallistujat sitä toivovat.

Lisävinkkejä ja linkkejä neljännelle koulutuskerralle

Erilaisia tutustumisleikkejä ja muita harjoituksia ja tehtäviä käytännön toimintaan lapsen tai nuoren kanssa löydät esimerkiksi seuraavista lähteistä:

Aalto, Mikko (2000). Ryppäästä ryhmäksi: turvallisen ryhmän rakentaminen. Hausjärvi, My Generation.

Hyppönen, Merja & Linnossuo, Outi (toim.) (2002). Zip, zap ja boing. Leikkejä ja muita toiminnallisia menetelmiä. Lasten Keskus Oy, Helsinki.

Kemppinen, Pertti & Rouvinen-Kemppinen, Katariina (1998). Vuorovaikutuksen aarrearkku. Vinkkejä kasvattajille. Kannustusvalmennus P. & K. Oy, Helsinki.

Kokko, Riitta-Liisa (2006) Tulevaisuuden muistelu. Ennakointialogit asiakkaiden kokemina. Stakes, Helsinki.

Lajunen, Kaija ym. (2005). Turvataitoja lapsille. Turvataitokasvatuksen oppimateriaali. Helsinki, Stakes.

Linnossuo, Outi (toim.) (1997). Hyvä, paha ja hauska. Tehtäviä ja ryhmätyöharjoituksia lasten ja nuorten kasvutyöskentelyyn. Lasten Keskus Oy, Helsinki.

7. LOPUKSI

7.1 Vapaaehtoistoiminnan mahdollisuudet ehkäisevässä lastensuojelussa

Viime vuosina monien eri tahojen organisoimana on käynnistetty muun muassa ”varamummo- ja vaaritoimintaa”, ”kouluvaaritoimintaa” sekä paljon muita toimintoja tai hankkeita, joilla pyritään eri tavoin edistämään sukupolvien välistä vuorovaikutusta. Uusissa hankkeissa vastuuta lasten, nuorten ja lapsiperheiden tukemisesta on yhä enemmän pyritty siirtämään kansalaisverkostoille tai vapaaehtoistyöntekijöille (vrt. tässä uudenlainen ”vastuunosoittamisen yhteiskunta”, Julkunen 2006).

Kansalaisverkostojen aktivointi ei keksintönä ole uusi: esimerkiksi Oulussa vuonna 1907 perustettu Nuorten ystävät -järjestö ylläpiti historiansa alkuvuosina ”katukaitsijatoimintaa”, jossa vapaaehtoiset ”nuorten ystävät” kokosivat kadulla kuljeksivia lapsia yhteen ja johdattivat heitä ”jalostuttavien asioiden” pariin (Juntunen 1988, 15).

Onkin huomattava, että eri aikakausina ja yhteyksissä niin vapaaehtoistoiminta kuin sukupolvien väliset suhteet ymmärrettään ja niitä käytetään ”aikakautensa lailla”. Yhtä kaikki vapaaehtoistoiminnassa tulisi aina pitää kirkkaana mielessä, vapaaehtoistoiminnalla toteutettu (ehkäisevä) työ ei korvaa, eikä sen missään olosuhteissa tulisi korvata ammatillisesti tehtyä lastensuojelutyötä.

7.2 Sukupolvityön muut muodot?

Tänä päivänä puhutaan ihmisten lähiyhteisöjen ja sosiaalisten verkostojen heikentymisestä ja yksinäisyyden lisääntymisestä. Sukupolvityötä kehittämällä voidaan luoda areenoita, joilta erikäiset ihmiset löytävät itselleen väliaikaisen tai pysyvän sosiaalisen yhteisön. Sukupolvityön punaisena lankana voi olla vaikkapa sosiaalisen ja kulttuurisen työn yhteen sitominen, ovat-han sosiaalinen ja kulttuurinen identiteetti toisistaan riippuvaisia.

Tässä oppaassa esitellyn aikuisystävätoiminnan lisäksi sukupolvityötä voidaan kokeilla asuinalueilla ja eri sukupolvien yhteisöissä vaikkapa järjestämällä yhdessä yhteisökonsertteja, taidetoreja ja -näyttelyitä tai kaikenikäisille suunnattuja elokuvafestivaaleja, istuttamalla ja hoitamalla ”sukupolvien puutarhaa” jne.

Mielenkiintoista olisi saada eri sukupolvien kokemuksia ja ajatuksia esille vaikkapa tarinateatteriin, luovaan kirjoittamiseen tai multimediatyöskentelyyn keskittyvien ryhmien avulla. Parhaimmillaan sukupolvityö edistää yhteenkuuluvuuden tunteen vahvistumista, stereotyyppien ja ”sukupolvikuilujen” murtaamista, traditioiden ja kulttuurisen vaihdon lisääntymistä sekä yhteisöllisen työn kehittämistä. (Moilanen 2006.)

Lähteet

- Aalto, Mikko* (2000). Ryppäästä ryhmäksi: turvallisen ryhmän rakentaminen. Hausjärvi, My Generation.
- Abonen Sirkka* (1998). Historiaton sukupolvi. Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa. Helsinki, SHS.
- Aittola, Tapio* (1998). Aikuisten oppiminen arkielämän ympäristöissä. Teoksessa Sallilla, P. & Vaherva, T. (toim.): Arkipäivän oppiminen. Aikuiskasvatuksen 39. vuosikirja. Helsinki, Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 59–89.
- Alanen, Leena* (2001a). Polvesta polveen. Sukupolvi sosiologisenä käsitteenä ja tutkimuskohteena. Teoksessa Sankari, A. & Jyrkämä, J. (toim.): Lapsuudesta vanhuuteen – Iän sosiologiaa, s. 97–116, Tampere, Vastapaino.
- Alanen, Leena* (2001b) Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiologia ja sukupolvijärjestys. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.): Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, s. 161–186.
- Alanen, Leena & Marjatta Bardy* (1990). Lapsuuden aika ja lasten paikka. Tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 12 /1990. Helsinki, Valtion painatuskeskus.
- Bardy, Marjatta & Minna Salmi & Tarja Heino* (2001) Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Helsinki: Stakes Raportteja 263.
- Bardy, Marjatta* (2002). Mistä vanhemmuus tehdään? Teoksessa L. Kolbe & K. Järvinen (toim.). Onks ketään kotona? Helsinki, Tammi, 35–52.
- Eskola, Antti & Kurki, Leena* (2001) Vapaaehtoistyö auttamisen ja oppimisena. Vastapaino, Jyväskylä.
- Hurtig, Johanna* (2003). Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Jaubiainen, Riitta & Eskola, Marjatta* (1994) Ryhmäilmiö. Perustietoa ryhmän käytöstä ja ryhmätyöstä sosiaalityöhön sovellettuna. Helsinki, WSOY.
- Julkunen, Raija* (2006) Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Stakes.
- Juntunen, Jukka* (1988) Nuorten ystävät 1907–1987. Lastenhuolto- ja erityishuoltotyötä 80 vuotta. Scripta Historica XII. Nuorten ystävät ry, Oulu.
- Keränen Saara* (2004). Tukiperhetoiminta lasten kuvaamana. Tutkimus lasten osallistumisesta ja kokemista merkityksistä lastensuojelun avohuollon tukiperhetoiminnassa. Pelastakaa lapset ry.
- Kokko, Riitta-Liisa* (2006) Tulevaisuuden muistelu. Ennakointidialogit asiakkaiden kokemina. Stakes, Helsinki.
- Kolbe, Laura & Katriina Järvinen* (toim.) (2002). Onks ketään kotona? Helsinki, Tammi.
- Korhonen, Anu* (2005). Lastensuojelun tukihenkilön käsikirja. Ehjä ry, Helsinki.

- Korhonen, Merja* (2002). Aina oli joku kotona. Teoksessa L. Kolbe & K. Järvinen (toim.). Onks ketään kotona? Helsinki, Tammi, 53 - 74.
- Kurki, Leena* (2001) Sosiokulttuurinen innostaminen. Vastapaino, Tampere.
- Labtinen, Pirkko* (2003). Ihminen on tärkein instrumentti. Työnohjaus vapaaehtoisessa tukihenkilötyössä. Suomen Mielenterveysseura, Helsinki.
- Moilanen, Johanna* (2007) Tutkimussuunnitelma sosiaalityön väitöstutkimukseen: Sukupolvityön ideat lastensuojelutyön käytännöissä 5.4.2007. Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Sosiaalityön yksikkö. Julkaisematon tutkimussuunnitelma.
- Moilanen, Johanna* (2006) Mentorointi ja sukupolvityö ehkäisevän lastensuojelun käytäntönä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.). Lapset ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 149–168.
- Moilanen, Johanna* (2005). Lapset ja aikuiset kumppaneiksi – Sukupolvet verkoksi –projekti 2002–2004. Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen raportteja. Saatavilla http://www.koske.jyu.fi/doc/200/Johanna_Moilanen_-_LAPSET_JA_AIKUISET_KUMPPANEINA_-_Sukupolvet_verkoksi-hankkeen_loppuraportti.pdf.
- Lehtinen, Sini-Tuulia* (1997) vapaaehtoistoiminta – kasvava voimavara? Näkökulmia ammattityöhön. Kansalaisareena ry:n Omaehtoisen kehityksen julkaisuja, Sarja B. Helsinki 1997.
- Nylund, Marianne & Anne Birgitta Yeung* (toim.) (2005) Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Tampere, Vastapaino.
- Puonti, Annamajja & Tuula Saarnio & Anne Hujala* (toim.) (2004). Lastensuojelu tänään. Tammi, Helsinki.
- Ritala-Koskinen, Aino* (2003). (Uus)perhe lapsen silmin. Teoksessa Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki, Gaudeamus, 121–139.
- Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki* (toim.) (2001). Lapsuudesta vanhuuteen – Iän sosiologia. Tampere, Vastapaino.
- Satka, Mirja & Johanna Moilanen* (2004). Lasten mukaan ottamisen ja ulosjättämisen paikat – Suomalaisten sukupolvisuhteiden siirtymät ja lasten asema. Teoksessa Hänninen, S. & Helne, T. & Karjalainen, J. (toim.): Seis yhteiskunta – Tahdon sisään! Sophi, Jyväskylä.
- Tuomisto, J.* (1998) Arkipäiväoppiminen aikuiskasvatuksen ja elinikäisen oppimisen kontekstissa. Teoksessa Sallilla, P. & Vaherva, T. (toim.): Arkipäivän oppiminen. Aikuiskasvatuksen 39. vuosikirja. Helsinki, Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 30–58.
- Törrönen, Maritta & Vornanen, Riitta* (2004). Lastensuojelun ehkäisevä työ. Teoksessa Puonti, A. & Saarnio, T. & Hujala, A. (toim.). Lastensuojelu tänään. Tammi, Helsinki, 154-191.
- Yeung, Anne Birgitta* (2005) Vapaaehtoistoiminnan timantti. Miten mallintaa motivaatiota? Teoksessa Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung (toim.) Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Tampere, Vastapaino.
- Yeung, Anne Birgitta* (2001) Vapaaehtoistoiminta osana kansalaisyhteiskuntaa - ihanteita vai todellisuutta? Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY ry.

YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimus. Saatavilla www-muodossa:
http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Lasten_oik_sopimus.pdf

Kirjallisuusvinkkejä teemoittain

Ohjaustoimintaan liittyvää kirjallisuutta:

- Ojanen, Sinikka* (2000). Ohjauksesta oivallukseen. Helsinki, Palmenia-kustannus.
- Onnismaa, Jussi* ym. (toim.) (2000). Ohjaus ammattina ja tieteenalana 1. Ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus. Jyväskylä, PS-Kustannus.
- Onnismaa, Jussi* ym. (toim.) (2000). Ohjaus ammattina ja tieteenalana 2. Ohjauksen toimintakentät. Jyväskylä, PS-Kustannus.
- Onnismaa, Jussi* ym. (toim.) (2004). Ohjaus ammattina ja tieteenalana 3. Ohjaustyön välineet. Jyväskylä, PS-Kustannus.
- Peavy, V. R.* (2001). Elämäni työkirja. Konstruktivististen ohjausperiaatteiden soveltaminen: tehtäviä ja harjoituksia. Psykologien Kustannus Oy, Helsinki.
- Peltonen, Hannu* (2004). Kasvattajana sosiaali- ja terveysalan ammattissa. 4. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Sava, Inkeri & Virpi Vesanen-Laukkanen* (toim.) (2004). Taiteeksi tarinoitu oma elämä. Jyväskylä, PS-Kustannus.
- Vilen, Marika & Leppämäki, P. & Ekström, L.* (2002). Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. WSOY, Helsinki.

Ryhmätyöhön /-toimintaan liittyvää kirjallisuutta:

- Aalto, Mikko* (2000). Ryppästä ryhmäksi: turvallisen ryhmän rakentaminen. Hausjärvi, My Generation.
- Absetz, Ben* (1994). Tehdään porukalla – yhteistyön käsikirja. Opintotoiminnan Keskusliitto OK ry, Helsinki.
- Hyppönen, Merja & Linnossuo, Outi* (toim.) (2002). Zip, zap ja boing. Leikkejä ja muita toiminnallisia menetelmiä. Lasten Keskus Oy, Helsinki.
- Jaubiainen, Riitta & Eskola, Marjatta* (1994). Ryhmäilmiö. Perustietoa ryhmän käytöstä ja ryhmätyöstä sosiaalityöhön sovellettuna. Helsinki, WSOY.
- Kemppinen-Rowinen Katriina & Kemppinen Pertti* (2000). Luovuuden kukoistus. Toiminnallinen harjoituskirja. Kannustusvalmennus P. & K. Oy, Helsinki.
- Kemppinen, Pertti & Rowinen-Kemppinen, Katriina* (1998). Vuorovaikutuksen aarrearkku. Vinkkejä kasvattajille. Kannustusvalmennus P. & K. Oy, Helsinki.
- Kopakkala, Aku* (2005). Porukka, jengi, tiimi. Ryhmädynamiikka ja siihen vaikuttaminen. Helsinki, Edita.
- Linnossuo, Outi* (toim.) (1997). Hyvä, paha ja hauska. Tehtäviä ja ryhmätyöharjoituksia lasten ja nuorten kasvutyoiskentelyyn. Lasten Keskus Oy, Helsinki.

- Niemistö, Raimo* (2000). Ryhmän luovuus ja kehityshehdot. Helsinki, Palmenia-kustannus.
- Vilen, Marika & Leppämäki, P. & Ekström, L.* (2002). Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. WSOY, Helsinki.
- Vuorinen Ilpo* (1995). Tuhat tapaa opettaa. Menetelmäopas opettajille, kouluttajille ja ryhmän ohjaajille. Suomen Morenoinstituutin julkaisusarja nro 1. Naantali, Resurssi.
- Williams, Antony* (2002) Ryhmän salaisuudet. Sosiometria muutoksen voimavarana. Tampere, Resurssi.

Sukupolvien väliseen mentorointiin liittyvää kirjallisuutta:

- Bennetts, Christine* (2003). Mentoring Youth: trend and tradition. *British Journal of Guidance and Counselling* 31 (1), 63–76.
- DuBois, D. L. & Karcher, M. J.* (toim.) (2005). *Handbook of Youth Mentoring*. Sage, Thousands Oaks, California.
- Freedman, Marc* (1993). *The Kindness of Strangers: Adult Mentors, Urban Youth, and the New Voluntarism*. San Fransisco, Jossey-Bass Publishers.
- Granville, Gillian* (2002). A Review of Intergenerational Practice in the U.K. Beth Johnson Foundation, Centre for Intergenerational Practice. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa.com): < URL: <http://www.centreforip.org.uk/default.aspx?page=820> > Luettu 21.5.2004.
- Grossman, Jean B.* (toim.) (1999). *Comtemporary Issues in Mentoring*. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa.com): < URL: http://www.ppv.org/ppv/publications/assets/37_publication.pdf > luettu 21.11.2002.
- Henkin, Nancy Z.* ym. (1993). *Linking Lifetimes. A National Intergenerational Mentoring Initiative. Program Development Manual*. Center for Intergenerational Learning, Temple University.
- Herrera, Carole & Vang, Z. & Gale, L. Y.* (2002). *Group Mentoring: A Study of Mentoring Groups in Three Programs*. Public /Private Ventures, The National Mentoring Partnership. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa.com): URL: < http://www.ppv.org/ppv/publications/assets/153_publication.pdf > Luettu 3.9.2004.
- Jekielek, Susan M. & Moore, K. A. & Hair, E. C. & Scarupa, H. J.* (2002). *Mentoring: A Promising Strategy for Youth Development*. *Child Trends*, February 2002. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa.com): < URL: <http://12.109.133.224/Files/MentoringBrief2002.pdf> > luettu 21.7.2002.
- Juusela, Tuulikki, Lillia, T. & Rinne, J.* 2000. *Mentoroinnin monet kasvot*. Jyväskylä, Gummerus.
- Kurbila, Anu* (1998). *Mentorin ABC nuoren ohjaajalle*. Helsinki, Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Learn to Mentor Toolkit*. The National Mentoring Partnership, Alexandria (VA), USA. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa.com): < URL: apps.mentoring.org/training/TMT/Mentor_training_toolkit.pdf > Luettu 11.5.2002.

- Mehtonen, Tuija* (2000). Elämä on seikkailuista suurin. GRIP – Ote elämästä –projekti 1997–2000. Mikkelin ammattikorkeakoulu, B: Artikkeleita, opinnäytetöitä, raportteja.
- Miller, Andrew* (2002). *Mentoring Students and Young People, A Handbook of Effective Practice*. London, Kogan Page.
- Newman, Sally* ym. (1997). *Intergenerational programs: Past, Present and Future*. Washington, Taylor & Francis.
- Philp, Kate* (2000). Mentoring and young people. Saatavilla www-muodossa: < [URL:](http://www.infed.org/learningmentors/mentoring.htm) <http://www.infed.org/learningmentors/mentoring.htm>. > Luettu 12.11.2002.
- Philp, Kate* (2003). Youth mentoring: The American dream comes to the UK? *British Journal of Guidance and Counselling*, 31, 101–112.
- Philp, Kate & Leo B. Hendry*. (1996). Young people and mentoring – towards a typology? *Journal of Adolescence* 19, 189–201.
- Taylor, Andrea & Bressler, Jeanette* (2000). *Mentoring Across Generations. Partnership for Positive Youth Development*. New York, Kluwer.

Vinkkejä vapaaehtoisten rekrytointiin

Järkevä tapa käynnistää vapaaehtoisten etsintä on kartoittaa aluksi ryhmiä ja yhteisöjä, joita on jo olemassa. Vapaaehtoisten löytäminen edellyttää usein *laajaa tiedotusta*. Tiedotusta on hyvä suunnata yleisellä tasolla kaupungin /kunnan /alueen asukkaisiin, kansalaisverkostoihin ja ammattilaisiin. Useiden erilaisten rekrytointikanavien käyttöön, toiminnasta tiedottamiseen sekä ”esillä olemiseen” on kiinnitettävä jatkuvasti huomiota. Tiedotuksessa ja rekrytoinnissa on järkevä käyttää mahdollisimman monia tiedotuskanavia, esimerkiksi:

- Mainokset yleisesti käytössä oleville ilmoitustauluille, oppilaitoksiin, kirjastoon, seurakuntaan, asukastaloille, kaappoihin ym.
- Lehtijutut ja –ilmoitukset (myös radio- ja tv-jutut) sekä alueellisessa, paikallisessa että valtakunnallisessa mediassa.
- Erilaiset sähköiset ilmoitustaulut ja sähköpostilistat (esim. yhteistyökumppanit ja yhteyshenkilöt, opiskelijoiden ainejärjestölistat, erilaiset työyhteisöt, urheiluseurat, asukasyhdistykset jne.).
- Kohdennetut kirjeet ja esitteet esimerkiksi erilaisille kansalaisjärjestöille tai työyhteisöille (esim. sosiaali- ja terveysalan järjestöt, eläkeläisjärjestöt, urheiluseurat ja muut liikuntajärjestöt, asukasyhdistykset, vanhempainyhdistykset, oppilaitokset, yritykset).

- Mahdollisuuksien mukaan projektiesittelyt erilaisissa järjestöissä, työyhteisöissä, tapahtumissa ja tilaisuuksissa jne. (ks. kohderyhmiä edellä)
- Mainosten ja esitteiden sekä kokemustiedon levittäminen toiminnassa olevien kautta (esim. toiminnassa mukana olevat vapaaehtoiset, opiskelijat, yhteistyökumppanit).
- Ajantasainen tiedotus yhteistyökumppaneille (esim. koulut, päiväkodit, neuvola, sosiaalitoimi, nuorisotoimi, seurakunta).
- Alueellinen yhteyshenkilökäytäntö (esim. koulut, päiväkodit, neuvola, seurakunta, nuorisotoimi).
- Yhteistyö ja tapaamiset jo vapaaehtoistyötä tekevien tai organisoivien yhteisöjen kanssa (esim. vapaaehtoistoiminnan keskus; erilaiset järjestöt, seurakunta ym.).
- Alueelliset yhteyshenkilöt ja heidän tiedotuskanavansa.

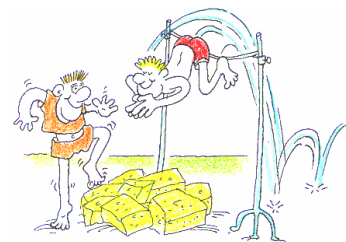
On tärkeätä, että tiedotus- ja julkisuustyötä tehdään jatkuvasti, vaikka on toisaalta selvää, ettei sitä voi tehdä jatkuvasti samalla intensiteetillä ja volyyymilla. Tiedotuksen sekä vapaaehtoisten ja perheiden rekrytoinnin kannalta mainoskampanjat, tietois-
kut, lehtijutut ym. on järkevä keskittää esimerkiksi pari kolme kertaa vuodessa toteutettaviksi. Nopeita ja tehokkaita tiedotuskanavia ovat esimerkiksi erilaiset sähköpostilistat ja sähköiset ilmoitustaulut. Toisaalta toiminnassa mukana olevien innostaminen tiedotus- ja rekrytointityöhön ja ns. ”puskaradio” on usein parhain väylä tavoittaa asiasta kiinnostuneita.

LIITTEET

Liite 1. Malli koulutuspalautteen keräämiseen.

Koulutus kevät 2006 /Välittävät sukupolvet

Annathan palautetta kurssista, kiitos!

1. Mielenpiteesi tilajärjestelyistä ja ajankohdasta:

2. Mikä kurssilla oli mielestäsi parasta?

3. Entä huonointa?

4. Vastasiko ohjelma odotuksiasi ja toiveitasi? Jos ei, niin mitä jäit kaipaamaan?

5. Mitä mieltä olet tunnelmasta ja ryhmähengestä?

6. Millaista tukea ja ohjausta toivot vapaaehtoistoimintaan osallistuessasi?

7. Mitä muuta haluaisit vielä sanoa? Jäikö jokin asia epäselväksi tai erityisesti askarrettamaan Sinua?

8. Mistä kuulit kurssista?

Liite 2. Malli vapaaehtoisen alkutietolomakkeesta.

**VÄLITTÄVÄT SUKUPOLVET
2006**

KYSYMYKSIÄ AIKUISYSTÄVÄKSI RYHTYVÄLLE

1.

Nimesi:

2.

Syntymävuotesi:

3.

Osoitteesi:

4.

Puhelinnumerosi:

Sähköposti:

5.

Perhesuhteisi:

6. Miksi haluat ryhtyä lapsen tai nuoren ystäväksi?

7. Mitä odotat itse saavasi toiminnalta?

Liite 3. Malli vapaaehtoisen haastattelurungoksi.

Välittävät sukupolvet -hanke
2006

Haastattelurunko aikuisystäviksi haluaville,

1. Nimi:

2. Osoite ja puhelinnume-

ro: _____

3. Syntymävuosi: _____

4. Ammatti /koulutus:

5. Perhesuhteet:

6. Kerro nykyisestä elämäntilanteestasi ja elämänhistoriastasi lyhyesti:

7. Miksi olet kiinnostunut vapaaehtoistoiminnasta lasten ja nuorten parissa?

8. Onko sinulla kokemusta lasten ja nuorten kanssa toimimisesta /vapaaehtoistoiminnasta?

9. Minkä ikäisen lapsen tai nuoren kanssa toimit mieluiten? Onko sukupuolella, kiinnostuksenkohteilla ym. väliä?

10. Kerro harrastuksistasi ja kiinnostuksen kohteistasi sekä maininnanarvoiset asiat elämäkatsomuksestasi ja elämäntavoistasi?

11. Mitä tai millaisia asioita haluaisit tehdä yhdessä lapsen tai nuoren kanssa?

12. Kuvittele, millainen olisit lapsen tai nuoren vapaaehtoisena ystävänä?

13. Mitä arvelet lapsen tai nuoren ja lasten vanhempien sinulta odottavan?

14. Kuinka usein olet valmis tapaamaan lasta tai nuorta? Oletko valmis sitoutumaan (vähintään vuosi)?

15. Millaisia asioita toivoisit erityisesti käsiteltävän vapaaehtoisten koulutuksessa?

16. Keskustelua yhteisistä toimintapäivistä tapahtumista ja ohjeistus henkilötaustan tarkistukseen